

UCHWAŁA NR XXXVII/714/21
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

z dnia 20 grudnia 2021 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Na podstawie art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Wielkopolskiego.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Wiceprzewodniczący Sejmiku Województwa
Wielkopolskiego

Marek Gola

Załącznik do uchwały Nr XXXVII/714/21
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 20 grudnia 2021 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO
NA LATA 2021-2024

Poznań 2021 r.

1. PRAWNE I STRATEGICZNE UWARUNKOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI -----	7
1.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO -----	8
1.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI -----	12
1.2.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030-----	12
1.2.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) -----	14
1.2.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030 -----	15
1.2.4. Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022-----	17
1.3. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO -----	19
1.3.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030 -----	19
1.3.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ -----	20
1.3.3. Powiatowe i gminne programy opieki nad zabytkami w województwie wielkopolskim -----	35
2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO	36
2.1. Historia-----	36
2.2. Zabytki nieruchome-----	40
2.2.1. Wpis do rejestru zabytków-----	40
2.2.2. Ogólna charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie województwa wielkopolskiego	41
Założenia przestrzenne-----	41
Architektura sakralna-----	42
Architektura obronna-----	43
Budowle użyteczności publicznej-----	43
Architektura rezydencjonalna -----	45
Zieleń -----	46
Zabudowa folwarczna i gospodarcza -----	46
Budynki mieszkalne -----	47
Obiekty przemysłowe-----	48
Cmentarze-----	49
2.2.3. Wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomych-----	49
2.3. Zabytki ruchome-----	51
2.4. Zabytki archeologiczne-----	53
2.5. Gminna ewidencja zabytków -----	54
2.6. Pomniki historii -----	56
1. Dobrzyca - zespół pałacowo-parkowy -----	56
2. Gniezno – katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha -----	57
3. Gostyń - Głogówko - Zespół Klasztornej Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri-----	57

4.	Koszuty – zespół dworsko-parkowy -----	58
5.	Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli--	59
6.	Ląd - zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą -----	59
7.	Lubiń - zespół opactwa benedyktynów -----	60
8.	Wyspa - Ostrów Lednicki -----	60
9.	Poznań - historyczny zespół miasta-----	61
10.	Rogalin – zespół pałacowo-parkowy z obszarem dawnego majątku ziemskiego -----	61
11.	Rydzyca – założenie rezydencjonalno-urbanistyczne-----	62
2.7.	Parki Kulturowe -----	62
1.	Mickiewiczowski Park Kulturowy-----	63
2.	Park Kulturowy Stare Miasto-----	64
2.8.	Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO-----	65
2.9.	Znak Dziedzictwa Europejskiego-----	66
2.10.	Dobra kultury współczesnej-----	67
2.11.	Instytucje kultury -----	67
	Teatry-----	68
	Instytucje muzyczne -----	68
	Muzea -----	68
	Biblioteka i Centra Kultury-----	68
2.12.	Parki narodowe i krajobrazowe -----	69
2.13.	Niematerialne dziedzictwo kulturowe-----	71
3.	ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW BĘDĄCE W POSIADANIU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO I WOJEWÓDZKICH SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH -----	72
3.1.	Antonin, gm. Przygodzice pow. ostrowski - zespół pałacowo-parkowy-----	72
3.2.	Cerekwica Nowa gm. Jaraczewo pow. jarociński - zespół pałacowy -----	73
3.3.	Chalin gm. Sieraków pow. międzychodzki - zespół dworsko-parkowy -----	74
3.4.	Charcice gm. Chrzypsko Wielkie pow. międzychodzki - zespół pałacowo-parkowy-----	75
3.5.	Chełmno nad Nerem gm. Dąbie pow. kolski - teren hitlerowskiego obozu zagłady, Las Rzuchowski -----	76
3.6.	Dobrzyca gm. Dobrzyca pow. pleszewski - zespół pałacowo-parkowy -----	77
3.7.	Dzieskanowice gm. Łubowo pow. gnieźnieński - Wielkopolski Park Etnograficzny-----	79
3.8.	Giecz gm. Dominowo pow. średzki - grodzisko średniowieczne -----	80
3.9.	Gniezno - zespół szpitala psychiatrycznego "Dziekanka" -----	82
3.10.	Gniezno – Zespół Gimnazjum Królewskiego-----	84

3.11. Grzybowo gm. Września pow. wrzesiński - grodzisko wczesnośredniowieczne-----	86
3.12. Jaracz gm. Rogoźno pow. obornicki - zespół osady młyńskiej -----	87
3.13. Kalisz – teatr im. W. Bogusławskiego -----	88
3.14. Kalisz - budynek korpusu kadetów -----	89
3.15. Kalisz – budynek Kasy Gubernialnej-----	90
3.16. Kalisz – Zawodzie– grodzisko wczesnośredniowieczne-----	91
3.17. Konin-Gosławice - zamek biskupi -----	92
3.18. Konin-Gosławice - spichlerz -----	93
3.19. Konin-Gosławice - budynek gorzelni -----	94
3.20. Kościan – zespół szpitala dla nerwowo-chorych -----	95
3.21. Kowanówko gm. Oborniki pow. obornicki - zespół szpitalny -----	97
3.22. Kownaty–Mrówki gm. Wilczyn pow. koniński – grodzisko średniowieczne -----	98
3.23. Łąd nad Wartą gm. Łądek pow. słupecki – zespół dworski -----	99
3.24. Leszno - dom Pl. Metziga 16 -----	100
3.25. Leszno – budynek dawnej octowni -----	100
3.26. Leszno – budynek dawnej synagogi -----	101
3.27. Lewków gm. Ostrów Wlkp. pow. ostrowski – zespół pałacowo-parkowy-----	102
3.28. Ludwikowo gm. Mosina pow. poznański - zespół sanatoryjny „Staszycówka” gm. Mosina, pow. poznański-----	103
3.29. Nowy Tomyśl - dom ul. Wojska Polskiego 16 -----	105
3.30. Osieczna gm. Osieczna pow. leszczyński- zespół zamkowy-----	105
3.31. Osiek nad Notecią gm. Wyrzyk pow. pilski -----	107
3.32. Ostrów Lednicki gm. Łubowo pow. gnieźnieński-----	108
3.33. Piła - dom mieszkalny ul. Browarna 7-----	110
3.34. Poznań - kantor fabryki Hipolita Cegielskiego -----	111
3.35. Poznań - Teatr Miejski -----	112
3.36. Poznań - kamienica przy ul. Dąbrowskiego 5 -----	114
3.37. Poznań - kamienica ul. Świątosławska 6 -----	115
3.38. Poznań – Kiekrz - park dworski -----	115
3.39. Poznań-Wola – tor wyścigów konnych i hipodrom -----	116

3.40. Rokosowo gm. Poniec pow. gostyński - zespół pałacowo-parkowy -----	117
3.41. Russów gm. Żelazków pow. kaliski - park dworski-----	119
3.42. Siekowo gm. Przemęt pow. wolsztyński - zespół pałacowo-parkowy-----	120
3.43. Szreniawa gm. Komorniki pow. poznański -zespół pałacowo-folwarczny -----	121
3.44. Śrem - zespół klasztorny klarysek-----	124
3.45. Uzarzewo gm. Swarzędz pow. poznański - zespół pałacowo-parkowy -----	125
3.46. Winna Góra, gm. Nowe Miasto, pow. średzki - zespół pałacowo-parkowy -----	126
Koncepcja Szlaku Pracy Organicznej -----	129
3.47. Wonieść gm. Śmigiel pow. kościański – zespół pałacowy-----	130
3.48. Żabikowo (Luboń-Żabikowo) gm. Luboń pow. poznański - teren obozu hitlerowskiego-----	131
4. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024 -----	133
Cel główny -----	133
Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego -----	133
Kierunek działania 1.1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków- -----	133
Kierunek działania 1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych -----	134
Kierunek działania 1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego -----	134
Kierunek działania 1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami -----	135
Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego -----	135
Kierunek działania 2.1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe -----	135
Kierunek działania 2.2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat-----	136
Kierunek działania 2.3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej-----	137
Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa-----	137
Kierunek działania 3.1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne -----	138
Kierunek działania 3.2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych -----	138
Kierunek działania 3.3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa -----	139

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami -----	140
Kierunek działania 4.1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze -----	140
Kierunek działania 4.2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami -----	140
Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych-----	141
Kierunek działania 5.1. Udostępnianie obiektów zabytkowych -----	141
Kierunek działania 5.2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania -----	141
5. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI -----	143
5.1. Źródła samorządowe -----	143
5.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego-----	144
5.3. Dofinansowanie Wojewódzkiego Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków -----	146
5.4. Program Fundusze Europejskie dla Wielkopolski na lata 2021-2027 -----	147
5.5 Samorząd Województwa Wielkopolskiego -----	148
5.6. Fundusz Kościelny -----	148
5.7. Inne źródła -----	149
6. LITERATURA, ŹRÓDŁA, MATERIAŁY -----	150

1. PRAWNE I STRATEGICZNE UWARUNKOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Głównym zamierzeniem "Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024" jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

"Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024" stanowi kontynuację "Programu opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020". Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie.

Program został opracowany w celu wdrożenia zapisów Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.). Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z art. 87 ust. 1 wyżej wymienionej ustawy Zarząd Województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków program przyjmuje Sejmik Województwa. Co dwa lata Zarząd sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Sejmikowi Województwa.

Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami, zostały określone w art. 87 ust. 2 ustawy i należą do nich:

1. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków i eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Wykonanie „Programu opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024” wynika z:

1. Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) zgodnie z art. 5: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” oraz w art. 6 ust. 1: "Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju",
2. Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1668 z późn. zm.). Ustawodawca wśród zadań o charakterze wojewódzkim wymienia ochronę dóbr kultury. Zgodnie z treścią ustawy strategia rozwoju województwa uwzględnia cel jakim jest zachowanie wartości środowiska kulturowego oraz m.in. pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie i świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej, zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń oraz kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego (art. 11 ust.1),
3. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710 z późn. zm.), w treści których został określony przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków (art. 1). W ustawie określono podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków. Ustawa nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:
  - w przypadku gdy jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny do zabytku do jej zadań własnych należy sprawowanie opieki w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ust.1 i ust. 2),

- organ stanowiący samorządu województwa może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków według zasad określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja ta może być udzielona w wysokości do 100% koniecznych nakładów (art. 81 ust. 1 i 2),
- z realizacji sporządzonego przez Zarząd Województwa na okres 4 lat i przyjętego przez Sejmik Województwa wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, sporządza się co 2 lata sprawozdanie. Jest ono przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1, 3, 5 i 6).

Ustawa o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710 z późn. zm.) to podstawowa regulacja prawna dotycząca ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego w Polsce. Przedmiotem ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z art. 6 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

1. Zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
  - instrumentami muzycznymi,
  - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
3. Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 4), ochrona zabytków to aktywność organów administracji publicznej, której celem jest: zapewnienie warunków prawnych, finansowych, organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Poza ustawą, istnieje szereg aktów wykonawczych - rozporządzeń, które regulują działania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Należą do nich:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56);
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. 2021 r. poz. 81);
3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674 z późn. zm.);

4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 poz. 928);
5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz.U. 2017 poz. 1384);
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz.U. 2015 poz. 1275);
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110);
8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89 poz. 510);
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2006 nr 24 poz. 181);
10. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259);
11. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153);
12. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2019 poz. 1811);
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71 poz. 650).

Należy również podkreślić, że poza regulacjami prawnymi wymienionymi powyżej, istnieje cały szereg ustaw, które nie regulują wprost zasad ochrony zabytków, jednak normują według swojej właściwości zasady postępowania w przypadku obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, ujętych w ewidencjach zabytków, obiektów znajdujących się na terenie stref ochrony lub dotyczą innych problemów związanych z ochroną zabytków. Aktami prawa regulującymi te kwestie są zatem m.in. ponadto:

1. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902 z późn. zm.),
2. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 741 z późn. zm.),
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 z późn. zm.),
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 r. poz. 1098 z późn. zm.),

5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 z późn. zm.),
6. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. 2020 poz. 1333 z późn. zm.),
7. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 z późn. zm.),
8. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
10. Ustawa z dnia 13 lutego 2020 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 poz. 471 z późn. zm.),
11. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 485),
12. Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (t.j. Dz.U. 2021 r., poz. 1326),
13. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. z 2015 poz. 774 z późn. zm.),
14. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustaw regulujących warunki dostępu do wykonywania niektórych zawodów (Dz.U. 2015 poz. 1505).

1.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1.2.1. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Przyjęta przez Radę Ministrów „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030” [KSRR 2030] stanowi podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa. Przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorządy: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w perspektywie roku 2030.

Strategia jest zbiorem wspólnych wartości, zasad współpracy rządu i samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju kraju i województw. Dokument określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej zarówno przez rząd wobec regionów, jak i wewnątrzregionalne.

KSSR 2030 r. kładzie nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju, czyli zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych obszarów, głównie miejskich i wiejskich. W strategii przewidziano identyfikację potrzeb rozwojowych wszystkich obszarów kraju, a także rozpoznanie zasobów jakimi dysponują, wskazanie wyzwań i barier rozwojowych.

Jednym z celów KSRR jest zapewnienie spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo. W dokumencie wskazano obszary strategicznej interwencji (OSI), które

wymagają szczególnego wsparcia (to obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, Śląsk i tereny Polski wschodniej). Strategia wspiera konkurencyjność regionów i zakłada kontynuację działań zmierzających do podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego oraz rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności.

W strategii istotny nacisk położono na rozwijanie kompetencji administracji publicznej. Chodzi o umiejętności niezbędne do prowadzenia skutecznej polityki rozwoju, w szczególności na terenach o niskim potencjale rozwojowym, a zwłaszcza wspieranie powiązań między lokalnym i regionalnym sektorem publicznym a światem biznesu i nauki.

W dokumencie przewidziano zwiększenie roli i odpowiedzialności samorządów lokalnych jako podmiotów decydujących o polityce rozwoju w skali lokalnej. Strategia tworzy warunki do większego angażowania się samorządów gminnych i powiatowych w realizację wspólnych projektów i we współpracę ponad granicami administracyjnymi.

KSRR 2030 prezentuje, jak dostosować się do zmian, związanych z procesami globalizacji, w jaki sposób wykorzystać w rozwoju regionu takie atuty jak zasoby ludzkie i naturalne, zalety lokalizacyjne i instytucjonalne. Ponadto przedstawia mechanizmy współpracy pomiędzy: rządem, samorządem regionalnym, lokalnym, które umożliwiają ukierunkowanie krajowych i regionalnych strumieni finansowych na realizację powstających oddolnie wizji i planów rozwoju.

Głównym celem polityki regionalnej jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co stworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel główny będzie realizowany w oparciu o trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.
2. Wzmocnienie regionalnych przewag konkurencyjnych.
3. Podniesienie jakości zarządzania u wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

KSRR 2030 przewiduje poprawę rozwoju infrastruktury społecznej w tym dostępność do zabytków i miejsc kultury w szczególności na obszarach małych miast i na wsi. W zakresie infrastruktury kultury celem jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

W zakresie zwiększenia zasobów rynku pracy i rozwoju kapitału społecznego KSRR 2030 wskazuje na pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego. Inwestycje w kulturę poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpraca z organizacjami pozarządowymi stanowią obszar działalności podnoszący jakość życia, poczucia zakorzenienia oraz wzrostu atrakcyjności turystycznej i rozwoju gospodarczego. W tym zakresie KSRR 2030 akcentuje promocję i kultywowanie niematerialnego

dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększenie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększenie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

1.2.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) [SOR] jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. *Strategii Rozwoju Kraju 2020*. Jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej.

SOR określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Przedstawia model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysoko przetworzone produkty. Nowy model rozwoju zakłada wspieranie sektorów strategicznych, mogących stać się motorami polskiej gospodarki. Jego fundamentalnym wyzwaniem jest przebudowanie modelu gospodarczego tak, żeby służył on całemu społeczeństwu.

SOR zmierza do zmiany struktury gospodarki na rzecz uczynienia jej bardziej innowacyjną, efektywnie wykorzystującą zasoby kapitału rzeczowego i ludzkiego. Zwiększa odpowiedzialności instytucji państwa za kształtowanie procesów gospodarczych, społecznych i terytorialnych.

Głównym celem SOR jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W SOR wyszczególniono także cele szczegółowe:

1. Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną.
2. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony.
3. Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.

Ponadto określono obszary wpływające na osiągnięcie celów:

1. Kapitał ludzki i społeczny.
2. Cyfryzacja.
3. Transport.
4. Energia.
5. Środowisko.
6. Bezpieczeństwo Narodowe.

Wśród projektów strategicznych kierunku interwencji „Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe” celu szczegółowego SOR „Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu” w obszarze E-państwo znajduje się „Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej”. Zwraca się w nim uwagę na kontynuację procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków) w tym do celów ponownego wykorzystania, a digitalizacja rozumiana jest jako nowoczesna forma konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

Kierunek interwencji „Wzmacnianie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej” w obszarze Kapitał ludzki i społeczny SOR przewiduje w działaniach do 2030 r. ochronę i promocję dziedzictwa narodowego dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty poprzez inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

W SOR zwraca się uwagę, że inwestycje w kulturę wpływają zarówno na rozwój ekonomiczny i wzrost konkurencyjności jak i na wzmacnianie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną - kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność. Stąd przewiduje się między innymi wspieranie projektów animacyjno-edukacyjnych realizowanych przez archiwa państwowe, w ramach, których wzmacniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów.

1.2.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Głównym celem „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030” [SRKS 2030] przyjętej Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. SRKS 2030 odnosi się do Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), do jednego z jej obszarów, a mianowicie „Kapitał ludzki i społeczny”.

W SRKS 2030 przyjęto, że digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie zbiorów dziedzictwa kulturowego za pomocą Internetu należą do najważniejszych przedsięwzięć prowadzących do rozwoju kultury cyfrowej w Polsce. Szczególnie istotne dla tej koncepcji będzie podnoszenie kompetencji cyfrowych kadr instytucji kultury i archiwów, unowocześnianie usług

wraz z wzmocnieniem ich zaplecza technologicznego oraz upowszechnianie rozwiązań cyfrowych wśród instytucji kultury zlokalizowanych poza obszarem działalności ośrodków wiodących.

SRKS 2030 kładzie nacisk na promowanie nowych technologii takich, jak sztuczna inteligencja lub automatyzacja - możliwych do wykorzystania w sztuce i branżach kreatywnych. Podkreślana jest także potrzeba archiwizacji wybranej grupy stron internetowych jako rzetelnego źródła wiedzy i referencji.

Ponadto jako kluczową określono rolę archiwów państwowych w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną i przetwarzania informacji o potencjalnej wartości historycznej, co wynika z wykorzystywania systemów teleinformatycznych do świadczenia usług drogą elektroniczną w administracji publicznej.

Cel główny SRKS 2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS 2030 wyróżniono między innymi priorytety:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
2. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W SRKS 2030 przyjmuje się, że jednym z priorytetowych działań w obszarze kapitału społecznego będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. Potencjał ich ma zostać wykorzystany do stymulowania rozwoju ośrodków miejskich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej.

SRKS 2030 przypisuje istotne znaczenie obiektom zabytkowym o charakterze sakralnym, które stanowią najcenniejszą grupę zabytków architektury i budownictwa. Zakłada także realizację projektu pn. Rozwój Turystyki Kulturowej, który obejmie działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii. Skutkiem projektu powinno być także zwiększenie ruchu turystycznego w obszarach poddanych interwencji. Niemniej nie zakłada się, że wśród potencjalnych beneficjentów będzie województwo wielkopolskie.

Celem innego projektu pn. „Krajobraz mojego miasta” będzie natomiast zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm, instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej.

Projekt pn. Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego, uwzględniających

digitalizację, przechowywanie, udostępnianie, a także ponowne wykorzystanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych i archiwalnych, do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, naukowych oraz komercyjnych. Ponadto projekt obejmuje rozwijanie kompetencji cyfrowych oraz wiedzy dotyczącej najlepszych praktyk w Polsce i w Europie. W ramach projektu przeprowadzone zostaną również analizy służące wypracowaniu narzędzi pozwalających m.in. na inwentaryzację zasobów cyfrowych w Polsce oraz archiwizację zasobów internetowych.

1.2.4. Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 [Program 2019-2022], wynikający z art. 86 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami został uchwalony przez Radę Ministrów uchwałą nr 82 z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Program 2019-2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Program 2019-2022 uwzględnia ewaluację wcześniejszego dokumentu strategicznego pn. „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017”. Za główną zaletę ewaluowanego programu uznano jakościową zmianę polegającą na zapoczątkowaniu planowania strategicznego na poziomie centralnym w obszarze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Wśród wad natomiast wymieniono:

- nadmiernie rozbudowana i szczegółowa warstwa opisowa, niezapewniająca przejrzystości, precyzji i elastyczności w późniejszej realizacji,
- brak czytelnego powiązania niektórych konkretnych zadań, składających się na poszczególne kierunki działania, z przyjętymi wskaźnikami realizacji,
- brak dla części zadań wskaźników, podobnie w wypadku kierunków działania i celów szczegółowych,
- rozproszenie i nadmierna komplikacja struktury zarządzania i monitoringu realizacji zadań,
- brak jednego wystarczająco umocowanego ośrodka realizującego Program, podejmującego bieżące decyzje merytoryczne, w postaci osoby odpowiedzialnej personalnie za realne zarządzanie Programem.

Celem głównym Programu 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Jest on realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania z wyznaczonymi zadaniami:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

- Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

- Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
  - a) Zadania do realizacji w ramach wzmocnienia systemu ochrony na poziomie lokalnym:
    - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
    - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
    - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
    - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
  - b) Zadania do realizacji w ramach wzmocnienia systemu ochrony na poziomie centralnym:
    - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
    - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
    - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
    - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
- Kierunki działania:
- Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
  - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
- a) Zadanie do realizacji w ramach merytorycznego wsparcia w zakresie opieki nad zabytkami:
- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
- b) Zadanie do realizacji w ramach podnoszenia bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
- Kierunki działania:
- Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
  - Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.
- a) Zadania do realizacji w ramach upowszechniania wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
  - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- b) Zadanie do realizacji w ramach tworzenia warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:
- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Dla realizacji zadań Programu 2019-2022 przygotowano plan finansowy z budżetem podzielonym na środki bieżące i majątkowe, określono sposób zarządzania, wskaźniki oraz cele ewaluacji.

1.3. NAJWAŻNIEJSZE UWARUNKOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

1.3.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030

„Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030” przygotowana przez Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, pod nadzorem Marszałka Województwa Wielkopolskiego przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. Określa paradygmat rozwoju Wielkopolski w oparciu o kluczowe wyzwania dla regionu:

1. Wzrost konkurencyjności, produktywności i innowacyjności gospodarki
2. Rozwijanie i efektywne wykorzystanie kapitału ludzkiego
3. Przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych
4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego
5. Poprawa warunków życia z poszanowaniem środowiska przyrodniczego
6. Przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu
7. Przeciwdziałanie i zmniejszenie nierówności terytorialnych
8. Zwiększenie efektywności zarządzania regionem.

Biorąc pod uwagę wyzwania Samorząd Województwa przyjął wizję rozwoju województwa wielkopolskiego w perspektywie do roku 2030, w której Wielkopolska w 2030 roku to między innymi region szanujący uniwersalne wartości Europy, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich

mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa. Misją Samorządu Województwa jest umacnianie pozycji Wielkopolski, rozwijanie jej potencjału społecznego i gospodarczego, podnoszenie poziomu życia mieszkańców oraz dbanie o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu. Wizja rozwoju stanowi cel generalny. Wyróżniono jednocześnie cztery cele strategiczne:

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców.
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski.
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem.

W obrębie każdego celu strategicznego określono cele operacyjne i kierunki interwencji. Ponadto cele rozwojowe uzupełnione zostały pakietami działań.

Najważniejsze znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma cel strategiczny „Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu”, a w jego obrębie cel operacyjny 2.3 „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu”.

Materialne i niematerialne zasoby regionu mają stanowić podstawę przeciwdziałania negatywnym skutkom procesów demograficznych, dezintegracji społecznej, utracie regionalnej tożsamości i nierównościom terytorialnym oraz wpływać na rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego. Oznacza to przede wszystkim wykorzystanie takich potencjałów regionu jak kultura pracy organicznej i samoorganizacji, baza dziedzictwa kulturowego, społecznego i przyrodniczego do tworzenia warunków do życia, pracy i wypoczynku dla wszystkich mieszkańców Wielkopolski. Kluczowym kierunkiem interwencji w ramach celu operacyjnego „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” uwzględniającym rolę kultury i dziedzictwa jest wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Powiązано z nim pakiet działań „Dziedzictwo kulturowe Wielkopolski”, w ramach którego położono nacisk na rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz na rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

1.3.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą nr V/70/19 z dnia w dniu 25 marca 2019 r. Określa politykę przestrzenną, kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz obszary realizacji zadań inwestycyjnych.

Plan wyznacza cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym istotne dla zachowania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju całego regionu. Określone zostały w nim cele polityki przestrzennej w najważniejszych jej aspektach – kształtowania spójnej przestrzeni

osadniczej, ochrony walorów przyrodniczych, gospodarowania zasobami środowiska przyrodniczego, ochrony potencjału kulturalnego i krajobrazu oraz rozwoju turystyki i rekreacji, rozwoju rolnictwa, poprawy dostępności komunikacyjnej, rozwoju infrastruktury technicznej, zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałania zagrożeniom.

Plan składa się z części diagnostycznej, obejmującej syntezę uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego, części modelowej określającej podstawowe elementy sieci osadniczej, strefy funkcjonalno-przestrzenne oraz główne powiązania determinujące rozwój Wielkopolski, a także części strategicznej wyznaczającej cele polityki przestrzennej w odniesieniu do całości województwa wielkopolskiego jak i poszczególnych obszarów funkcjonalnych zgodnie z założeniami terytorializacji polityki rozwoju.

Generalnym celem zagospodarowania przestrzeni województwa wielkopolskiego jest efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Ochronę potencjału kulturowego zgodnie z założeniami generalnymi powiązano z rozwojem turystyki i rekreacji traktując charakterystyczne zasoby kulturowe i krajobrazowe jako istotne elementy dla rozwoju oraz ważne czynniki kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców Wielkopolski. W zakresie środowiska kulturowego priorytetem polityki przestrzennej jest oparcie o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu oraz ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem jest zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo, zarówno pojedynczych obiektów jak i układów przestrzennych miast i wsi oraz pozostałych obszarów cennych kulturowo. Bogactwo kulturowe Wielkopolski oraz jej walory przyrodnicze stwarzają podstawę dla rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji, co zakłada wzmocnienie ich roli w gospodarce regionu.

Najważniejsze dla ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem województwa kierunki zagospodarowania przestrzennego dotyczą:

1. Wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej.
2. Rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji.

W odniesieniu do wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej zaplanowano działania ukierunkowane na osiągnięcie optymalnego stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu poprzez ochronę istniejących zasobów materialnych i duchowych oraz kreowaniu nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin kulturowych, a zwłaszcza tworzeniu nowej jakości przestrzeni.

Na obszarze województwa wielkopolskiego wskazano na następujące obiekty zabytkowe oraz obszary o najwyższych walorach środowiska kulturowego, wymagające zachowania i wzmocnienia działań ochronnych:

1. Obiekty lub zespoły obiektów wraz z ich historycznym otoczeniem:

- a) istniejące pomniki historii:
- Poznań – historyczny zespół miasta,
  - Wyspa – Ostrów Lednicki (gmina Łubowo),
  - Gniezno – Katedra p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha,
  - Lubiąż – zespół opactwa benedyktynów (gmina Krzywiń),
  - Zespół klasztorny Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri – Gostyń – Głogówko (gmina Pisaki i Gostyń),
  - Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli,
  - Zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą (gmina Łądek),
  - Rydzyna - założenie rezydencjonalno-urbanistyczne,
  - Rogalin – zespół pałacowy z ogrodem i parkiem (gmina Mosina),
  - Koszuty – zespół dworsko-parkowy (gm. Środa Wlkp.),
  - Dobrzyca – zespół pałacowo-parkowy.
- b) obiekty proponowane do objęcia wyższą formą ochrony w postaci pomnika historii:
- Zespół pałacowo-parkowy w Pawłowicach,
  - Zespół zamkowy i park w Gołuchowie,
  - Zespół rezydencjonalny w Antoninie,
  - Założenie rezydencjonalne w Śmiełowie,
  - Zespół pałacowy w Taczanowie,
  - Zespół pałacowy w Turwi,
  - Zespół urbanistyczny w Zdunach,
  - Zespół poklasztorny Kanoników Regularnych w Trzemesznie,
  - Zespół klasztorny Ojców Franciszkanów Konwentualnych na Górze Przemysła w Poznaniu,
  - Zespół klasztorny Cysterek w Owińskach,
  - Zespół klasztorny Cysterek w Ołoboku,
  - Zespół sakralny w Skrzatuszu,
  - Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Wyszynie,
- c) obiekty znajdujące się na przebiegu Szlaku Piastowskiego: w Poznaniu, Lubiniu, Pobiedziskach, na Ostrowie Lednickim, w Gnieźnie, Trzemesznie, Wągrowcu, Łeknie, Grzybowie, Gieczu, Łądzie nad Wartą, w Koninie i Kaliszu,
- d) Pomnik Zagłady – Muzeum Martyrologiczne – Obóz w Chełmnie nad Nerem,
- e) zabytki archeologiczne:

- stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej,
  - inne stanowiska archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków,
- f) charakterystyczne dla regionu obiekty:
- założenia rezydencjonalne wraz z parkami,
  - założenia folwarczne,
  - obiekty sakralne – kościoły katolickie i poewangelickie, synagogi,
  - cmentarze,
  - obiekty obronne
  - obiekty techniczne (przemysłowe, dworcowe, gospodarcze, stopnie wodne, młyny wodne, zabytkowe wiatraki),
  - obiekty użyteczności publicznej,
  - dobra kultury współczesnej,
  - miejsca pamięci narodowej, w tym w szczególności pomniki, cmentarze, obozy jenieckie, miejsca bitew historycznych wraz z ich otoczeniem,
  - obiekty związane z kulturą religijną w tym miejsca kultu i sanktuaria;
2. Historyczne układy przestrzenne miast i wsi oraz inne założenia kompozycyjne wraz z nawarstwieniami kulturowymi:
- a) najatrakcyjniejsze krajobrazowo obszary miast, obejmujące historyczne układy przestrzenne w połączeniu z topografią terenu, m.in: Poznań, Gniezno, Kalisz, Kórnik, Śrem, Zduny, Złotów, Rydzyna, Rawicz, Łobżenica, Chodzież, Międzychód, Osieczna, Sieraków, Zagórów i Środa Wielkopolska,
  - b) pozostałe układy urbanistyczne miast i układy ruralistyczne wsi ujęte w rejestrze zabytków,
  - c) inne zachowane układy przestrzenne nieujęte w rejestrze zabytków, w tym układy urbanistyczne miast i byłych miast, układy ruralistyczne wsi, w tym nadnoteckich wsi osadnictwa olęderskiego i fryderycjańskiego, zespoły zabudowy, osiedla mieszkaniowe i przestrzenie o krajobrazie komponowanym miejscowości;
3. Obszary o wysokich wartościach kulturowych i krajobrazowych:
- a) Park Kulturowy Stare Miasto w Poznaniu
  - b) Mickiewiczowski Park Kulturowy
  - c) obszary cenne kulturowo o wysokich wartościach kulturowych i historycznych, na których proponuje się wyznaczenie parków kulturowych (PK) lub archeologicznych parków kulturowych (APK):
    - związanych z osadnictwem tradycyjnym: Nowotomyski PK Osadnictwa Olęderskiego Rozproszonego, PK Nadnoteckie Osadnictwo Olęderskie

Skupione, PK Nadnoteckie Osadnictwo Fryderycjańskie, PK Osadnictwo Olęderskie Puszczy Pyzdrowskiej,

- związanych z kulturą i tradycją religijną, w tym z działalnością zakonów: Benedyktyński Lubiński PK, Ciężęński PK Ciężęń – Słupca, Cysterski PK Łąd – Zagórów, Cysterski Oberski PK,
  - Cysterski Ołobocki PK, Cysterski PK Owińska – Radojewo, Cysterski Przemęcki PK, Pałucko-Cysterski PK, Trzemeszański PK, Skrzatuski PK, Filipiński PK Gostyń - Głogówko,
  - związanych z działalnością sławnych rodów: Lednicki PK Początków Państwa Polskiego, Antoniński PK im. Książąt Radziwiłłów, Kórnicko-Bniński PK im. Działyńskich, Zaniemyski PK, Rogaliński PK im. Raczyńskich, Rydzyński PK im. Leszczyńskich i Sułkowskich, Gołuchowski PK Książąt Czartoryskich, PK im. Generała D. Chłapowskiego,
  - związanych z kształtowaniem się przestrzeni miast i ich otoczenia: PK – miasto Kalisz, PK – miasto Leszno, Łobżenicki PK, Osiecki PK, Rawicki PK im. Przyjemskich, Opalińskich i Sapiehów, Sarnowski PK, Zdunowski PK,
  - związanych z zabytkami archeologicznymi: APK w Gieczu, APK w Grzybowie, APK Kalisz – Zawodzie, APK Mrówki, Archeologiczno – Etnograficzny PK w Osieku, APK Gród Radzimski – Radzim, APK Szamotuły „Zaginione Miasto”, APK Południowych Grodów Pogranicznych – Czestram/Golejewko – Dubin – Niepart – Kobylin Stary, APK w Bruszczewie.
- d) obszary o wysokich wartościach kulturowych i historycznych proponowanych do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO:
- „Szlak Piastowski” – ze względu na wartości kulturowe związane z kształtowaniem państwowości polskiej,
  - „Pradolina Noteci” – ze względu na wartości przyrodnicze występujące w połączeniu z wartościami kulturowymi osadnictwa olęderskiego i fryderycjańskiego,
- e) obszar o wysokich wartościach historyczno-symbolicznych związanych z kształtowaniem kultury i wspólnoty europejskiej proponowanych do przyznania Znak Dziedzictwa Europejskiego – Wzgórze Lecha w Gnieźnie,
- f) obszary o najatrakcyjniejszym krajobrazie:
- otwartym: Dolina Noteci wraz z elementami osadnictwa olęderskiego i fryderycjańskiego, Dolina Warty – odcinek koniński i śremski wraz z Rogalińskim Parkiem Krajobrazowym, Puszcza Zielonka, Pojezierze

Krzywińskie, Pojezierze Sławskie, Pojezierze Gnieźnieńskie w rejonie Powidza,

- obszar historycznych zadrzewień śródpolnych w Parku Krajobrazowym im. Dezyderego Chłapowskiego,
  - obszar Niziny Nowotomyskiej wraz z elementami osadnictwa olęderskiego,
  - obszary o krajobrazie leśnym, łąkowym i obszary dolin rzecznych;
4. Obszary o zachowanych wartościach kultury ludowej grup regionalnych – Bambrów, Biskupian, Chazarów, Pałuczian, Toστόków – w tym w szczególności charakterystyczne cechy zabudowy – rozplanowanie zagród, detale architektoniczne, podziały gruntu oraz wartości niematerialne – obrzędy, gwara, stroje, muzyka;
  5. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego proponowane do ujęcia na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego: Tradycyjny obrzęd weselny z Szamotuł i okolic oraz Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce.

Wskazano także na rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej oraz na podnoszenie jakości usług kultury jako ważne aspekty działań kształtujących i wzmacniających tożsamość narodową i regionalną.

Do realizacji powyższych kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie wzmacniania tożsamości narodowej i regionalnej określono następujące działania:

1. Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez:
  - a) wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
  - b) realizację jednolitego oznakowania Szlaku Piastowskiego,
  - c) urządzenie parkingów, miejsc noclegowych i gastronomicznych z adaptacją obiektów zabytkowych dla tych funkcji,
  - d) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;
2. Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez:
  - a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:
    - obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
    - realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
    - tworzenie list dóbr kultury współczesnej,
    - modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in.: na cele organizacji instytucji kulturalnych i obsługi ruchu turystycznego,

- tworzenie lokalnych muzeów dla ochrony zasobów dziedzictwa ruchomego oraz dziedzictwa niematerialnego,
  - tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,
- b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:
- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
  - realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
  - wyznaczenie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojkowych, historycznego rozplanowania miejscowości wraz z rozplanowaniem pól oraz określanie dla nich zasad zagospodarowania,
  - identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji, miejscowych planów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
  - działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in: parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy, alei przydrożnych, zadrzewień śródpolnych,
- c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:
- tworzenie parków kulturowych,
  - wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO,
- d) rozwój działalności kulturalnej, promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;
3. Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez:
- a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:
- wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
  - tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz zewidencjonowanych obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad

inwestowania, w tym ograniczeń dla zainwestowania oraz prowadzenia działalności rolniczej,

- uwzględnienie ograniczeń w zagospodarowaniu terenów wynikających z ustanowionej strefy ochronnej dla Pomnika Zagłady,
- określanie terenów przeznaczonych pod zabudowę i terenów objętych zakazem zabudowy, z określeniem dopuszczalnych funkcji dostosowanych do otoczenia obiektów i cennych kulturowo,
- wprowadzanie zakazów lokalizacji farm wiatrowych, inżynierskich obiektów wielkogabarytowych czy napowietrznej infrastruktury technicznej na terenie obiektów cennych kulturowo oraz w ich otoczeniu,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym: zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów (wysokości budynków, rodzaju dachów, pokrycia dachów, proporcji i kompozycji oraz kolorystyki elewacji, użytych materiałów budowlanych) w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania, a także rodzaju dopuszczanej nawierzchni (posadzki) stosowanej w bezpośrednim otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in.: układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,
- określanie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni, z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,
- określanie warunków kształtowania zieleni w przedpolach ekspozycji i wzdłuż osi widokowych oraz nowej zieleni towarzyszącej obiektom wartościowym i nowej zabudowie w ich otoczeniu, w tym w szczególności wysokości i rodzaju gatunków, z uwzględnieniem kolorystyki letniej i zimowej,
- wyznaczanie terenów dla lokalizacji nowej zieleni o funkcji izolacyjnej, przesłaniającej obiekty niekorzystne czy zdegradowane oraz nowej zieleni na przedpolach ekspozycji i wzdłuż osi widokowych,

- b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:
- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmującej cenne kulturowo przestrzenie miast lub wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleń komponowana oraz na charakterystyczne dla przestrzeni wsi elementy kompozycji ruralistycznej, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, place, aleje i inna zieleń komponowana),
  - wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież obiektów zabytkowych, np.: kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy itp.,
  - zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach, w tym linii zabudowy, wysokości czy geometrii dachów,
  - wyznaczanie nowych przestrzeni nadrzecznych, m.in. bulwarów spacerowych, miejsc odpoczynku czy plaż miejskich, z poszanowaniem historycznych wartości obszarów i ich otoczenia,
  - określanie ograniczeń w zagospodarowaniu i zabudowie terenów dla ochrony ekspozycji panoram miejscowości, w szczególności od strony rzek,
  - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,
  - określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,
  - określanie warunków kształtowania zieleni w przedpolach ekspozycji i wzdłuż osi widokowych, w tym w szczególności wysokości i rodzaju gatunków, z uwzględnieniem kolorystyki letniej i zimowej,
  - wyznaczenie terenów lokalizacji nowej zieleni o funkcji izolacyjnej przesłaniającej obiekty niekorzystne czy zdegradowane,
  - poprawa funkcjonowania układów komunikacyjnych – budowa obwodnic miejscowości, modernizacja dróg, wprowadzanie stref ruchu uspokojonego w centrach, wyznaczanie tras rowerowych, budowa parkingów buforowych;

- c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
  - identyfikacja i zachowanie elementów tradycyjnego krajobrazu rolniczego, w tym w szczególności zadrzewień śródpolnych, enklaw leśnych i łąkowych oraz cieków wodnych,
  - zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych, w tym wyznaczanie nowych terenów pod zabudowę wzdłuż placów i dróg w granicach istniejących miejscowości,
  - identyfikacja obszarów, dla których ze względu na wysokie wartości kulturowe należy zachować charakterystyczne podziały gruntów,
  - zachowanie tradycyjnego sposobu rozplanowania istniejących zagród, w tym w szczególności układu budynków mieszkalnych, gospodarczych, przedogródków i relacji pomiędzy przestrzenią otwartą a zabudową,
  - zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej, w tym w szczególności kształtu i pokrycia dachu, materiału budowlanego, kolorystyki elewacji itp.,
  - określanie ograniczeń w zagospodarowaniu i zabudowie terenów dla ochrony ekspozycji panoram miejscowości, w tym w szczególności zasad podziału terenu, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów (wysokości budynków, rodzaju dachów, pokrycia dachów, proporcji i kompozycji oraz kolorystyki elewacji, użytych materiałów budowlanych),
  - zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym ogrodzeń, kapliczek i krzyży przydrożnych, oraz charakterystycznych nasadzeń zieleni wzdłuż dróg,
  - określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni (parków, alei drzew) z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków zieleni,
  - wprowadzanie zakazów niwelacji terenów o istotnym znaczeniu dla zachowania charakterystycznego historycznie ukształtowanego krajobrazu,
  - ograniczanie rozpraszania osadnictwa w strefach podmiejskich, w krajobrazach otwartych,
  - eliminowanie lub ograniczanie lokalizacji inwestycji, które przekraczają skalę miejsca i wywierają duży wpływ na krajobraz obszarów cennych kulturowo,

w tym elektrowni wiatrowych, fotowoltaicznych i biogazowni rolniczych, wielkogabarytowych budowli przemysłowych, reklam,

4. Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez:
  - a) rozwój działalności kulturalnej w miejscowościach o wysokich wartościach dziedzictwa kulturowego i wysokim znaczeniu instytucji kultury, spełniających funkcję kulturalnych centrów Wielkopolski, w:
    - Poznaniu – jako ośrodka kulturalnego o znaczeniu metropolitalnym, spełniającego rolę głównego centrum kulturalnego regionu,
    - Gnieźnie, Kaliszu, Lesznie, Koninie, Pile – jako ośrodków o znaczeniu regionalnym, spełniających rolę centrów obsługi kulturalnej poszczególnych części Wielkopolski,
    - miastach powiatowych – jako ośrodków o znaczeniu ponadlokalnym, spełniających rolę centrów obsługi przede wszystkim mieszkańców gmin powiatów,
    - miejscowościach, w których zlokalizowane są instytucje kultury o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym (Rydzyna, Kórnik, Dziekanowice, Rogalin, Gołuchów, Licheń Stary, Chełmno nad Nerem, Mrówki k/Wilczyna, Śmiełów, Opatówek, Turew, Jaracz, Osiek nad Notecią, Dobrzyca, Luboń-Żabikowo, Szreniawa, Swarzędz, Pobiedziska, Giecz, Grzybowo, Górka Klasztorna, Sielinko, Uzarzewo, Russów, Lewków, Jeziory),
  - b) poprawę dostępności do usług kultury,
  - c) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym rozwijanie współpracy międzynarodowej, krajowej i regionalnej, wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej Wielkopolski i Polski,
  - d) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
    - organizację izb pamięci, muzeów,
    - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
    - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

Polityka przestrzenna w zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji zaplanowana została pod kątem wzmocnienia ich roli w gospodarce regionu, poprzez wskazanie

obszarów o największych predyspozycjach dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki oraz określenie działań zmierzających do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i organizacji obsługi ruchu turystycznego. Wskazane zostały następujące obszary wizerunkowe dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki o znaczeniu ponadregionalnym obejmujące dziedzictwo kulturowe:

1. Szlak Piastowski – stanowiący strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski, związane z początkami państwa polskiego: Poznań, Ostrów Lednicki, Dziekanowice, Imiołki, Lubiń, Pobiedziska, Moraczewo, Gniezno, Łekno, Wągrowiec, Grzybowo, Giecz, Łąd nad Wartą, Konin i Kalisz;
2. Miasto Poznań – obszar historycznego zespołu miejskiego z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem i lewobrzeżnym Starym Miastem lokacyjnym, ze średniowiecznymi osadami podmiejskimi oraz założeniem urbanistyczno-architektonicznym Josefa Stübbena z początku XX w., a także zachowanymi pruskimi obiektami fortecznymi Twierdzy Poznań z centralnym fortem Winiary (obecnie Park Cytadela) wraz z instytucjami kulturalnymi;
3. Wielka Pętla Wielkopolska – obszar wzdłuż szlaku żeglugi śródlądowej Wielkiej Pętli Wielkopolskiej, prowadzący Wartą z Kostrzyna nad Odrą do Santoka, Notecią przez Czarnków i Nakło do przedmieść Bydgoszczy, Kanałem Górnonoteckim przez jezioro Gopło i Kanał Ślesiński do Konina, Wartą przez Poznań i Międzychód do Santoka, ze szczególnym uwzględnieniem części Wielkiej Pętli z Kruszwicy do portu w Koninie-Morzysławiu, zwanej Wodnymi Wrotami Wielkopolski;
4. Wielkopolski System Szlaków Rowerowych – obszary wzdłuż Piastowskiego Traktu Rowerowego, Szlaku Stu Jezior, Pierścienia Rowerowego Dookoła Poznania, Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej, Ziemiańskiego Szlaku Rowerowego, Nadwarciańskiego Szlaku Rowerowego, Bursztynowego Szlaku Rowerowego.

Ponadto, na obszarze województwa wielkopolskiego wskazane zostały obszary rozwoju turystyki kulturowej o najwyższym potencjale kulturowymi dla rozwoju turystyki i rekreacji, które generują ruch turystyczny o znaczeniu regionalnym lub posiadają do tego wysokie predyspozycje:

1. Tereny, na których występują szlaki kulturowe o randze krajowej lub międzynarodowej oraz zabytki o znaczeniu krajowym (istniejący lub proponowany pomnik historii) – gminy: Białośliwie, Chodzież, Czarnków, Czerwonak, Dominowo, Drawsko, Gniezno, Gołuchów, Kaczory, Kalisz, Kłecko, Konin, Kórnik, Krzywiń, Krzyż Wielkopolski, Łądek, Łubowo, Miasteczko Krajeńskie, Mosina, Murowana Goślina, Pobiedziska, Poznań, Przygodzice,

Pyzdry, Sieroszewice, Szamocin, Trzcianka, Trzemeszno, Ujście, Wągrowiec (gmina miejska i wiejska), Wieleń, Września, Wyrzysk.

2. Tereny, na których występują obiekty związane z początkami państwa polskiego oraz przebiega szlak piastowski, proponowane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO – gminy: Dominowo, Gniezno, Kalisz, Kłecko, Konin, Krzywiń, Łądek, Łubowo, Pobiedziska, Poznań, Pyzdry, Trzemeszno, Wągrowiec, Września.
3. Tereny, na których występuje obszar „Pradoliny Noteci” proponowany do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO – gminy: Białośliwie, Chodzież, Czarnków, Drawsko, Kaczory, Krzyż Wielkopolski, Miasteczko Krajeńskie, Szamocin, Trzcianka, Ujście, Wieleń, Wyrzysk.

Do realizacji powyższych kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji określono następujące działania:

1. Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez:
  - a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
  - b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
  - c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
  - d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
  - e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej, kwalifikowanej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.
2. Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym poprzez:
  - a) kształtowanie spójnego systemu pasm kulturowych województwa wielkopolskiego w oparciu o przebieg najważniejszych szlaków kulturowych o randze międzynarodowej i krajowej, w tym wyznaczenie międzyregionalnych powiązań szlaków kulturowych – łączenie szlaków o tej samej tematyce na granicach województw, w tym m.in. Szlaku Cysterskiego, Drogi św. Jakuba, Piastowskiej Drogi Romańskiej, Rowerowego Szlaku Bursztynowego, Szlaku Powstania Wielkopolskiego,
  - b) tworzenie tematycznych systemów szlaków dziedzictwa, włączanie szlaków istniejących oraz wytyczanie nowych, w tym w szczególności związanych z:
    - początkami Państwa Polskiego:
    - Szlak Piastowski,

- Szlak Bursztynowy,
- Szlak św. Wojciecha,
- Szlak Ottoński,
- Europejski Szlak Cysterski,
- Szlak św. Jakuba,
- Europejski Szlak Piastowski,
- Szlak dziedzictwa archeologicznego,
- dziedzictwem sakralnym:
  - Drewniane kościoły szlakiem sztuki Poznań – Zielona Góra,
  - Szlak kościołów drewnianych wokół Puszczy Zielonki,
  - Szlak kościołów drewnianych Ziemi Kaliskiej,
  - Szlak klasztorów,
  - Szlak kościołów drewnianych i szachulcowych,
  - Miejsca kultu,
  - Szlak kościołów polichromowanych,
  - Szlak kapliczek i krzyży przydrożnych Pawła Brylińskiego,
  - Szlaki Pątnicze,
- sławnymi rodami i ludźmi:
  - Szlak Królewski (obejmujący m.in. Trakt Królewsko-Cesarski w Poznaniu, Szlak Piastów Wielkopolskich, Szlak Wojen Szwedzkich, czy Szlak Napoleoński),
  - Szlak Zamków, Dworów i Pałaców,
  - Szlak Adama Mickiewicza,
- walkami o wolność – Szlak Napoleoński, Szlak Powstania Wielkopolskiego,
- zabytkami militarnymi – Twierdza Poznań, Wał Pomorski,
- zabytkami techniki wraz ze szlakami kolejowymi wąskotorowymi i szerokotorowymi wraz z infrastrukturą dworcową oraz Kopalnią Soli w Kłodawie:
  - Szlak przemysłowców kaliskich w powiązaniu z Opatówkiem (Muzeum Przemysłu) i Turkiem (dawne tradycje tkackie) oraz Zdunami,
  - Szlak Wiatraczny,
  - Wyrzyńska Kolejka Powiatowa (Białośliwie – Łobzenica),
  - Gnieźnieńska Kolejka Wąskotorowa (Gniezno – Powidz),
  - Śmigiełska Kolej Dojazdowa (Śmigiel – Stare Bojanowo),
  - Wolsztyńska Kolej (Wolsztyn – Rakoniewice – Stęszew – Poznań) wraz z Parowozownią,
  - Wągrowiecka Kolej (Poznań – Murowana Goślina – Sława – Skoki – Wągrowiec),

- Blues Express (Poznań – Rogoźno – Chodzież – Piła – Krajenka – Złotów – Zakrzewo),
  - Średzko-Zaniemyska Kolejka Wąskotorowa,
  - Międzychodzko-Szamotulska Kolej (Międzychód – Chrzypsko – Ostroróg – Szamotuły),
  - Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie,
  - techniką wodną – w oparciu o szlaki turystyki wodnej na rzekach, wzdłuż których znajdują się liczne zabytki reprezentujące bogatą historię Wielkopolski i Polski:
  - Wielka Pętla Wielkopolski,
  - Mała Pętla Wielkopolski,
  - Szlak Barycki,
  - Szlak Notecki (wraz z rewaloryzacją zabytkowych stopni wodnych i odtworzeniem historycznego mostu),
  - Szlak Obrzański,
  - Szlak Prosny,
  - Szlak Warciański,
  - Szlak Wełny,
- c) poprawę atrakcyjności szlaków dziedzictwa i obiektów zabytkowych poprzez:
- określanie zasad zagospodarowania otoczenia obiektów położonych na przebiegu szlaków kulturowych oraz jednolitych zasad organizacji szlaków kulturowych,
  - wyposażanie szlaków kulturowych w elementy informacji turystycznej, miejsca postoju, parkingi, obiekty obsługi turystów – gastronomia, miejsca noclegowe,
  - zagospodarowanie i wykorzystanie istniejącej sieci kolei wąskotorowych,
  - zagospodarowanie nabrzeży na obszarach śródmiejskich,
  - urządzenie parków tematycznych, w tym skansenów i innych obiektów plenerowych,
  - wyznaczanie i zagospodarowanie miejsc dla organizacji imprez plenerowych tematycznych, wykorzystujących wątki historyczne i artystyczne danego obszaru,
  - budowę i modernizację muzeów i multimedialnych wystaw powiązanych ze szlakami kulturowymi,
  - uatrakcyjnienie i unowocześnienie ekspozycji i programów zwiedzania muzeów,

- budowę i modernizację obiektów związanych z działalnością kulturalną, w szczególności teatrów, filharmonii, sali wystawowych, muzeów, galerii i bibliotek,
- wprowadzanie nowych funkcji w obiektach zabytkowych, w szczególności związanych z działalnością kulturalną i turystyczną.

1.3.3. Powiatowe i gminne programy opieki nad zabytkami w województwie wielkopolskim

Zgodnie z art. 87 ust. 1 oprócz wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami powstają także powiatowe i gminne programy opieki nad zabytkami, sporządzane na okres 4 lat odpowiednio przez zarząd powiatu lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu co dwa lata zarząd powiatu, wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza sprawozdanie, które przedstawia odpowiednio radzie powiatu lub radzie gminy.

Głównym odbiorcą powiatowego czy gminnego programu jest społeczność lokalna – mieszkańcy powiatu lub gminy, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów oraz obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należyście pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar powiatu lub gminy i przesądza o ich atrakcyjności. Przyjęty przez radę powiatu lub radę gminy w formie uchwały powiatowy/gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Na rok 2021 w województwie wielkopolskim 16 powiatów posiada aktualne powiatowe programy opieki nad zabytkami oraz 122 gminy posiadają aktualne gminne programy opieki na zabytkami. Dla porównania - według raportu GUS – „Kultura w 2019 r.” w 2019 r. niespełna 1/3 gmin w Polsce (794) posiadało obowiązujący program opieki nad zabytkami, a ponad 2/5 (1 022) nie przystąpiło do jego sporządzenia. Pod względem ilości gmin, które posiadały w tym czasie gminne programy opieki na zabytkami - województwo wielkopolskie uplasowało się na trzecim miejscu z wynikiem 49,1% gmin posiadających program. W chwili obecnej odsetek ten jest wyższy.

2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

2.1. Historia

Wielkopolska jest jednym z bogatszych w zabytki regionem w Polsce. Na zasób ten składają się obiekty o różnym charakterze: układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytkowa zieleń, zespoły zabudowy, samodzielne obiekty budowlane o zróżnicowanej skali, formach i funkcjach, stanowiska archeologiczne czy różnorakie zabytki ruchome. Bogactwo występowania zabytków na danym terenie jest wynikiem m.in. różnic w powierzchni poszczególnych województw, jednak w większym stopniu z uwarunkowań historycznych i specyfiki danego regionu (struktury osadniczej, gęstości zaludnienia, powierzchni obszarów zurbanizowanych itd.) jak i też lokalnej polityki konserwatorskiej.

Zatem analizując zasób dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego nie sposób pominąć jego historii. Oczywistym jest bowiem fakt, że to tu koncentrował się rozwój państwowości Polski od czasów Piastów, co miało wpływ na rozwój tego regionu, a co za tym idzie na jego bogactwo w zabytki. Po przyjęciu chrztu ok. 966 r. ziemie Wielkopolski zostały włączone w krąg kultury łacińskiej. Po zjeździe gnieźnieńskim nastąpił wzrost znaczenia tego regionu - Polska uzyskała pełną organizację kościelną z arcybiskupstwem w Gnieźnie, uniezależniając się od opieki kościelnej z Magdeburga. Rozpoczął się proces tworzenia scentralizowanego, monarchicznego państwa Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

W Poznaniu na Ostrowie Tumskim, pod kościołem Najświętszej Marii Panny odślonięto palatium oraz najstarszą kaplicę chrześcijańską w Polsce, ufundowaną najprawdopodobniej przez księżną Dobrawę w 965 roku. Najlepiej zachowanym kompleksem architektonicznym z początków państwa polskiego są relikty znajdujące się na Ostrowie Lednickim. Osobne założenie pałacowe odkryto w Gieczu, gdzie budowę palatium przerwał najazd czeski w 1038 r. W północnej części grodu odkryto fragmenty jednego z najwcześniejszych w Wielkopolsce kościołów grodowych. W 2 połowie X w. powstały okazałe budowle z obrobionej granitowej kostki lub piaskowca: katedra św. Piotra w Poznaniu, następnie około 1000 r. katedra w Gnieźnie (świątynie te były kilkakrotnie przebudowywane). Gniezno zostało ośrodkiem kultu św. Wojciecha, pierwszego patrona Polski, którego ciało sprowadził Bolesław Chrobry. Dziś pomiędzy Poznaniem a Inowrocławiem oraz w rejonie Konina i Kalisza znajduje się największe skupisko kościołów romańskich w Wielkopolsce. Do powstania ludowego połączonego z rewoltą antychrześcijańską w latach 1037-38 oraz najazdu księcia Brzetysława w 1038 r. Wielkopolska przeżywała okres wzmożonego rozwoju gospodarczego. Po tym czasie nastąpiła całkowita dezorganizacja państwa. Po odzyskaniu władzy przez Kazimierza Odnowiciela nastąpiło natężenie działalności architektonicznej m.in. związane z koniecznością odbudowy zniszczonych podczas najazdu i zamieszek świątyń.

W XI w. zostali sprowadzeni do Lubinia benedyktyni, w XII w. organizowane były nowe ośrodki cystersów (Łekno, Łąd, Obra, Wielen), cysterek (Ołoboku i Owińska), norbertanów oraz zakonów

rycerskich (bożogrobcy w Gnieźnie, joannicy w Poznaniu). Nastąpił rozwój szkolnictwa związanego ze szkołami przyklasztornymi lub katedralnymi w Lubiniu czy Gnieźnie. Pojawił się realizacje architektoniczne zgromadzeń kanonickich: św. Jerzego w Gnieźnie, opactwo kanoników regularnych (norbertanów) w Trzemesznie, w którym z pierwotnego wystroju zachowały się dwie romańskie kolumny o kapitelach kostkowych. Powstały pierwsze kościoły ceglane - poznański kościół św. Jana Jerozolimskiego, kościoły w Tulcach i Czerwonej Wsi.

W tym czasie istniała gęsta już sieć osadnicza a późniejsze miasta lokowane były zwykle na miejscu dotychczasowych osad. Wraz ze wzrostem liczby ludności w XIII w. zaczęto lokować pierwsze miasta na prawie magdeburskim z centralnie usytuowanym dużym rynkiem na planie zbliżonym do kwadratu lub prostokąta i przecinającymi się pod kątem prostym ulicami ujmującymi zwarte bloki zabudowy. Z tego okresu zachowało się w Wielkopolsce 131 zespołów miejskich lokowanych w ten sposób, w tym Poznań.

W XIII w. rozpowszechnił się na terenach Wielkopolski nowy materiał budowlany jakim była cegła i zaczęła formować się sztuka gotycka. Powstawały świątynie wykonane w tym surowcu, przede wszystkim w dużych miejscowościach - w Poznaniu: kościoły Bożego Ciała, św. Marcina, św. Wojciecha, kościoły w Kaliszu, Środzie Wlkp., Kościanie, Gostyniu, Koninie, Kole, Pyzdrach, Wrześni, Dolsku. W mniejszych ośrodkach kościoły murowane stawiane były rzadziej ze względu na koszt materiału (kościół w Głuszynie, Czaczu, Pobiedziskach, Gryżynie, Sobótce, Cerekwicy). W miastach pojawiła się także murowana zabudowa mieszczańska, ratusze oraz mury obronne, poza nimi powstawały rezydencje królewskie, feudalne lub biskupie (Gosławice, Oporowo, Borysławice zamkowe). W XIV w. z inicjatywy Kazimierza Wielkiego został utworzony system budowli obronnych z charakterystycznym akcentem wieży obronnej (Ostrzeszów, Stawiszyn, Chocz, Konin, Koło, Pyzdry).

W świetle ostatnich badań okazało się, że na terenie Wielkopolski znajduje się najstarszy, bo datowany na rok 1369, kościół drewniany w Polsce - kościół pw. św. Michała Archanioła w Domachowie.

Równolegle z rozwojem architektury nastąpił rozkwit rzeźby gotyckiej. Przede wszystkim dekoracji architektonicznej (zworniki, wsporniki) czy rzeźbiarskich opracowań portali oraz rzeźby drewnianej.

Malarstwo tego okresu reprezentują najczęściej bogato polichromowane ołtarze szafiaste, malarstwo tablicowe (późnogotycki tryptyk z Kobyłina fundacji biskupa Konarskiego z 1517 r., tzw. tryptyk z Mądrego fundacji Łukasza II Górki) lub malowidła ściennie kościołów i klasztorów (kościół św. Jana w Gnieźnie, Ostrzeszowie, Nowym Mieście nad Wartą, Łądzie, Pyzdrach).

W 1. poł. XVI w. na terenie Wielkopolski zaczęły pojawiać się formy renesansowe - na początku przede wszystkim jako budowle przybudowywane do wcześniejszych realizacji. W 1555 r. została zakończona przebudowa gotyckiego ratusza w Poznaniu przez Giovanniego Battistę Quadro z zastosowaniem charakterystycznych wzorców renesansowych.

W tym czasie podstawowym typem rezydencji szlacheckiej był dwór, pierwotnie drewniany następnie murowany. Najczęściej spotykany był tzw. dwór wieżowy łączący funkcje mieszkalne, reprezentacyjne oraz obronne. Najznamienitszą realizacją był wzniesiony około 1560 r. dwór Rafała Leszczyńskiego w Gołuchowie.

Z początkiem XVI w. na obszar Wielkopolski napłynęły nowe idee religijne związane z reformacją. W 1548 r. przybyli bracia czescy, którzy zorganizowali silny ośrodek w Lesznie. Znacznie słabszy wpływ zyskał kalwinizm i arianizm (okolice Śmigła i Międzyrzecza). W kontrze do nich katolicka architektura sakralna zaczęła przybierać nowe, ekspresyjne formy z wykorzystaniem gry światła i cienia. Jednym z pierwszych barokowych realizacji Wielkopolsce jest kościół bernardynów w Sierakowie wzniesiony w latach 30. XVII w. przez Krzysztofa Bonadurę Starszego z fundacji Opalińskich. W okresie pełnego baroku wzniesione zostały kościoły w Poznaniu (kościół farny z zespołem jezuitskim, kościół bernardynów), w Głogówku kościół filipinów, kościół cysterski w Łądzie, kościół św. Mikołaja w Lesznie. Nastąpił dalszy rozwój architektury świeckiej. Powstały znakomite rezydencje szlacheckie w Pępowie, Konarzewie, Ciężeniu i Czempiniu oraz budowle władz miejskich: ratusze w Lesznie, Rawiczu, Sulmierzycach i Zdunach. Z tego czasu pochodzi także układ urbanistyczny Rydzyny. Wraz z przybyciem fali uciekinierów protestanckich ze Śląska, Moraw, Czech i Saksonii miała miejsce kolejna fala lokacji miast (m.in. Swarzędz, Leszno, Rakoniewice).

W połowie XVIII w. Wielkopolska wysunęła się na czoło pod względem nowych realizacji architektonicznych, szczególnie po przybyciu z Rzymu Pompeo Ferrariego działającego głównie dla rodu Leszczyńskich (kaplica-mauzoleum i ratusz w Lesznie, przebudowa fary i zamku w Rydzynie, kopuła kościoła Filipinów w Gostyniu, przebudowa kościoła w Łądzie, kościół w Owińskach) oraz Karola Marcina Franza ze Śląska (kościół w Rydzynie, Zbąszyniu, Krotoszynie).

W końcu XVIII w. powstały pierwsze znamienite klasycystyczne realizacje. Przed wszystkim autorstwa Jana Christiana Kamsetzera, który wprowadził i spopularyzował nowy typ pałacu niewielkich rozmiarów np. w Siernikach, Czarniejewie, Siedlcach, Lewkowie, Mchach, Objezierzu, Rogalinie, Śmiełowie i innych obiektach. Zawadzki, przedstawiciel romantycznego nurtu klasycyzmu, wznosił pałace w Dobrzycy i Śmiełowie.

Kościół klasycystyczny reprezentowane są przez m.in. pierwszą murowaną świątynię ewangelicką na terenie Wielkopolski - poznański kościół pw. św. Krzyża z końca XVIII w. (obecnie rzymskokatolicki kościół pw. Wszystkich Świętych), kościoły w Babiaku i Turku. Wznoszone są obiekty użyteczności publicznej (ratusze w Koninie, Kole, Kłodawie, Dąbiu, Kościanie, Sarnowej), biblioteka Raczyńskich w Poznaniu czy dawny pałac arcybiskupi w Kaliszu.

W czasie rozbiorów Polski w miarę jednolita struktura gospodarcza i kulturalna Wielkopolski uległa podziałowi i została poddana dwóm diametralnie różnym oddziaływaniom kulturowym oraz gospodarczym. W początku XIX w. w architekturze popularne były nurty historyzujące. Antykizujący neoklasycyzm powszechny był w budowlach rezydencjonalnych wiejskich, miejskich oraz publicznych. Z kolei neogotyki stosowany był w architekturze kościelnej a także

rezydencjonalnej jako wyraz zainteresowania średniowieczem i architekturą angielską. Zamek w Kórniku z 1845-1858 r. wzniesiony wg projektu Tytusa Działyńskiego przy współudziale Karola Fryderyka Schinkla nawiązuje do form gotyku angielskiego oraz architektury mauretańskiej. „Złota Kaplica” zbudowana na katedrze poznańskiej w tym samym okresie, wzorowana była na kościele San Vitale w Rawennie i kaplicy cesarskiej w Akwizgranie. Wzniesiono wiele znaczących rezydencji czerpiących ze stylów minionych epok - neoromańskich, neogotyckich, neorenesansowych czy neobarokowych (rezydencje w Gołuchowie, Rokosowie, Posadowie, Rozbitku, Wąsowie, Antoninie i wielu innych majątkach).

W zaborze rosyjskim obiekty użyteczności publicznej budowano w stylu klasycyzmu cesarstwa rosyjskiego - modernizowano elewacje ratuszy w Koninie, Kole, Kłodawie, Dąbiu, Przedeczcu. Po pożarze Kalisza w 1792 r. zgodnie z projektem Gilly’ego odbyła się przebudowa miasta: poszerzono ulice, wytyczono place i promenady.

W XIX w. na terenie Wielkopolski nastąpił rozwój przemysłu związanego z przetwórstwem rolnym. Pojawił się nowy typ zabudowy folwarcznej złożonej z dużych murowanych budynków inwentarskich i magazynowych (płatkarnie, gorzelnie, młyny parowe, cukrownie itp.). W wyniku dynamicznego rozwoju przemysłu nastąpił wzrost liczby mieszkańców miast oraz rozwój budownictwa. Z tego okresu pochodzi większość zabudowy wielkopolskich miast.

W początkach XX w. pod wpływem środowiska berlińskiego w architekturze mieszkalnej Poznania popularna stała się secesja. Wprowadzano na elewacjach motywy roślinne łączone w skomplikowane układy, rezygnowano z symetrii (zabudowa ul. Roosevelta, dzielnic Jeżyce i Łazarz w Poznaniu).

W architekturze sakralnej XIX w. preferowany był styl neogotycki. Gwałtowny rozwój budownictwa kościelnego nastąpił po 1918 r. głównie za sprawą polskich architektów: Stefana Cybichowskiego (m.in. kościoły w Ryczywole, Jarocinie, Gołańczy, Strzałkowie, Poznaniu i Kiszewie), Rogera Sławskiego (Glesno, Siedlemin) i wielu innych. W tym okresie miała miejsce znacząca redukcja realizacji rezydencjonalnych (przed 1918 r. powstały m.in. pałace w Dłoni, Żurawieńcu, Węgierskich, rozbudowane lub przebudowane zostały w Żydowie k. Rokietnicy, Grabonogu, Grabowie Królewskim, Skoraczewie i Swadzimiu, Srebrnej Górze).

Znaczącym impulsem dla wielkopolskiej architektury była Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu z 1929 r., na którą zbudowano ponad 100 pawilonów, w nowoczesnych modernistycznych formach.

Sztandarowym przykładem wielkopolskiego modernizmu po II wojnie światowej jest Dom Handlowy „Okrągłak” w Poznaniu z 1954 r. projektu Marka Leykama (pierwszy w Poznaniu budynek o konstrukcji nośnej z prefabrykatów żelbetowych, elewacja złożona jest z modułów - ram żelbetowych w formie smukłych prostokątów tworzących charakterystyczny motyw „żyletek”). Z innych ciekawszych realizacji powstały w Poznaniu Domy Towarowe „Alfa”, Dom Weterana na Szelągu, hala widowiskowo-sportowa „Arena”, Collegium Novum czy zespół budynków Pomnika Tysiąclecia Państwa Polskiego w Gnieźnie złożony z horyzontalnie

rozieszczonych brył obłożonych granitem. W budownictwie mieszkalnym latach 60. i 70. XX w. zrealizowanych zostało wiele osiedli mieszkaniowych w systemie wielopłytowym, z które w zamierzeniu miały nawiązywać do Superjednostek Le Corbusiera.

2.2. Zabytki nieruchome

Analiza zestawienia zabytków nieruchomych na terenie województwa wielkopolskiego wykazała duże zróżnicowanie występowania pod względem terytorialnym. Największa ich liczba znajduje się w środkowej części obszaru województwa – na terenie uważanym za rdzeń Wielkopolski, a najmniejsza na jej obrzeżach. Jest to uwarunkowane, jak już zostało wspomniane, przede wszystkim historycznie. Największa gęstość zabytków nieruchomych dotyczy głównie miast na prawach powiatu, czyli Kalisza, Leszna i przede wszystkim Poznania. Jeżeli chodzi o powiaty, najwięcej zabytków zlokalizowanych jest w powiecie poznańskim, kościańskim i gnieźnieńskim.

Największy udział w strukturze rodzajowej zabytków nieruchomych według funkcji mają zabytki o charakterze mieszkalnym, a następnie sakralnym, zieleń oraz te o charakterze folwarcznym. Najrzadziej reprezentowanym typem zabytków nieruchomych w Wielkopolsce są zabytki obronne i zamki. Większość zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego pochodzi z XIX w. Trzeba jednak pamiętać, że jest to ogólna charakterystyka – w konkretnym regionie dane te mogą się różnić, jednak potwierdza ona obraz specyficzny dla całego obszaru Polski.

2.2.1. Wpis do rejestru zabytków

Wpis do rejestru zabytków jest szczególną formą ochrony prawnej obiektów zabytkowych, charakteryzującą się ustanowieniem pełnego nadzoru konserwatorskiego. Stosuje się ją do zabytków posiadających niekwestionowaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Działaniami administracyjnymi w zakresie wpisu obiektu do rejestru zabytków zajmuje się wojewódzki konserwator zabytków. Rejestr zabytków dla województwa wielkopolskiego prowadzony jest przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trzech odrębnych księgach, odpowiednich dla następujących kategorii zabytków: księga rejestru A dla zabytków nieruchomych, księga rejestru B dla zabytków ruchomych oraz księga rejestru C dla zabytków archeologicznych.

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Ogółem w województwie wielkopolskim wpisanych na dzień 15 listopada 2021 r. do rejestru zabytków w księdze rejestru A dla zabytków nieruchomych jest: 7 300 obiektów. Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mogą być to: obiekty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, zespoły budowlane lub zabytki o charakterze obszarowym: układy urbanistyczne, ruralistyczne, cmentarze lub parki. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ

zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Z rejestru skreśla się również zabytek, który został wpisany do inwentarza muzeum – w przypadku zabytków nieruchomości najczęściej w przypadku relokacji do skansenu.

Najwięcej zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych jest w Poznaniu. Natomiast biorąc pod uwagę gęstość zabytków nieruchomości, czyli liczbę zabytków nieruchomości/10 km², spośród wszystkich powiatów najwyższa gęstość dotyczy miast na prawach powiatów. Biorąc pod uwagę powyższy wskaźnik, na pierwszym miejscu uplasowało się Leszno, a następnie Poznań, Kalisz i Konin, natomiast najniższa gęstość dotyczy następujących powiatów: czarnkowsko-trzcianeckiego, ostrzeszowskiego oraz złotowskiego, czyli położonych na północy i południu województwa wielkopolskiego.

2.2.2. Ogólna charakterystyka zabytków nieruchomości na terenie województwa wielkopolskiego

Założenia przestrzenne

Założeniami przestrzennymi najczęściej wpisywanymi do rejestru zabytków nieruchomości są układy urbanistyczne, zdecydowanie rzadziej układy ruralistyczne, place, ulice czy krajobrazy kulturowe.

Na terenie Wielkopolski w przeważającej mierze wpisy do rejestru zabytków chronią układy urbanistyczne powstałe w średniowieczu - usytuowane w centrum regionu gdy działalność lokacyjna była w tej części intensywna. Pierwsze założenia przestrzenne na tym terenie zachowały się w formie relikwów większych ośrodków grodowych (Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo). Z XIII w. i XIV w. pochodzi najwięcej założeń urbanistycznych o podobnym układzie przestrzennym - lokowanych na prawie magdeburskim lub jego zmodyfikowanej wersji - prawie średzkim. Charakteryzują się one zbliżonymi do kwadratu placami handlowymi oraz szachownicowym przebiegiem ulic z wyznaczonymi kwartałami ze zwartą zabudową mieszkalną. Bogatsze ośrodki miejskie chronione były murami obronnymi. Szczególne znaczenie na terenie Wielkopolski miał Poznań, którego wzrost nastąpił na przełomie XV i XVI w. (historyczny zespół miasta uznany został za Pomnik Historii).

Kolejna wielka fala zakładania nowych miast miała miejsce w początku XVII w. Związana była z migracją protestantów z krajów sąsiadujących z Polską (Czechy, Saksonia). Stałym elementem zabudowy był rynek z ratuszem usytuowanym centralnie lub w jednej z pierzei rynkowych oraz kościoł. Wybitną realizacją jest założenie rezydencjonalno-urbanistyczne Rydzyny, uznane za Pomnik Historii.

Po zaborach, na przełomie XVIII i XIX w. na terenach zaboru pruskiego miała miejsce standaryzacja założeń przestrzennych. Likwidowano drewnianą ciasną zabudowę stwarzającą

nieustanne zagrożenie pożarowe i epidemiologiczne, zastępując ją nowoczesną tkanką miejską złożoną z murowanej wielorodzinnej zabudowy mieszkalnej – kamienic, obiektów użyteczności publicznej, infrastruktury komunalnej, kolejowej i drogowej. Rozwój architektury użyteczności publicznej nastąpił przede wszystkim w końcu XIX w. - w wielu przypadkach powstawały budynki z czerwonej cegły o nieotynkowanych elewacjach.

Województwo wielkopolskie charakteryzuje się gęstą siecią zachowanych układów urbanistycznych. Procentowy udział układów obszarowych w stosunku do ogólnej liczby w kraju (około 14% w skali kraju) należy do najwyższych i odzwierciedla specyfikę regionu. Wielkopolska od XVI w. miała bowiem najgęstsza sieć osiedli miejskich na terenie Rzeczypospolitej.

Architektura sakralna

Architektura sakralna reprezentowana jest przede wszystkim przez kościoły i klasztory katolickie, będące przykładami wszystkich epok historycznych i stylów artystycznych. Mniej liczną grupę stanowią świątynie protestanckie, prawosławne oraz zachowane synagogi. Ponadto do tego typu architektury zalicza się dzwonnice, kaplice, kaplice cmentarne, kostnice, kapliczki.

Najcenniejszymi obiektami tego typu w Wielkopolsce i zarazem w Polsce są: katedra pw. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha w Gnieźnie, zespół klasztorny Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri w Gostyniu-Głogówku, zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą oraz zespół opactwa benedyktynów w Lubiniu - zostały one wpisane na listę Pomników Historii.

Większość zabytkowych kościołów katolickich znajduje się w dobrym stanie. Zwykle są to kościoły parafialne znajdujące się pod opieką wiernych, poddawane bieżącym pracom remontowym i konserwatorskim. Kościoły ewangelickie w dużej części zostały przekształcone w katolickie, rzadziej stanowią własność prywatną lub lokalnych samorządów. Zmiana przeznaczenia świątyń na cele świeckie rodzi problemy związane z właściwą adaptacją wnętrza i poszanowaniem pierwotnej funkcji. Zdarza się, że ich stan zachowania jest niezadowolający.

Charakterystycznymi dominantami w krajobrazie wsi wielkopolskiej są kościoły drewniane. Początkowo tego typu świątynie były bardzo popularne ze względu na tani i ogólnodostępny materiał. Wznoszono je w konstrukcji zrębowej, rzadziej sumikowo-łatkowej (Stara Wiśniewka, Węglewo). Często spotykana była konstrukcja szkieletowa (słupowo-ramowa), z wolną przestrzenią pomiędzy mieczami i zastrzałami wypełnianą drewnem, gliną z siewką lub ceglami. W kościołach szachulcowych drewnianą konstrukcję nośną kontrastowano z jasną kolorystyką wypełnień (Jaktorowo, Uzarzewo, Dąbcza). Typowe dla terenu Wielkopolski XVII i XVIII w. są kościoły drewniane o konstrukcji zdwojonej tzn. konstrukcji zrębowej wzmocnionej od zewnątrz konstrukcją szkieletową, na której spoczywa ciężar dachu (Oborniki kościół pw. św. Krzyża, Błociszewo). Jak już zostało to wspomniane - w świetle ostatnich badań okazało się, że na terenie Wielkopolski znajduje się najstarszy, bo datowany na rok 1369, kościół drewniany w Polsce - kościół pw. św. Michała Archanioła w Domachowie. Na terenie Wielkopolski znajduje się około 280 kościołów drewnianych, z czego wpisanych do rejestru zabytków zostało 224, w tym 46 wzniesionych w konstrukcji szkieletowej.

Pomimo istnienia diaspory żydowskiej na ziemiach Wielkopolski od XIII w., do czasów współczesnych przetrwało jedynie około 38 synagog, z których 13 znajduje się w rejestrze zabytków (Buk, Bojanowo, Dąbie, Jaraczewo, Kępno, Konin, Leszno, Mosina, Ostrów Wielkopolski, Sieraków, Sompolno, Wyrzysk, Ziemiecin). Za zabytek uznana w 1932 r. została także XVIII-wieczna drewniana synagoga w Kórniku, jednak została zniszczona przez hitlerowców podczas II wojny światowej, tak jak większość bożnic Wielkopolski. W okresie II wojny światowej oraz w czasach powojennych niektóre budowle zaadaptowano na inne cele np. mieszkalne, magazynowe, sportowe (Poznań, Jarocin) doprowadzając do przekształcenia pierwotnego układu przestrzennego oraz zniszczenia charakterystycznej dekoracji architektonicznej (np.: neoromańskiej, mauretańskiej). W niektórych utworzono muzea, ośrodki kultury lub biblioteki (Konin, Mosina, Jaraczewo, Ostrów Wielkopolski, Bojanowo, Sompolno, Leszno).

Architektura obronna

Najstarsze zachowane przykłady architektury obronnej na terenie Wielkopolski pochodzą z XIV i XV w. Z fundacji Kazimierza Wielkiego pozostały mury i zamki w Kole, Koninie, Ostrzeszowie i Uniejowie. Obok nich zamki-rezydencje wznosili możnowładcy (Borysławice Zamkowe, Gołańcz, Szamotuły) oraz biskupi (np. Gosławice i Kórnik). Średniowieczne zamki w Poznaniu, Szamotułach, Kórniku i Gołuchowie uległy przekształceniom na przestrzeni kolejnych stuleci. Średniowieczne mury miejskie obronne zachowały się fragmentarycznie w Poznaniu (baszty przy ul. Maształarskiej, pozostałości podziemne bramy Chwaliszewskiej i mury obronne). Jednym z ciekawszych założeń obronnych był zespół w Zbąszyniu z XVII w. złożony z pałacu (niezachowany) oraz umocnień tzw. palazzo in fortezza. W Rawiczu wpisane do rejestru zabytków zostały pozostałości fortyfikacji ziemnych z XVII i XVIII w.

Do czasów obecnych przetrwał jeden z największych systemów fortyfikacji w Europie - Festung Posen (Twierdza Poznań) złożony pierwotnie z twierdzy poligonalnej (rozebrana w XIX w.) oraz twierdzy fortowej tzn. opasujących Poznań 18 fortów z obiektami wspomagającymi umieszczonymi w pierścieniu o śr. 9,5 km. i obwodzie 30 km.

Zabytki obronne i zamki należą do najmniej reprezentowanych rodzajów zabytków nieruchomych na terenie Wielkopolski.

Budowle użyteczności publicznej

Budynki użyteczności publicznej są bardzo zróżnicowane nie tylko pod względem stylistycznym ale przede wszystkim funkcjonalnym. Należą do nich: siedziby władz, internaty, banki, szkoły, hotele i pensjonaty, teatry i kina, koszary szpitale i więzienia, zakłady opiekuńcze, budynki administracyjne zakładów przemysłowych.

Najbardziej charakterystyczną grupę stanowią ratusze, które prezentują także najlepszy stan zachowania ze względu na ciągłą realizację pierwotnych funkcji siedziby władz miejskich (Kórnik, Bnin, Śrem, Kalisz, Konin, Koło) lub przekształcenie na izby pamięci czy muzea (Poznań). Jedną z

najwybitniejszych realizacji w skali kraju jest ratusz poznański przebudowany w połowie XVI w. w stylu renesansowym przez Jana Baptistę di Quadro.

Większość ratuszy wzniesiono w tradycyjnej konstrukcji murowanej. Zachowały się jednak nieliczne przykłady odmiennych rozwiązań jak drewniany jednopiętrowy ratusz w Sulmierzycach z 1743 r. konstrukcji zrębowej o tynkowanych elewacjach czy ratusz w Rostarzewie z 1768 r. z wyższą kondygnacją w konstrukcji ryglowej.

Najwięcej zachowanych obiektów użyteczności publicznej zostało zbudowanych w 2. połowie XIX i początku XX w. w związku reformą administracyjną w Wielkim Księstwie Poznańskim przeprowadzoną w drugiej połowie XIX w. W tym okresie oprócz wspomnianych ratuszy powstawały budynki administracji samorządowej (starostwa powiatowe), sądy, banki, poczty, szpitale, remizy strażackie, posterunki policji, izby celne, dworce oraz strażnice graniczne.

Budowle użyteczności publicznej tego okresu pochodzące z terenu zaboru pruskiego charakteryzują się jednorodnością i spójnością stylistyczną. Wynika to ze stosowania jednolitego wzorca akceptowanego przez policję budowlaną. Zwykle wznoszone były w formach historyzujących z zastosowaniem bogatego detalu architektonicznego o tynkowanych elewacjach (na terenie Poznania są to m.in. teatry Polski i Wielki, Collegium Maius, Collegium Minus, Collegium Iuridicum, gmach Muzeum Narodowego, Biblioteka UAM) lub elewacjach z czerwonej cegły (np.: Starostwo Powiatowe w Jarocinie z 1892 r.).

Budynki szkolne wznoszone w miastach w połowie XIX w. charakteryzowały się elewacjami z czerwonej i glazurowanej cegły oraz charakterystycznymi elementami Rundbogenstil w postaci półkoliście zamkniętych okien (np. budynek Królewskiego Gimnazjum im. Augusty Wiktorii w Poznaniu, obecnie I Liceum Ogólnokształcącego tzw. „Marcinek”). Niewielkie szkoły wiejskie były zwykle parterowe, rzadziej dwukondygnacyjne, o elewacjach ceglanych nietynkowanych lub z partiami pokrytymi tynkiem i dekoracyjnie obramowanymi otworami okiennymi i drzwiowymi, zamkniętymi łukami odcinkowymi.

Budynki banków i poczt z reguły nie zmieniły swej pierwotnej funkcji, dzięki czemu pozostały w dobrym stanie technicznym a ich wygląd zewnętrzny nie podlegał większym przekształceniom. Budynki pocztowe zazwyczaj były nietynkowane, o elewacjach z czerwonej cegły (Gniezno, Śrem, Grodzisk Wlkp., Września, Jarocin).

Zabudowa uzdrowiskowa wznoszona była zwykle w otoczeniu rozplanowanych założeń parkowych z pensjonatami w stylu szwajcarskim (Ludwikowo, Kowanówko) lub z neogotyckimi gmachami (szpital psychiatryczny w Owińskach, "Dziekanka" w Gnieźnie, Kościanie). Po sekularyzacji dóbr klasztornych przez władze pruskie część obiektów zaadaptowano na szpitale i ośrodki leczenia.

Zespoły koszarowe z końca XIX w. i początku XX w. budowane były z cegły ceramicznej o prostych, klarownych kompozycjach elewacji, dekorowane detalem architektonicznym typowym dla czasu powstania. Część z nich nadal jest użytkowana zgodnie ze swoją pierwotną funkcją

(Śrem, Kalisz, Biedrusko, Poznań) inne przekształcono na budynki mieszkalne, handlowe lub oświatowe (Poznań, Gniezno).

Architektura rezydencjonalna

Charakterystyczną cechą dla województwa wielkopolskiego są zespoły pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe.

Najwięcej rezydencji o różnej formie usytuowana jest w powiatach gnieźnieńskim, gostyńskim, kościańskim oraz poznańskim. Duże ich nasycenie występuje również w powiatach rawickim, szamotulskim, średzkim i śremskim.

Najstarsze założenia rezydencjonalne na terenie Wielkopolski pochodzą z XVI w. (przebudowany dwór w Gołuchowie, miejski pałac Górków w Poznaniu) i XVII w. (pałace w Konarzewie, Rydzynie). Najliczniejsze zachowane siedziby możnowładców powstały w XVIII w. i XIX w. Są to okazałe i wybitne realizacje odzwierciedlające tendencje panujące w europejskiej architekturze. Do architektury włoskiej nawiązują siedziby szlacheckie m.in. w Wojnowie, Rakoniewicach, Czachu, Bytyniu, Spławiu, Strzelcach, Czerwonej Wsi, Iwnie, Wróblewie. Do francuskich zapożyczeń sięgnięto przy realizacji pałaców m.in. w Zakrzewie, Rogalinie (uznany za Pomnik Historii wraz z założeniem), Posadowie, Tarcach, Cerekwicy, Gołuchowie, Siekowie, Objezierzu, Siernikach czy wzorowany na wersalskim Petit Trianon pałac w Słomowie. Kostium neogotycki zastosowano przy przebudowie zamków w Kórniku (wraz z zespołem uznany został za Pomnik Historii) i Trzebawiu, pałaców w Rokosowie, Łęce Wielkiej, Jarocinie, Podrzeczu, Będlewie, Margoninie, Charcicach, Rozbitku. Ciekawym pod względem architektonicznym rozwiązaniem jest pałac w Dobrzycy, który jako część zespołu pałacowo-parkowego uznany został za Pomnik Historii. Większości obiektów nadano nowe funkcje i służą jako ośrodki szkoleniowe, stacje doświadczalne, hotele, muzea, szkoły.

Odmienny przykład zabudowy rezydencjonalnej stanowią skromne parterowe dwory często z poddaszem mieszkalnym, wznoszone w końcu XVIII i początku XIX w., murowane i rozbudowywane w początku XX w. (m.in. Wierzenica, Gnin, Niemieczkowo, Siedlemin, Kurcew, Magnuszewice, Włóściejewki, Bagrowo, Borucin, Brudzew, Żelazkowo). Większość z nich nadal pełni funkcję mieszkalną.

Do czasów obecnych przetrwały nieliczne dwory konstrukcji ryglowej czy zrębowej (Giżyce, Rojów) wznoszone w XVIII w. Ze względu na brak użytkowania znajdują się w bardzo złym stanie technicznym (Dzięczyn, Siedmiorogowo, Ruszków, Gaj Wielki, Kuchary, Osówek) lub w formie destruktu (Kotlin, Studzieniec, Łomnica, Łopuchowo), z których większość jest w złym stanie technicznym lub w formie destruktu. Jeden z nielicznych pozytywnych przykładów stanowi alkierzowy dwór w Koszutach, w którym mieści się Muzeum Ziemi Średzkiej - jako część zespołu dworsko-parkowego uznany został za Pomnik Historii.

Na obszarze Wielkopolski zlokalizowanych jest około 1300 dworów i pałaców.

Zieleń

Zabytkową zieleń mogą stanowić aleje, elementy naturalnego krajobrazu, ogrody dworskie, ogrody willowe i przydomowe, parki dworskie, parki miejskie, parki pałacowe.

Najbardziej reprezentatywną grupę zieleni komponowanej stanowią parki będące jednym z elementów założeń rezydencjonalnych: pałacowo-parkowych czy dworsko-parkowych. Najstarsze ogrody ozdobne założone w epoce późnego średniowiecza czy renesansu zostały przekształcone w kolejnych stuleciach jak np. Kórnik. W mniej zmienionej formie zachowały się parki założone w XVIII w. m.in. w Posadowie, Rogalinie (w części park francuski), Gułtowach, Siedlcu i Konarzewie jednak większość założeń powstała w XIX w. w formie krajobrazowej z wykorzystaniem starszego drzewostanu, układu terenu, terenów leśnych czy cieków wodnych. W tym czasie pojawiła się także moda na sprowadzanie egzotycznych gatunków drzew i krzewów i aklimatyzowanie ich w pałacowych parkach (arboretum w Gołuchowie, Kórniku). Na terenie parków sytuowano małą architekturę w postaci altan, bram czy mostków. Niekiedy wznoszono rodowe kaplice grobowe i lokowano cmentarze (Łomnica, Dębno, Wąsowo, Rozbitek). Rzadziej można spotkać większe realizacje jak monopter i panteon w Dobrzycy, wieża romantyczna w Śliwnie, pawilon chiński w Dłoni czy minaret w Kościelcu Kolskim. Zdecydowana większość zabytkowej zieleni stanowią jednak parki nieduże, od kilku do kilkunastu hektarów, które tworzyły oprawę wiejskich siedzib ziemiańskich. Największym parkiem w województwie jest park w Gołuchowie.

W większych miastach tworzone były parki miejskie i ogrody botaniczne. W końcu XIX w. po rozebraniu twierdzy poligonalnej wokół Poznania J. H. Stübben zaprojektował planty wraz z krajobrazowymi parkami. W początkach XX w. Miłowodach, Ludwikowie i Kowanówko z wykorzystaniem istniejącego drzewostanu zostały założone parki zdrojowe.

Innym elementem krajobrazu kulturowego jest zieleń przydrożna o proveniencji XVIII- lub XIX-wiecznej, z drzew owocowych lub drzew liściastych oraz nasadzenia śródpolne. Przetrwiała część alei sytuowanych wzdłuż dróg dojazdowych do zespołów pałacowo- lub dworsko-parkowych. W nekropoliach wiejskich, do połowy XIX w. sytuowanych przy kościołach, zachowało się dużo przykładów starodrzewu, przeważnie lip i kasztanów. Lokowane poza obszarem zwartej zabudowy późniejsze cmentarze, szczególnie ewangelickie tworzyły w krajobrazie kępy zieleni wysokiej z nasadzeniami alejowymi.

Zabudowa folwarczna i gospodarcza

Folwark jako miejsce produkcji rolnej, kształtowany był według określonych reguł i praw architektonicznych. Pierwsze średniowieczne folwarki powstawały w dobrach królewskich, kościelnych i klasztornych. Pierwotnie budynki były znacznie od siebie oddalone ze względu na zagrożenie pożarem, ponieważ podstawowym budulcem było drewno, glina, trzcina i słoma (karczma w Wierzenicy, spichlerz w Gołaszynie). Tego typu budownictwo dominowało do XIX w. Do wyjątków należały realizacje uznanych architektów jak folwark w Śmiełowie wg. projektu Stanisława Zawadzkiego z 2 połowy XVIII w.

Zdecydowana większość zabudowań folwarcznych powstała wraz z rozwojem gospodarstw, wprowadzeniem upraw przemysłowych ziemniaka, buraka cukrowego oraz nowych ras i metod hodowli. W większości zabudowa objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków powstała po połowie XIX w. (w przewadze w ostatniej ćwierci) oraz w pierwszych dziesięcioleciach XX w. Zastąpiła ona w dużej mierze często nietrwałą zabudowę drewnianą. Budynki gospodarcze (stajnie, obory, owczarnie, stodoły, spichrze, kuźnie) otaczały kwadratowe lub prostokątne, rzadziej trójkątne podwórze, pośrodku którego często znajdowała się kuźnia, waga lub sadzawka. W pobliżu zazwyczaj znajdowała się kolonia mieszkalna dla robotników folwarcznych (dwojaki, czworaki, sześcioraki itp) i część reprezentacyjna przeznaczona dla właścicieli majątku (rezydencja mieszkalna – dwór lub pałac z parkiem). Po 1945 r. większość majątków zostało przejętych przez Skarb Państwa i zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwa Rolne (zlikwidowane w 1991 r.) lub spółdzielnie produkcyjne. Biura PGR-ów, szkoły, kluby, lokowano w pałacach i rządcówkach. Ze względu na zmiany w sposobie uprawy, hodowli itp. część budynków folwarcznych stała się niefunkcjonalna i nieużyteczna (kuźnie, spichlerze), co skutkowało brakiem remontów tych obiektów lub planową dewastacją.

Najstarsze zachowane zabudowania podwórza folwarcznego w Wielkopolsce to XVIII w. późnobarokowe spichlerze w Brześnicy i Racocie oraz klasycystyczne budynki w Śmiełowie i Żelazkowie. W tym stylu powstaje część budowli do połowy XIX w. (Bodzewo, Szelejewo). W początku XIX w. klasycystyczny spichlerz w Brzóstkowie został przekształcony w konwencji zamkowej poprzez dobudowanie baszt w narożach i zmianę kształtu otworów okiennych. W 2 połowie XIX w. powstały neogotyckie zabudowania w Gościeszynie, Starej Dąbrowie, Koźminku, Smogorzewie czy neobarokowe w Gorzyczkach, Gołębinie Starym, Czempiniu. W końcu XIX w. wraz z wprowadzeniem tzw. Rundbogenstil na terenach zaboru pruskiego pojawia się charakterystyczna zabudowa z czerwonej cegły, czasem z tynkowanymi fragmentami elewacji i oknami zamkniętymi odcinkiem łuku.

Budynki mieszkalne

Najliczniejszą grupę wśród zabytków nieruchomości chronionych poprzez wpis do rejestru zabytków stanowią obiekty mieszkalne, wśród których znajdują się kamienice mieszczańskie w dużych miastach jak Poznań, Leszno, Kalisz, jak i skromniejsze budynki w mniejszych miastach oraz na wsiach.

Na wsi do XIX w. dominowało budownictwo drewniane. Na terenach Puszczy Pyzdrowskiej i gminy Nowy Tomyśl powstały charakterystyczne zabudowania konstrukcji zrębowej kryte strzechą wznoszone przez kolonistów „olęderskich” między XVI a XVIII w. Najstarsze i najciekawsze obiekty zostały przeniesione do skansenów (Dziekanowice, Osiek nad Notecią, Konin-Gosławice, Russów). Najczęściej spotykana zachowana zabudowa wiejska to kolonie pracowników folwarcznych lub XIX- i XX-wieczne parterowe wielorodzinne budynki o elewacjach tynkowanych lub ceglanych, z dachami dwuspadowymi.

W mniejszych ośrodkach miejskich ocalały nieliczne domy drewniane lub szachulcowe.

Wraz z intensywnym rozwojem osadnictwa niemieckiego w Gołęczewie i Chludowie na początku XX w. utworzono wzorcowe wsie z budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi reprezentującymi architekturę z różnych części Niemiec, ze zlokalizowanymi przy skrzyżowaniu głównych dróg szkołą z kaplicą, karczmą, budynkiem straży pożarnej i mleczarnią. Na przełomie XIX i XX w. na terenie Puszczykowa i Puszczykówka powstały osiedla letniskowe dla mieszkańców pobliskiego Poznania.

Najlepiej zachowana historyczna zabudowa miejska pochodzi z końca XIX i 1. połowy XX w. Dominuje wielokondygnacyjna architektura murowana w kostiumach historycznych o cechach klasycyzujących lub secesyjnych. W okresie międzywojennym powstawały budynki mieszkalne o wyraźnych wpływach modernistycznych.

Obiekty przemysłowe

Budowle przemysłowe i inżynierskie charakteryzują się jednorodnością technologiczną i stylistyczną. Najwięcej zabudowy przemysłowej powstało w końcu XIX i początku XX w. w związku z gwałtownym rozwojem nowych gałęzi przemysłu. Wnoszono browary (Grodzisk Wlkp., Miłosław, Poznań), elektrownie, gazownie, drukarnie, cegielnie, mleczarnie, cukrownie (Szamotuły, Opalenica, Witaszyce, Gosławice). Największy zespół gazowni, powstały w połowie XIX w., usytuowany jest w Poznaniu, w zakolu Warty. Istotną grupę stanowi infrastruktura komunikacyjna - sieć kolejowa z obiektami towarzyszącymi - mostami (most kolejowy w Stobnicy), budynkami dworcowymi i wieżami wodociągowymi, wznoszonymi w celu zaopatrzenia parowozów wodę trakcyjną. Szczególnie charakterystyczne na obszarze zaboru pruskiego były wieże tzw. „grzybki” z mocno nadwieszoną głowicą betonową nad stożkowym murem trzonem. W Gnieźnie, w związku z natężeniem ruchu kolejowego, powstał jeden z najważniejszych węzłów kolejowych w Wielkopolsce, na terenie którego wdrażano najnowocześniejsze rozwiązania techniczne (nastawnie, lokomotywownie wachlarzowe, wiadukt drogowy).

W miastach budowano wieże ciśnień – wielofunkcyjne budynki z umieszczonymi w górnej części zbiornikami na wodę, o dekoracyjnych formach architektonicznych (Śrem, Środa).

Rolę specyficznych akcentów w krajobrazie Wielkopolski pełniły wiatraki, których zachowało się ponad 200. Najwięcej wzniesiono pomiędzy XVI a XVIII w. w okolicach Leszna. Do połowy XIX w. były to wyłącznie drewniane koźlaki, później pojawiły się paltraki i holendry. Najwięcej zachowało się w powiecie kościańskim i leszczyńskim.

Ciekawą realizacją wczesnego modernizmu są zabudowania dawnej fabryki chemicznej i osiedla mieszkaniowego dla kadry inżynierskiej w Luboniu z pocz. XX w. autorstwa H. Poelziga stanowiące przykład architektury czerpiącej wzory z angielskich budowli przemysłowych.

W wielu miastach funkcjonowały browary (m.in. Poznań, Grodzisk Wlkp., Trzemeszno), z których tylko nieliczne nadal są czynne (Miłosław, jeden z browarów w Grodzisku Wlkp.). Podczas adaptacji do nowych funkcji mieszkalnych czy handlowych całkowicie usuwano pierwotne wyposażenie oraz zmieniano pierwotny układ wnętrza.

Niezwykle ciekawym przykładem zabytków techniki są stopnie wodne na Noteci służące utrzymaniu żeglowności i będące elementami składowymi drogi wodnej Wisła-Odra, najważniejszego szlaku handlowego północnej Wielkopolski. Górną Notec skanalizowano w latach 1878-1882, Dolną w latach 1873-1882. Ze względu na wadliwe wykonanie w 1891 r. rozpoczęto korektę regulacji i kanalizacji Dolnej Noteci. Wyprostowano bieg rzeki i wybudowano część śluz. Na terenie Dolnej Noteci znajduje się 14 stopni wodnych. Zespół zabudowy stopnia wodnego tworzyły: śluza, jaz, przepławka dla ryb, budynki mieszkalne dla pracowników obsługi śluzy oraz budynki gospodarcze i techniczno-magazynowe.

Ze współczesnych obiektów przemysłu wpisano do rejestru zabytków wyrobisko podziemne w kopalni soli Kłodawie z lat 1937 i 1946-50.

Cmentarze

Do połowy XIX w. cmentarze katolickie funkcjonowały przy kościołach, następnie sytuowano je ze względów sanitarnych poza obszarem zabudowanym. Na obrzeżach miast i wsi lokowano cmentarze epidemiczne tzw. „choleryczne” czyli zbiorowe mogiły oznaczone krzyżem, kapliczką lub krzyżem morowym.

Na terenie cmentarzy ewangelickich w centralnym miejscu stawiano duży krzyż, nasadzano dęby i bez. Olędrzy chowali zmarłych blisko swoich domów, zwykle na wzniesieniach lub w lasach. Większość cmentarzy ewangelickich jest w bardzo złym stanie, trudna do lokalizacji w terenie, z destrukcjami nagrobków lub w formie lapidariów przy muzeach lub kościołach. Na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego znajdują się cmentarze prawosławne (Kalisz).

Podczas II wojny światowej i po 1945 r. zniszczeniu uległa większość cmentarzy żydowskich. Jedną z lepiej zachowanych nekropolii jest cmentarz żydowski w Koźminie z około dwoma tysiącami macew, od początku XIX w. (najstarsza pochodzi z 1806 r.) do połowy XX w. Część terenów dawnych kirkutów oznaczono pamiątkowymi tabliczkami (m.in. Mosina, Puzdry, Ryczywół, Lwówek), w niektórych miastach utworzono lapidaria.

2.2.3. Wojewódzka ewidencja zabytków nieruchomych

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje utworzenie trzech rodzajów ewidencji zabytków: 1) krajową ewidencję zabytków, którą prowadzi Generalny Konserwator Zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, 2) wojewódzką ewidencję zabytków, 3) gminną ewidencję zabytków, którą prowadzi Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Utworzenie tych ewidencji zabytków służy utrzymaniu historycznego charakteru danego obszaru. Zabytki ujęte w ewidencji zabytków współtworzą estetykę miejsca, której istotą jest nawarstwianie się i przenikanie dawnej zabudowy z nową, wpływające na poczucie ciągłości dziejowej, trwałości i równowagi.

Wojewódzka ewidencja zabytków jest zbiorem kart ewidencyjnych zabytków. Prowadzi ją, w przypadku województwa wielkopolskiego, Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Ewidencja nie jest formą ochrony prawnej zabytków, ale z faktu umieszczenia zabytku w wojewódzkiej ewidencji zabytków wynikają określone konsekwencje prawne. Art. 22 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi bowiem, że w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Natomiast w odniesieniu do zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wojewódzki konserwator zabytków ma następujące kompetencje: uzgadnia decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzje o warunkach zabudowy (tak samo jak w przypadku pomnika historii i parku kulturowego) oraz uzgadnia pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego ujętego w gminnej ewidencji zabytków lub znajdującego się na obszarze ujętym w gminnej ewidencji zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane). Zatem pośrednio wojewódzka ewidencja zabytków nadaje pewne uprawnienia wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, czyli z faktu ujęcia obiektu w tego rodzaju ewidencji wynikają ograniczenia dla posiadaczy takich zabytków w swobodnym dysponowaniu swoją nieruchomością, bowiem ma ona wpływ na kształt gminnej ewidencji zabytków. Szczegółowe zasady prowadzenia wojewódzkiej ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Rozporządzenie to w październiku 2019 r. zostało znacząco zmienione. Pojawiły się nowe obowiązki wojewódzkiego konserwatora zabytków, związane z procedowaniem włączenia/wyłączenia karty ewidencyjnej do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków, które zapewniają czynny udział właścicielom zabytku w postępowaniu. Zgodnie z treścią ww. rozporządzenia o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o zamiarze jej wyłączenia a także o fakcie włączenia lub wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia albo wyłączenia tej karty z wojewódzkiej ewidencji zabytków. W przypadku, gdy do ewidencji ma trafić historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny albo znaczna liczba zabytków archeologicznych, wówczas właściciele nieruchomości będą zawiadamiani w drodze obwieszczenia publikowanego w Biuletynie Informacji Publicznej. Będzie ono zamieszczone w BIP minimum 14 dni. Po upływie tego terminu wojewódzki konserwator włącza/wyłącza obiekt do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków na drodze zarządzenia. O włączeniu karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie także właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w

celu ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków albo włączenia nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie w szczegółowy sposób podaje zawartość rubryk karty ewidencyjnej zabytku nieruchomości oraz w załączniku określa jej wzór.

W karcie ewidencyjnej zabytku nieruchomości zawarte są najistotniejsze informacje o zabytku w rubrykach: 1) nazwa; 2) materiał, technika; 3) miejscowość; 4) adres i miejsce przechowywania; 5) przynależność administracyjna; 6) właściciel i jego adres; 7) forma ochrony; 8) opracowanie karty ewidencyjnej; 9) styl; 10) czas powstania; 11) autor, szkoła, warsztat; 12) wymiary; 13) liczba obiektów; 14) fotografia; 15) opis, znaki, sygnatury, napisy; 16) historia; 17) stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie; 18) akta archiwalne, źródła ikonograficzne; 19) adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach; 20) uwagi.

Na dzień 15 listopada 2021 r. w wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomości ujętych jest około 22 650 obiektów o zróżnicowanym charakterze. Należy przy tym zaznaczyć, iż wojewódzka ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego i podlega ciągłej aktualizacji, a kolejne zmiany tj. włączenia nowych obiektów, dla których założono karty ewidencyjne zabytku lub wyłączenia obiektów, które utraciły wartości zabytkowe następuje na podstawie zarządzeń Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z zasadami określonymi w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Informacje o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszczane są na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

2.3. Zabytki ruchome

Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będąca dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami,

środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479), f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome wpisuje się do rejestru zabytków tylko na wniosek właściciela tego zabytku - jedynie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru. Tak jak w przypadku zabytków nieruchomości, zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Z rejestru skreśla się również zabytek, który został wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa, do inwentarza muzeum oraz wszedł w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

W księdze rejestru B dla zabytków ruchomych dla województwa wielkopolskiego na dzień 15 listopada 2021 r. wpisanych jest około 24 600 obiektów. Dla porównania według danych NID do 30 czerwca 2017 r. w województwie wielkopolskim do rejestru zabytków ruchomych wpisane było 23 235 obiektów.

Większość zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa stanowi własność kościołów i związków wyznaniowych, parafii lub zgromadzeń zakonnych rzymskokatolickich. Zabytki ruchome zachowały się także w nielicznych budynkach rezydencjonalnych (pałace, dwory) oraz w budynkach mieszkalnych.

W przypadku zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru zabytków, dla którego założono kartę ewidencyjną, wojewódzki konserwator zabytków przed włączeniem tej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, występuje do właściciela zabytku o wyrażenie pisemnej zgody na powyższe włączenie.

Wspomniane wyżej rozporządzenie w szczegółowy sposób podaje zawartość rubryk karty ewidencyjnej zabytku ruchomego oraz w załączniku określa jej wzór.

W karcie ewidencyjnej zabytku ruchomego zawarte są najistotniejsze informacje o zabytku w rubrykach: 1) nazwa; 2) materiał, technika; 3) miejscowość; 4) adres i miejsce przechowywania; 5) przynależność administracyjna; 6) właściciel i jego adres; 7) forma ochrony; 8) opracowanie karty ewidencyjnej; 9) styl; 10) czas powstania; 11) autor, szkoła, warsztat; 12) wymiary; 13) liczba obiektów; 14) fotografia; Dziennik Ustaw – 6 – Poz. 56 15) opis, znaki, sygnatury, napisy; 16)

historia; 17) stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie; 18) akta archiwalne, źródła ikonograficzne; 19) adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach; 20) uwagi.

Tak jak w przypadku zabytków nieruchomych, wojewódzka ewidencja zabytków ruchomych ma charakter zbioru otwartego i podlega aktualizacji – zabytki, dla których wykonano karty ewidencyjne są do niej włączane, a obiekty, które utraciły wartości zabytkowe - wyłączone. Na dzień 15 listopada 2021 r. w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych ujętych jest około 20 200 obiektów o zróżnicowanym charakterze.

2.4. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z treścią art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek archeologiczny zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zgodnie z art. 6 ust. 3 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki archeologiczne będące, w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na obszarze województwa wielkopolskiego występują głównie osady, cmentarzyska płaskie i grodziska. W grupie najcenniejszych zabytków archeologicznych znajdują się grodziska o metryce wczesnośredniowiecznej, będące świadectwem historii Wielkopolski w dobie przedpiastowskiej i wczesnopiastowskiej. Większość to obiekty o zachowanej własnej formie krajobrazowej, o dużych walorach turystyczno-krajobrazowych. Do grupy najcenniejszych należy m.in. średniowieczny kompleks osadniczy w Poznaniu, z osadą, cmentarzyskiem i osadnictwem polokacyjnym oraz relikty fortyfikacji miejskiej. Do unikatowych w skali Europy ze względu na drewniane konstrukcje obronne z początków epoki brązu należy osada obronna w Bruszczewie. Do zbioru szczególnie cennych zaliczono również nieocenione pod względem naukowo-poznawczym 4 wielokulturowe zespoły osadnicze, o szerokim spektrum czasowym od epoki kamienia po okres średniowieczny: Łuszkowo, Racot, Mutowo, Szczepidło. Wśród zabytkowych zespołów urbanistycznych wyróżniono 2 założenia: urbanistyczne miasta Kalisza oraz układ urbanistyczny w Przedeczu z relikdami zamku na terenie średniowiecznego grodziska. Niewątpliwie do unikatowych można zaliczyć obozowisko paleolityczne ludności kultury hamburskiej w Mirkowicach oraz pozostałości neolitycznych drewnianych konstrukcji przeprowowych na stanowisku Żuławka. Za szczególnie cenne uznano relikty zabudowy (ruiny zamku) na stanowisku Ostrów Lednicki. Obiekt ten stanowi integralną część zabytku Wyspa Ostrów Lednicki (datowanego na koniec IX – początek XIV w.), uznanego za Pomnik Historii. Wyspa Ostrów Lednicki jest miejscem unikatowym ze względu na wyjątkowe wartości historyczne, architektoniczne, materialne i niematerialne. To relikty najstarszej chrześcijańskiej architektury Polan, prawdopodobne miejsce przyjęcia chrztu przez Mieszka I, a także siedziba pierwszych Piastów i centrum osadnicze wczesnopiastowskiej Polski.

Zabytki archeologiczne stanowią szczególny zasób, gdyż zazwyczaj nie funkcjonują w świadomości lokalnej. Dopiero przeprowadzenie prac badawczych i odpowiednia ekspozycja wpływają na kształtowanie świadomości kulturowej. Niemniej, często ze względu na ich lokalizację na obszarach niezurbanizowanych narażone są na wiele zagrożeń. Największym z nich jest prowadzenie nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywacza metali, skutkujących niszczeniem stanowisk archeologicznych i utratą kontekstu archeologicznego odkrytych ruchomych zabytków archeologicznych. Ponadto niekorzystny wpływ na zachowanie stanowisk mają również liczne inwestycje przemysłowe, budownictwo mieszkaniowe, drogowe oraz rolnictwo na terenie województwa. Inwestycje te powodują bezpowrotną utratę stanowisk archeologicznych. Ze względu na brak realnej możliwości ochrony wszystkich stanowisk ochronie podlegają przede wszystkim zabytki, których przetrwanie leży w interesie społecznym ze względu na ich wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wspomniane wyżej rozporządzenie w szczegółowy sposób podaje zawartość rubryk karty ewidencyjnej zabytku archeologicznego lądowego oraz w załączniku określa jej wzór.

Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego zawiera następujące rubryki: 1) lokalizacja; 2) położenie fizycznogeograficzne; 3) utwór geologiczny; 4) dostępność terenu; 5) klasyfikacja funkcjonalno-kulturowo-chronologiczna stanowiska; 6) opis obszaru stanowiska; 7) zagrożenia; 8) wnioski konserwatorskie; 9) aktualna ochrona; 10) wykonanie karty; 11) weryfikacja konserwatorska; 12) zbiory i numer inwentarza; 13) mapa w skali 1:10 000; 14) historia badań stanowiska; 15) dokumentacja; 16) literatura; 17) inne dane.

W ramach programu badawczego noszącego nazwę Archeologiczne Zdjęcie Polski zarejestrowano na terenie Wielkopolski na dzień 15 listopada 2021 r. 71 740 stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Dodatkowo w księdze rejestru C dla zabytków archeologicznych województwa wielkopolskiego na dzień 15 listopada 2021 r. wpisano 684 zabytki archeologiczne.

Ilość stanowisk archeologicznych jest liczbą otwartą, ponieważ w związku z rozwojem infrastruktury i licznymi programami naukowymi, ewidencja zabytków archeologicznych podlega ciągłej zmianie. Dochodzą stanowiska nowoodkryte a część stanowisk po przebadaniu zostaje usunięta z ewidencji.

2.5. Gminna ewidencja zabytków

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminną ewidencję zabytków prowadzi w formie zbioru kart adresowych zabytków wójt (burmistrz, prezydent miasta). Jest to ewidencja, na którą składają zabytki nieruchomości oraz archeologiczne. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte (art. 22 ust. 5): zabytki nieruchomości wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W odniesieniu do zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wojewódzki konserwator zabytków ma następujące kompetencje: uzgadnia

decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzje o warunkach zabudowy (tak samo jak w przypadku pomnika historii i parku kulturowego) oraz uzgadnia pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego ujętego w gminnej ewidencji zabytków lub znajdującego się na obszarze ujętym w gminnej ewidencji zabytków (art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane t.j. Dz.U. 2020 poz. 1333 z późn. zm.). Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków powinny zostać uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Szczegółowe zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021 poz. 56). Procedowanie włączenia/wyłączenia do/z gminnej ewidencji zabytków karty adresowej wygląda podobnie jak włączenie/wyłączenie karty ewidencyjnej do/z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie to w szczególności podaje zawartość rubryk karty adresowej zabytku oraz w załączniku określa jej wzór. Należy zwrócić uwagę, że nowy wzór karty adresowej jest bardziej rozbudowany, w szczególności o opis wartości zabytkowego obiektu, ze względu na które jest włączany do gminnej ewidencji zabytków. Karta adresowa zabytku założona dla zabytku nieruchomego wyznaczonego przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, winna zostać zatwierdzona podpisem wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Karta adresowa zabytku nieruchomego zawiera następujące rubryki: 1) nazwa; 2) czas powstania; 3) miejscowość; 4) adres; 5) przynależność administracyjna; 6) formy ochrony; 7) fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym; 8) historia, opis i wartości; 9) stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji; 10) wykonanie karty; 11) zatwierdzenie karty.

Obecnie na 226 gminy na terenie województwa wielkopolskiego tylko 14 nie stworzyło gminnych ewidencji zabytków (czyli ok. 6%) – w skali kraju jest to wynik imponujący. Trzeba jednak pamiętać, że nie wszystkie gminne ewidencje zabytków, o których mowa, zostały przyjęte zarządzeniami.

Według raportu GUS „Kultura w 2019 r.” liderem w skali kraju ze względu na liczbę zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest województwo dolnośląskie (16,9% z liczby w Polsce), a jako drugie w kolejności odnotowano województwo wielkopolskie (11,9%). Najwięcej zabytków archeologicznych znajduje się na terenie województw wielkopolskiego (15,2% ich liczby w Polsce), mazowieckiego (10,3%) i lubelskiego (10,1%).

Tak samo jak ewidencje omówione powyżej, gminne ewidencje zabytków są zbiorami otwartymi - praca nad nimi trwa nieprzerwanie, bowiem gminy co jakiś czas dokonują ich aktualizacji włączając lub wyłączając karty adresowe zabytku.

2.6. Pomniki historii

Pomniki historii to jedna z pięciu form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju - czyli o walorach ponadregionalnych, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego specjalnym rozporządzeniem (art. 15 ust. 1). W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Pomniki Historii ustanawiane są od 1994 r. Do dziś to najwyższe wyróżnienie nadano 114 zabytkom. Z każdym rokiem, lista najcenniejszych obiektów sukcesywnie powiększa się. Znajdują się na niej obiekty o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Do elitarnego grona pomników historii mogą dołączać obiekty architektoniczne lub zespoły tych dzieł o wspólnych cechach stylowych, użytkowych lub konstrukcyjnych, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, obiekty dziedzictwa przemysłowego, inżynierii lądowej i wodnej, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz zabytki archeologiczne takie jak pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na terenie Wielkopolski znajduje się 11 pomników historii. Są to:

1. Dobrzyca - zespół pałacowo-parkowy

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 31 grudnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2493).

Zespół pałacowo-parkowy w Dobrzycy składa się z klasycystycznych budynków: pałacu, oficyny i pawilonów parkowych – Panteonu i Monoptera oraz parku krajobrazowego o cechach romantycznych. Zachował oryginalną kompozycję przestrzenną i w znacznym stopniu oryginalną substancję zabytkową.

Pałac jest realizacją Stanisława Zawadzkiego – wykształconego w Rzymie, czołowego architekta epoki klasycyzmu w Polsce. Pałac został wzniesiony na planie litery „L” – złożonym z dwóch połączonych ze sobą pod kątem prostym skrzydeł na rzucie prostokąta. W centrum elewacji frontowej, u zbiegu dwóch skrzydeł, czterokolumnowy portyk w wielkim porządku, zwieńczony trójkątnym frontonem z tympanonem wypełnionym herbami Drogosław i Nałęcz ujętymi dekoracją z wici akantu, zwieńczonymi pięciopalkową koroną. Na tle pozostałych realizacji doby klasycyzmu w Polsce, budynek jest wyjątkowy - zarówno pod względem formy, rozwiązania kompozycyjnego elewacji frontowej jak i zachowanej we wnętrzach dekoracji

malarskiej i sztukatorskiej, wykonanej przez uznanych artystów epoki: Antoniego Smuglewicza, Roberta Stankiewicza i Michała Ceptowicza vel Ceptowskiego.

Pałac nie stanowi dominanty, lecz jest umiejętnie wkomponowany w otaczający go park oraz w przemyślany sposób powiązany układem wielu perspektyw widokowych i alejek z pozostałymi budynkami znajdującymi się na terenie założenia. Szczególnej wartości estetycznej dodaje mu bezpośrednie sąsiedztwo jednego z parkowych stawów, który podkreśla perspektywę widokową na zachodnią elewację pałacu. Zachowane klasycystyczne pawilony parkowe o formach nawiązujących do antycznych budowli, wzbogacają kompozycję zespołu. O jego wartości świadczy również zróżnicowana szata roślinna i zabytkowy drzewostan, w tym ponad trzydzieści pomnikowych okazów drzew z unikatowym, jednym z największych w Europie, platanem klonolistnym z poł. XVIII w., i najstarszym w Polsce klonem polnym z końca XVII w.

2. Gniezno - katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha

uznana za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 416).

Granica zespołu zabytkowego obejmuje katedrę pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha wraz z działką gruntu o powierzchni 5,4 ha należącą do Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Celem ochrony pomnika historii jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, religijne oraz artystyczne, symbolu tradycji królewskiej państwa polskiego i tradycji katedry koronacyjnej królów polskich oraz miejsca kultu św. Wojciecha, apostoła i patrona Polski.

Pierwsza świątynia powstała prawdopodobnie pod koniec IX wieku, następna w X wieku, którą po zniszczeniu w pożarze w 1018 roku odbudował Bolesław Chrobry. Kolejnym zniszczeniom uległa w 1038 roku podczas wyprawy na Polskę Brzetysława Czeskiego i w 1331 roku w wyniku napaści krzyżackiej. Świątynia w obecnym kształcie, kryjąca w podziemiach relikty poprzednich budowli, powstała dzięki arcybiskupowi Jarosławowi Bogorii Skotnickiemu, który około połowy XIV wieku rozpoczął budowę gotyckiej bazyliki. Katedra gnieźnieńska to gotycka, trójnawowa bazylika z obejściem, wokół nawy i prezbiterium otoczona jest wieńcem kaplic. Od strony zachodniej usytuowane są dwie potężne wieże zwieńczone barokowymi hełmami. Pośród wielu dzieł sztuki znajdujących się w świątyni najszlachetniejsze to Drzwi Gnieźnieńskie i trumna z relikwiami św. Wojciecha.

Katedra gnieźnieńska, zwana matką polskich katedr, nekropolia arcybiskupów gnieźnieńskich, należy do najcenniejszych zabytków w Polsce. Część jej dawnego wyposażenia, w tym wspaniałe kodeksy iluminowane, naczynia liturgiczne, relikwiarze oraz portrety trumienne, przechowywane są w Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnym.

3. Gostyń - Głogówko - Zespół Klasztorny Kongregacji Oratorium św. Filipa Neri

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 26 lutego 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 52 poz. 306).

Jest to jeden z najcenniejszych zabytków architektury barokowej w Polsce, będący wyjątkowym przykładem pełnego baroku włoskiego i jednolitego stylu, pomimo ponad stuletniego okresu budowy. Zasadniczą częścią założenia jest kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NPM i św. Filipa Neri będący dziełem Baldassare Longheny i repliką jego dzieła to jest kościoła Santa Maria della Salute w Wenecji. Z budową kościoła w Gostyniu związani byli szwajcarscy architekci Giorgio, Andrea I i Andrea II Catenazzi oraz Pompeo Ferrari. Zasadniczą partię korpusu świątyni stanowi nawa środkowa, nakryta eliptyczną w przekroju kopułą na bębnie. Elewacja frontowa rozczłonkowana kolumnienkami z portalem na osi. Wejście poprzedzone jest tarasem i promieniście założonymi schodami. Ponad portalem i z jego boku w muszlowo zamkniętych niszach umieszczono późnobarokowe kamienne figury Matki Boskiej oraz św. Filipa Neri i św. Ignacego Loyoli. Wnętrze kościoła ozdobione zostało polichromią. Twórcą fresków w kopule jest malarz śląski Jerzy Wilhelm Neunhertz.

Obszar pomnika obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń zespołu klasztornego, w skład którego wchodzi: klasztor z całą zabudową, placem kultowym i ogrodami, kaplica przy cudownym źródle, droga powiatowa do klasztoru i Drzęczewa, dawny szpital wraz z przedpołem klasztoru.

4. Koszuty - zespół dworsko-parkowy

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 977)

Zespół składa się z alkierzowego dworu oraz parku. Tego typu dwory są bardzo charakterystyczną cechą polskiej architektury dworskiej od XVI do XIX w. Alkierz powstał z przekształcenia narożnych baszt średniowiecznych zamków warownych w baszty alkierzowe w XV w., a te, po utracie funkcji obronnych, przekształciły się w alkierze, czyli narożniki, zwykle na rzucie kwadratu lub prostokąta, wyraźnie występujące z bryły budynku, z odrębnym dachem, niekiedy wyższe od korpusu głównego i wówczas zwane wieżą alkierzową. Dwór alkierzowy w Koszutach jest wzorcowym przykładem tego typu barokowej siedziby szlacheckiej z czasów I Rzeczypospolitej uzupełnionej neobarokową rozbudową w okresie odradzającej się Polski po zaborach. Dwór w Koszutach jest jednym z najlepiej zachowanych pod względem ukształtowania bryły, formy architektonicznej i rozplanowania wnętrz tego typu obiektów w Polsce i wraz z otaczającym go parkiem stanowi wiarygodny dokument swoich czasów. Obecnie jest siedzibą Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”. W jego wnętrzach prezentowana jest stała ekspozycja muzealna zatytułowana prezentująca wnętrza dworu w Wielkopolsce na przełomie XIX i XX wieku, odwołująca się do jego historii oraz pierwotnej funkcji, obrazująca ideę polskiego dworu szlacheckiego i związaną z nim kulturą zamieszkiwania.

Park o powierzchni 4,67 ha, który tworzy naturalne, przyrodnicze otoczenie rezydencji posiada kształt zbliżony do kwadratu. Dwór stanowi centrum osiowej kompozycji w najstarszej, południowej części parku. Urozmaicony drzewostan tworzy starodrzew, skupiony głównie w części północnej i południowej, w którym dominują: jesion wyniosły, lipa drobnolistna, wiąz

pospolity, kasztanowiec zwyczajny, klon zwyczajny i robinia akacjowa, oraz późniejsze nasadzenia prowadzone w ramach prac rekonstrukcyjnych i rewaloryzacyjnych. Na uwagę zasługują dwa pomnikowe okazy topoli białej. Na terenie parku znajdują się dwa sztuczne stawy, kopiec z figurą Matki Boskiej oraz pozostałości dawnej lodowni.

5. *Kórnik - zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym - nekropolią właścicieli*

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 czerwca 2011 r. (Dz. U. nr 143 poz. 836).

Zakres wpisu obejmuje: budynek zamku, oficyny, pawilon parkowy, domy mieszkalne, zabudowania gospodarcze, park-arboretum i kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych. Jest to romantyczna, neogotycka rezydencja magnacka. Jeden z kolejnych właścicieli posadowionego na wyspie zamku Tytus Adam Działyński (1796-1861) przebudował go nadając mu malowniczość i asymetrię m.in. poprzez dodanie półcylindrycznej wieży przy elewacji zachodniej, wieży wschodniej i wielkiej ostrołukowej wnęki w ryzalicie środkowym elewacji południowej. Wówczas zmieniona została funkcja części pomieszczeń na cele biblioteczno-muzealne. Zespół związany był z największymi wielkopolskimi rodami szlacheckimi: Górkami, Czarnkowskimi, Działyńskimi i Zamoyskimi.

Dopełnieniem rezydencji jest ogromny, 36-hektarowy park-arboretum, rozciągający się za zamkiem, po jego południowej stronie.

Do zespołu uznanego za pomnik historii należy także położony najbliżej miasta (przy ul. Średzkiej) kościół parafialny. Wzniesiony w 1436 r., w latach 1838-29, po pożarze w 1836 r. dzięki funduszom Tytusa Działyńskiego otrzymał neogotycką fasadę i dzwonnice-bramy, wykonane wg projektu Franciszka Marii Lanciego.

6. *Ląd - zespół dawnego opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą*

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dn. 17 czerwca 2009 (Dz.U. 2009 nr 104 poz. 861)

Zespół jest wybitnym przykładem założenia o cechach stylu gotyckiego i późnobarokowego oraz jednym z najcenniejszych zabytków sakralnych Wielkopolski. Klasztor i kościół zostały przebudowane w XVII i XVIII w. Z czasów średniowiecznych zachowały się: kapitułarz z około 1360 r. przykryty gwiaździsto-trójdzielnym sklepieniem wspartym na dziesięciobocznym filarze oraz polichromie o tematyce sakralno-świeckiej zdobiące oratorium św. Jakuba, z unikalną w skali kraju rozbudowaną sceną donacji.

Kościół klasztorny został rozbudowany w formach późnobarokowych przez Pompeo Ferrariego.

Wystrój świątyni projektował Pompeo Ferrari oraz szereg innych artystów, wśród których znalazł się Adam Swach – twórca cyklu malarskiego o unikalnym na ziemiach polskich programie ikonograficznym zawierającym dzieje zakonu cystersów w Polsce i Europie. Wnętrza kościelne

mają wysokiej klasy dekoracje malarskie i sztukatorskie oraz wyposażenie w postaci cennych ołtarzy barokowych, manierystycznych stalli, barokowego prospektu organowego.

7. Lubiń - zespół opactwa benedyktynów

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 9 grudnia 2009 roku (Dz. U. Nr 214 Poz. 1659).

W obręb historycznego założenia wchodzi: kościół klasztorny p.w. NMP, dwa budynki klasztorne z parkiem i ogrodami, murowanym ogrodzeniem z siedmioma bramami, dzwonnica, folwark, kościół parafialny p.w. św. Leonarda wraz z murowanym ogrodzeniem, pastorówka, szkółka parafialna, plac targowy i figura św. Jana Nepomucena. Bogactwo zabytków z różnych epok czynią z lubińskiego zespołu swoisty skarbiec stylów, od romanizmu i gotyku poczynając, poprzez manierizm, barok, rokoko na dziewiętnastowiecznym historyzmie i międzywojennym stylu narodowym kończąc.

Początki klasztor oo. benedyktynów w Lubiniu sięgają pierwszych wieków chrześcijaństwa w Polsce. Powstał około 1075 r. na fali fundacji benedyktyńskich, ufundowany przez króla Bolesława Szczodrego, następnie fundację odnowił Bolesław Krzywousty z żoną. Lubiń pełnił także rolę księżęcej nekropolii.

W Lubiniu działała jedna z największych w Wielkopolsce bibliotek klasztornych (m.in. do dziś przechowuje najstarszy zapis nutowy w Polsce). Wykształceni mnisi lubińscy prowadzili bibliotekę i skryptorium. Wśród nich prawdopodobnie znajdował się, protegowany kanclerza Michała Awdaińca, Gall Anonim. W Lubiniu przebywał także Maciej, notariusz księcia Bolesława Pobożnego. To on, po raz pierwszy w 1257 r. zastosował nazwę Polonia Maioris, która stała się odtąd określeniem Wielkopolski. Z klasztorem łączą się również losy błogosławionego Bernarda z Wąbrzeźna oraz Adama Mickiewicza, który według tradycji zatrzymał się tu, zanim na zawsze opuścił ojczyznę.

8. Wyspa - Ostrów Lednicki

uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421)

Granica zespołu zabytkowego obejmuje największą wyspę (7,5 ha) położoną na Jeziorze Lednickim. Wyspa z otoczeniem wchodzi w skład Lednickiego Parku Krajobrazowego. Zlokalizowany w jej południowej części gród otoczony wałem o konstrukcji drewniano-ziemnej i długości około 500 m. W jego wnętrzu zbudowano budynki kamienne, prawdopodobnie pierwsze tego typu na ziemiach polskich. Na jego terenie znajdują się relikty kaplicy-baptysterium, pałacu, kościoła grodowego, urządzeń obronnych oraz mosty powstałe w latach 60. X w., związane z Mieszkiem I oraz chrystianizacją państwa. Należał do naczelnych grodów w państwie Pierwszych Piastów. Prawdopodobnie na Ostrowie Lednickim Mieszko I i jego drużyna przyjęli chrzest, a Bolesław Chrobry podejmował Ottona III w czasie pielgrzymki do grobu św. Wojciecha.

9. Poznań - historyczny zespół miasta

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 28 listopada 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 219 poz. 1401).

Poznań uznawany jest za kolebkę państwa polskiego. To jedno z najstarszych miast polskich, jedna z pierwszych stolic Polski, miejsce pochówku władców. W katedrze na Ostrowie Tumskim spoczywają prochy królów i książąt m.in.: Mieszka I, Bolesława Chrobrego, Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Przemysła II. W Poznaniu znajdowała się ponadto siedziba Jordana – pierwszego biskupa Polski. W okresie późnego średniowiecza miasto zaczęło rozwijać się dzięki przecinającym je szlakiem handlowym, natomiast w XVI w. stało się jednym z najważniejszych ośrodków kulturowych i gospodarczych kraju, a w XIX w. ognisko ruchów niepodległościowych i miejsce powstania wybitnych, w skali europejskiej, założeń fortecznych. W tkance miejskiej przechowały się wszystkie zasadnicze elementy struktury architektoniczno-urbanistycznej charakterystyczne dla kolejnych epok i związane z konkretnymi wydarzeniami historycznymi począwszy od średniowiecza, a skończywszy na XX w.

Obszar pomnika historii obejmuje historyczny zespół miejski z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem i lewobrzeżnym Starym Miastem lokacyjnym ze średniowiecznymi osadami podmiejskimi oraz założeniem urbanistyczno-architektonicznym projektu Josefa Stübbena z początku XX w., a także Fortem Winiary, obecnie Parkiem Cytadela.

10. Rogalin - zespół pałacowo-parkowy z obszarem dawnego majątku ziemskiego

uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 929 i Dz. U. z 2020 r. poz. 1766).

Zespół pałacowo-parkowy w Rogalinie ma szczególne znaczenie dla kultury Polski dzięki wyjątkowym, ponadregionalnym wartościom zabytkowym, krajobrazowym oraz niematerialnym - związanym ze świadectwem życia i działalności rodziny Raczyńskich na przestrzeni ponad 150 lat. Jest to założenie w typie entre cour et jardin – między dziedzińcem a ogrodem, w obrębie którego architektura budynków spójnie łączy cechy stylistyczne charakterystyczne dla baroku, rokoka i klasycyzmu.

Pałac jest jedną z najwybitniejszych realizacji 2. poł. XVIII w. w Polsce. Posiada cechy późnobarokowe, rokokowe i klasycystyczne. Korpus główny, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, jest dwukondygnacyjny od strony dziedzińca i trójkondygnacyjny od ogrodu. Elewacje frontowa i ogrodowa akcentowane są bocznymi pseudoryzalitami. Część środkową podkreśla pseudoportyk fasady i ryzalit ogrodowy, nad którymi wznosi się dach mansardowy zwieńczony rzeźbą wojownika. Oficyny pałacu połączone z korpusem głównym ćwierćkolistymi galeriami. Po bokach dziedzińca budynki dawnej drewnutni i stajni oraz powozowni. Zespół pałacowy wraz z regularnym ogrodem jest otoczony parkiem krajobrazowym z pocz. XIX w., który po stronie południowej i południowo-zachodniej przechodzi w malownicze rozlewiska Warty. Osiowy układ założenia podkreśla aleja prowadząca od głównej bramy przez dawny dziedziniec gospodarczy ujęty dwoma czworakami (ob. budynkami mieszkalnymi) do położonej na niewielkim wzniesieniu

kaplicy pałacowej (ob. kościoła par. pw. św. Marcelina), wzorowanej na świątyni rzymskiej Maison Carrée w Nîmes we Francji, oraz dzwonnicy.

Wartość artystyczna prezentowanej w galerii obrazów kolekcji malarstwa polskiego i zagranicznego z przełomu XIX i XX wieku oraz wartość przyrodnicza wyjątkowego w skali Europy skupiska pomnikowych dębów na terenie parku nadają obiektowi walor unikatowości.

W latach 2007-2009 i 2012-2015 zespół pałacowy został objęty kompleksowymi pracami remontowymi i konserwatorskimi, które pozwoliły przywrócić mu dawną świetność oraz udostępnić zwiedzającym ekspozycję wewnątrz w korpusie głównym i południowym skrzydle pałacu.

11. Rydzyna - założenie rezydencjonalno-urbanistyczne

uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 marca 2017 r. (Dz. U. Z 2017 r. poz. 662).

Założenie jest najlepiej zachowanym w Polsce przykładem barokowej kompozycji przestrzennej opartej na układzie osiowych alei łączących magnacką rezydencję z ośrodkiem miejskim. Obszar pomnika obejmuje: zespół rezydencjonalny złożony z zamku i parku z basenem (obwiedzionych fosą) oraz oficyn i budynków gospodarczych, terenu dawnego ogrodu, zwierzyńca, budynku strzelnicy i oranżerii; układ urbanistyczny centrum miasta w granicach fosy, położony na zachód od zespołu rezydencjonalnego, wraz z kościołem pod wezwaniem św. Stanisława, plebanią, dawnym konwentem pijarów, ratuszem, pomnikiem św. Trójcy oraz terenem na północ od centrum z kościołem poewangelickim i pastorówką.

Wśród twórców założenia znajdowali się wybitni architekci i artyści: Józef Szymon Bellotti – architekt nadworny króla Jana III Sobieskiego, Michelangelo Palloni, Pompeo Ferrari, Karol Martin Franz, Ignacy Graff, Jerzy Neunhertz, Jan Christian Grünewald oraz artyści z kręgu Andreasa Schlütera.

2.7. Parki Kulturowe

Park kulturowy jest jedną z form ochrony zabytków. Według definicji zawartej w art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami celem jego utworzenia jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest to wyjątkowa forma ochrony zabytków, ponieważ park kulturowy powołuje rada gminy, a więc tworzą go przedstawiciele lokalnej społeczności, by jak najlepiej zadbać o najcenniejsze kulturowo obszary w danej gminie. Utworzenie parku kulturowego opiniuje wojewódzki konserwator zabytków.

Na terenie województwa wielkopolskiego powołano dwa parki kulturowe: „Mickiewiczowski Park Kulturowy” w Żerkowie oraz „Park Kulturowy Stare Miasto” w Poznaniu.

1. *Mickiewiczowski Park Kulturowy*

Uchwałą nr VII/56/07 z 28 września 2007 r. Rada Miejska Żerkowa utworzyła Mickiewiczowski Park Kulturowy, obejmujący: miasto Żerków, wsie: Brzóstków, Gęczewo, Lgów i Śmiełów - gdzie znajduje się Muzeum Adama Mickiewicza oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny. Pretekstem do utworzenia Mickiewiczowskiego Parku Kulturowego był pobyt Adama Mickiewicza w Śmiełowie i okolicy w 1831 roku – wydarzenie to stało się osią wokół której zaktywizowano ten rejon Wielkopolski, jednocześnie zwracając uwagę na jego krajobrazowe i zabytkowe walory.

Żerków - miasto położone wśród wzniesień Wału Żerkowskiego. Pierwsze wzmianki o Żerkowie pochodzą z XIII w. Do połowy XIX wieku miasto pełni funkcję targową na trasie handlowym Toruń-Wrocław. Na przełomie XIX i XX w. popularność zyskała malowniczość okolicy nazwana Szwajcarią Żerkowską. Miasto i okolica uznawane jest za turystyczną perełkę Wielkopolski. Miejscowość jest bogata w zabytki: kościół barokowy z XVIII w. św. Stanisława Biskupa, kościół ewangelicki neobarokowy z 1904 r., brama wjazdowa do dawnego parku pałacowego, trójarkadowa, z herbem rodowym, jedyna pozostałość po pałacu Radomickich, dawna poczta konna z przełomu XVIII/XIX, stajnia przy dawnej poczcie z końca XVIII, cmentarz parafialny z kaplicą cmentarną z 1708r., centrum miasta ukształtowane na zarysie wcześniejszej owalnicowej osady handlowej.

Zespół pałacowo-parkowy w Śmiełowie należy do najświetniejszych siedzib polskiego klasycyzmu. Obecnie zachowany zespół rezydencjonalny ukształtowany został na przełomie Rezydencja w Śmiełowie tworzy oś widokową z zespołem klasycystycznego kościoła w Brzostkowie, usytuowanego na stoku wzniesienia zwanego Wałem Żerkowskim. Pałac z galeriami oraz budynki na folwarku są dziełem znanego architekta warszawskiego Stanisława Zawadzkiego. Pałac składa się z korpusu głównego i dwóch bocznych skrzydeł połączonych z nim ćwierćkolistymi tzw. palladiańskimi galeriami. Korpus główny wzniesiono na rzucie prostokąta z portykiem i dwoma skrajnymi ryzalitami od południa oraz 5-bocznym ryzalitem centralnym od północy. Ściany wewnątrz ozdobione są malowidłami braci Smuglewiczów. W Śmiełowie od połowy sierpnia do połowy września 1831 roku przebywał Adam Mickiewicz.

Nad wsią Brzóstków góruje kościół parafialny św. Jana Chrzciciela. Po zniszczeniu dwóch drewnianych poprzedników obecnej świątyni, w latach 1839-40 zbudowano kościół murowany, który w 1913 roku został w dużym stopniu uszkodzony wskutek pioruna, a następnie odbudowany pod kierunkiem architekta Andrzejewskiego. Ściany wewnętrzne pokrywa polichromia Antoniego Wrzesińskiego z 1934 roku. Z tyłu kościoła znajduje się plebania (z okresu powstania świątyni) oraz stodoła z 1861 roku.

W Lgowie wzniesiony został drewniany kościół pw. Narodzenia NMP z XVII wieku (którego założenia pochodzą z II poł. XIV w.) z bocznymi murowanymi dobudówkami: kruchtą od południa i kaplicą grobową Gorzeńskich z I poł. XIX w. W miejscowości można także znaleźć pozostałości parku dworskiego z okazałym platanem, lipą i dębem.

2. *Park Kulturowy Stare Miasto*

W celu ochrony krajobrazu kulturowego, zabytków nieruchomych i przestrzeni publicznych historycznego układu urbanistyczno-architektonicznego Starego Miasta, wpisanego do rejestru zabytku oraz stanowiącego część Pomnika Historii „Poznań – historyczny zespół miasta”, Uchwałą Nr LXII/1151/VII/2018 Rady Miasta Poznania z dnia 27 lutego 2018 utworzono "Park Kulturowy Stare Miasto" w Poznaniu. Granica parku przebiega ulicami: Solną, Wolnica, Małe Gabary, Garbary, placem Bernardyńskim, Podgórną i Alejami Marcinkowskiego.

Przygotowanie tej uchwały poprzedziły dwa lata intensywnych prac Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. Składało się na nie powołanie międzywydziałowego zespołu, analizy urbanistyczno-przestrzenne, warsztaty projektowe czy konsultacje społeczne. W toku prac nad uchwałą oraz na etapie rozpatrywania wniosków i opinii uwzględniono interesy mieszkańców, restauratorów, turystów oraz wszelkich użytkowników przestrzeni Starego Miasta.

Dzięki tej uchwale możliwe było estetyczne uporządkowanie tego cennego obszaru: uporanie się z reklamową samowolą, określenie reguł jednolitego wyglądu ogródków gastronomicznych, miejsc prowadzenia handlu czy zasad renowacji budynków znajdujących się na terenie Parku – zasady te pozwoliły wyeksponować elewacje staromiejskich kamienic. Z perspektywy trzech lat funkcjonowania, park kulturowy powołany w Poznaniu okazał się skutecznym narzędziem służącym poprawie estetyki najbardziej cennego i reprezentacyjnego obszaru miasta.

W obowiązującym „Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+” na obszarach cennych kulturowo o wysokich wartościach kulturowych i historycznych zaproponowano utworzenie 30 parków kulturowych:

- związanych z osadnictwem tradycyjnym:
  1. Nowotomyski Park Kulturowy Osadnictwa Olęderskiego Rozproszonego,
  2. Park Kulturowy Nadnoteckie Osadnictwo Olęderskie Skupione,
  3. Park Kulturowy Nadnoteckie Osadnictwo Fryderycjańskie,
  4. Park Kulturowy Osadnictwo Olęderskie Puszczy Pызdrskiej,
- związanych z kulturą i tradycją religijną, w tym z działalnością zakonów:
  1. Benedyktyński Lubiński Park Kulturowy,
  2. Ciążeński Park Kulturowy Ciążeń – Słupca,
  3. Cysterski Park Kulturowy Łąd – Zagórów,
  4. Cysterski Oberski Park Kulturowy,
  5. Cysterski Ołobocki Park Kulturowy,
  6. Cysterski Park Kulturowy Owińska – Radojewo,
  7. Cysterski Przemęcki Park Kulturowy,
  8. Pałucko-Cysterski Park Kulturowy,
  9. Trzemeszański Park Kulturowy,
  10. Skrzatuski Park Kulturowy,
  11. Filipiński Park Kulturowy Gostyń-Głogówko.

- związanych z działalnością sławnych rodów:
  1. Lednicki Park Kulturowy Początków Państwa Polskiego,
  2. Antoniński Park Kulturowy im. Książąt Radziwiłłów,
  3. Kórnicko-Bniński Park Kulturowy im. Działyńskich,
  4. Zaniemyski Park Kulturowy,
  5. Rogaliński Park Kulturowy im. Raczyńskich,
  6. Rydzyski Park Kulturowy im. Leszczyńskich i Sułkowskich,
  7. Gołuchowski Park Kulturowy Książąt Czartoryskich,
  8. Park Kulturowy im. Generała D. Chłapowskiego,
- związanych z kształtowaniem się przestrzeni miast i ich otoczenia:
  1. Park Kulturowy – miasto Kalisz,
  2. Park Kulturowy – miasto Leszno,
  3. Łobżenicki Park Kulturowy,
  4. Osiecki Park Kulturowy,
  5. Rawicki Park Kulturowy im. Przyjemskich, Opalińskich i Sapiehów,
  6. Sarnowski Park Kulturowy,
  7. Zdunowski Park Kulturowy.

Proponuje się także powołanie 9 Archeologicznych Parków Kulturowych:

1. Archeologiczny Park Kulturowy w Gieczu,
2. Archeologiczny Park Kulturowy w Grzybowie,
3. Archeologiczny Park Kulturowy Kalisz – Zawodzie,
4. Archeologiczny Park Kulturowy Mrówki,
5. Archeologiczno – Etnograficzny PK w Osieku,
6. Archeologiczny Park Kulturowy Gród Radzimski – Radzim,
7. Archeologiczny Park Kulturowy Szamotuły „Zaginione Miasto”,
8. Archeologiczny Park Kulturowy Południowych Grodów Pogranicznych –
9. Czestram/Golejewko – Dubin – Niepart – Kobylin Stary,
10. Archeologiczny Park Kulturowy w Bruszczewie.

2.8. Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO

Celem wpisu na „Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO” jest zagwarantowanie ochrony najznakomitszych z międzynarodowego punktu widzenia dóbr, prezentujących różnorodność kulturalną i bogactwo natury wszystkich regionów świata, ochrona jej przed zniszczeniem i zachowanie w niezmienionej postaci dla przyszłych pokoleń. Miejsca wchodzące w skład Światowego Dziedzictwa muszą odpowiadać wymogom autentyczności i integralności.

Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze należy do bezcennych i niezastąpionych zasobów poszczególnych narodów oraz całej ludzkości.

Na terenie Polski znajduje się obecnie 17 miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO: Historyczne centrum w Krakowie, Królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni, Auschwitz-Birkenau (niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady 1940-1945), Puszcza Białowieska, Historyczne centrum Warszawy, Stare Miasto w Zamościu, Kalwaria Zebrzydowska (manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy), średniowieczny zespół miejski Torunia, zamek krzyżacki w Malborku, kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, drewniane kościoły południowej Małopolski (Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa), Hala Stulecia we Wrocławiu, Park Mużakowski, drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat oraz kopalnie rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach, Krzemionkowski region prądziejowego górnictwa krzemienia pasiastego, pradawne i pierwotne lasy bukowe w Karpatach i innych regionach Europy.

Cztery miejsca są wpisami transgranicznymi: Puszcza Białowieska (Polska / Białoruś), Park Mużakowski/Muskauer Park (Polska / Niemcy), Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat (Polska / Ukraina), Pradawne i pierwotne lasy bukowe w Karpatach i innych regionach Europy (18 państw).

Na terenie Wielkopolski nie ma obiektów wpisanych na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO ani na liście informacyjnej polskich kandydatur na ten tytuł.

2.9. Znak Dziedzictwa Europejskiego

Znak Dziedzictwa Europejskiego jest wyróżnieniem przyznawanym obiektom dziedzictwa kulturowego, które odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej.

Ogólnym celem Znaku Dziedzictwa Europejskiego (ZDE) jest wzmocnienie u obywateli europejskich, w szczególności u młodych ludzi, poczucia przynależności do Unii Europejskiej, w oparciu o wspólne wartości i elementy europejskiej historii i dziedzictwa kulturowego, a także uznanie walorów różnorodności krajowej i regionalnej oraz wzmocnienie wzajemnego zrozumienia i dialogu międzykulturowego.

Mając na uwadze powyższy cel, Znak Dziedzictwa Europejskiego jest przyznawany obiektom, które mają silną europejską wartość symboliczną i podkreślają wspólną historię Europy i budowania Unii Europejskiej oraz europejskie wartości i prawa człowieka będące fundamentem procesu integracji europejskiej.

Do chwili obecnej 6 polskich obiektów zostało wyróżnionych Znakiem Dziedzictwa Europejskiego. Są to:

1. Unia Lubelska, zawarta między Polską i Litwą w 1569 roku – Kościół p. w. Św. Stanisława wraz z Klasztorem Dominikanów, Kościół św. Trójcy oraz pomnik Unii Lubelskiej w Lublinie.
2. Historyczna Stocznia Gdańska – obiekty związane z powstaniem „Solidarności”.
3. Konstytucja 3 Maja.
4. Cmentarz wojenny nr 123 Łuzna-Pustki z okresu I wojny światowej.
5. Miejsce Pamięci Narodowej w Łambinowicach (centralne Muzeum Jeńców Wojennych).
6. Osiedla Werkbundu zostały zaprojektowanych przez stowarzyszenie Deutsches Werkbund i zbudowane w latach 1927-1932 na terenie Austrii, Czech, Niemiec i Polski.

Polskimi kandydatami do Znak Diedzictwa Europejskiego 2021 są: Orędzie biskupów polskich z 1965 r. oraz Wzgórze Lecha wraz z Katedrą Gnieźnieńską. Wnioski aplikacyjne obu obiektów zostały przedłożone Komisji Europejskiej i będą konkurowały z obiektami zgłoszonymi przez pozostałe państwa członkowskie UE.

2.10. Dobra kultury współczesnej

Dobra kultury współczesnej to zgodnie z definicją przedstawioną w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2021 poz. 741 z późn. zm.) dobra kultury niebędące zabytkami, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna. Jedynym aktem prawnym, który przewiduje ochronę dóbr kultury współczesnej, jest Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 23 marca 2003 roku. Zgodnie z art. 1 ust. 2 ww. ustawy jako wartości wysoko cenione w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się je, niezależnie od wymagań ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Również w dalszych przepisach, dotyczących treści dokumentów planistycznych, wskazuje się, że dobra kultury współczesnej powinny być uwzględniane niezależnie od ochrony zabytków. Według obowiązującego „Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+”, pomimo znacznego zasobu dóbr kultury współczesnej na obszarze województwa wielkopolskiego jedynie dla miasta Poznania spośród 115 poznańskich zespołów i obiektów architektonicznych z lat 1900-1989 wskazano 33 obiekty wytypowane do ochrony konserwatorskiej jako dobra kultury współczesnej.

2.11. Instytucje kultury

Samorządowi Województwa Wielkopolskiego podlega 21 instytucji kultury. Prowadzą one działalność mającą na celu upowszechnienie kultury zgodnie z ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194). W ustawie wprowadzono rozróżnienie na instytucje artystyczne (powołane do prowadzenia działalności artystycznej w dziedzinie teatru, muzyki, tańca, z udziałem twórców i wykonawców, a w szczególności: teatry, filharmonie, opery, operetki, orkiestry symfoniczne i kameralne, zespoły pieśni i tańca oraz zespoły chóralskie) oraz inne instytucje kultury (np. instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki itp.).

Instytucje Kultury, dla których organizatorem jest Samorząd Województwa Wielkopolskiego:

Teatry

1. Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu
2. Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego w Poznaniu
3. Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu
4. Teatr im. Aleksandra Fredry w Gnieźnie
5. Polski Teatr Tańca

Instytucje muzyczne

1. Filharmonia Poznańska im. Tadeusza Szeligowskiego
2. Orkiestra Kameralna Polskiego Radia AMADEUS

Muzea

1. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
2. Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie
3. Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
4. Muzeum Okręgowe w Koninie
5. Muzeum Okręgowe w Lesznie
6. Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile
7. Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy – Zespół Pałacowo-Parkowy
8. Muzeum w Lewkowie – Zespół Pałacowo-Parkowy
9. Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie
10. Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Biblioteka i Centra Kultury

1. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu
2. Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu
3. Centrum Kultury i Sztuki w Koninie
4. Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze

2.12. Parki narodowe i krajobrazowe

Parki narodowe tworzone rozporządzeniem Rady Ministrów są dużymi obszarami chronionymi (nie mniej niż 10 km²), wyróżniającymi się szczególnymi walorami, na których ochronie podlega całość przyrody oraz swoiste cechy krajobrazu. W granicach województwa wielkopolskiego, które łącznie obejmuje niemal 30 000 km² znajdują się 2 parki narodowe o łącznej pow. 7 961,84 ha. Są to Wielkopolski Park Narodowy (WPN) utworzony w 1957 r. oraz Drawieński Park Narodowy utworzony w 1990 r.

Ponadto na obszarze Wielkopolski ustanowiono 14 parków krajobrazowych. Pierwsze z nich (Pszczewski i Lednicki) powstały w latach 80. XX wieku na mocy uchwał ówczesnych Wojewódzkich Rad Narodowych (odpowiednio) w Gorzowie i Poznaniu. Później kompetencje w zakresie tworzenia parków krajobrazowych przejęli wojewodowie. Lata 1991-1998 to okres szybkiego rozwoju sieci parków krajobrazowych Wielkopolski, których liczba wzrosła do 12. Reforma administracyjna, w ramach której powstało jedno województwo wielkopolskie, przyniosła również w 1999 roku podporządkowanie wszystkich dotychczas istniejących parków pod zarząd nowopowstałego Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego. W kolejnych latach utworzono już tylko jeden park – Nadgoplański Park Tysiąclecia, który powstał w miejsce rezerwatu o tej samej nazwie zajmującego południową część Nadgopla w gminie Skulsk. W listopadzie 2019 roku Pszczewski Park Krajobrazowy na terenie województwa wielkopolskiego został podzielony na dwa parki krajobrazowe: Miedzichowski Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Dolina Kamionki.

Wśród 14 obecnie istniejących parków krajobrazowych 2 są parkami o charakterze transgranicznym, a więc położone są na terenie dwóch województw. Są to: Przemęcki Park Krajobrazowy (niewielka część w województwie lubuskim) oraz Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (większa część w województwie dolnośląskim), który jest jednocześnie największym parkiem krajobrazowym w Polsce (powierzchnia 84 040 ha).

Parki krajobrazowe są obszarami chronionymi ze względu na wartościowy, urozmaicony krajobraz oraz wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe.

Parki Krajobrazowe znajdujące się na terenie województwa wielkopolskiego:

1. Lednicki Park Krajobrazowy - powstał w 1988 r. w celu zachowania w stanie zbliżonym do obecnego krajobrazu kulturowego okolic jeziora Lednica oraz elementów dziedzictwa kulturowego i historycznego wraz z ich otoczeniem, w tym w szczególności pozostałości zespołu osadniczego z czasów pierwszych Piastów.
2. Nadwarciański Park Krajobrazowy - utworzony w 1995 r. w celu ochrony pradolinowego krajobrazu doliny środkowej Warty oraz zabezpieczenia walorów kulturowych związanych z osadnictwem na kępach wydmych i na krawędzi pradoliny, w tym z ośrodkami władzy kościelnej i świeckiej w Łądzie, Ciężeniu i Pyzdrach.

3. Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” - powstał w 1996 r. m.in. w celu ochrony największego w Europie kompleksu stawów rybnych sięgających swymi początkami XIII w.
4. Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego - utworzony w 1992 r. ma chronić historyczny krajobraz rolniczy z siecią zadrzewień śródpolnych, ukształtowany 200 lat temu przez generała Dezyderego Chłapowskiego.
5. Park Krajobrazowy Promno - utworzony w 1993 r. w celu zachowania urozmaiconego krajobrazu polodowcowego.
6. Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka - ustanowiony w 1993 r., powiększono w 2004 r., stanowi jeden z największych kompleksów leśnych środkowej Wielkopolski charakteryzujący się dużymi wartościami przyrodniczymi, krajobrazowymi, a także naukowo-dydaktycznymi.
7. Powidzki Park Krajobrazowy - powstał w 1998 r. w celu zachowania krajobrazu młodoglacjalnego o dużym zróżnicowaniu form, którego główny element stanowi zespół kilkunastu jezior polodowcowych, przeważnie o charakterze rynnowym.
8. Przemęcki Park Krajobrazowy - utworzony w 1991 r. aby utrzymać strukturę przestrzenną terenu, ze szczególnym uwzględnieniem swoistych cech miejscowego krajobrazu rolniczego, a także ochrona wartości kulturowych i historycznych.
9. Rogaliński Park Krajobrazowy - utworzony w 1997 r. dla ochrony jednego z największych w Europie skupisk wielowiekowych dębów szypułkowych rosnących w dolinie Warty oraz unikatowej rzeźby terenu.
10. Sierakowski Park Krajobrazowy - powstał w 1991 r. i chroni urozmaicony krajobraz polodowcowy o bogatej rzeźbie, z licznymi wzgórzami morenowymi, rynnami jeziornymi, dolinami rzek i wydmami.
11. Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy - utworzony w 1994 r. w celu zachowania krajobrazu polodowcowego oraz utrzymania struktury przestrzennej terenu podkreślającej swoiste cechy miejscowego krajobrazu oraz cennych walorów kulturowych.
12. Nadgoplański Park Tysiąclecia - utworzony w 2009 r. Chroni miejsca lęgowe ptaków, szczególnie populacji ptaków wodnych i błotnych, torfowiska i inne środowiska wilgotne oraz bagienne.
13. Miedzichowski Park Krajobrazowy – utworzony w 2019 r. z podziału Pszczewskiego Parku Krajobrazowego w celu ochrony i zachowania wyraźnie wykształconego krajobrazu polodowcowego; zachowania populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk; zachowania naturalnych, cennych ekosystemów wodnych i bagiennych; zachowania cennych ekosystemów leśnych, łąkowych, murawowych oraz zaroślowych; utrzymania struktury przestrzennej terenów z uwzględnieniem swoistych cech miejscowego krajobrazu.

14. Park Krajobrazowy Dolina Kamionki - utworzony w 2019 r. z podziału Pszczewskiego Parku Krajobrazowego w utworzono w 1986 r. w celu ochrony i zachowania krajobrazu, zachowania naturalnych ekosystemów doliny Kamionki oraz zachowania populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk.

2.13. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Przejawia się między innymi w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne; praktyki społeczno-kulturowe; wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

W 2011 r. Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zobowiązuje ona do inwentaryzacji przejawów dziedzictwa znajdującego się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Dziedzictwo niematerialne to wszystkie przekazane przez przodków przejawy tego, co tworzy grupową, etniczną lub religijną tożsamość. Odgrywa ono istotną rolę w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Jego przetrwanie warunkuje utrzymanie różnorodności kulturowej.

Wdrażaniem zaleceń Konwencji zajmuje się Narodowy Instytut Dziedzictwa, który opracowuje założenia Krajowego Programu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego oraz prowadzi Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego jako realizację wymogu inwentaryzacji przejawów dziedzictwa poprzez dokumentację żywego niematerialnego dziedzictwa naszego kraju. W ramach tych administruje portal „Niematerialne” https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/, w którym znaleźć można wszelkie informacje dotyczące zagadnień związanych z dziedzictwem niematerialnym i jego ochroną w Polsce, w myśl ratyfikowanej w 2011 r. przez nasz kraj Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r.

Na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego obecnie znajduje się 49 wpisów. Z terenu Wielkopolski wpisane zostały: tradycje dudziarskie w Wielkopolsce, tradycyjny obrzęd weselny z Szamotuł i okolic, tradycje kulturowe Biskupizny, uroczystości odpustowe ku czci św. Rocha z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie oraz dodane w ostatnim czasie tradycje Bambrów Poznańskich.

3. ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW BĘDĄCE W POSIADANIU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO I WOJEWÓDZKICH SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH*

3.1. Antonin, gm. Przygodzice pow. ostrowski - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Dom Pracy Twórczej (Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu) Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów Antonin
OBECNA FUNKCJA	hotel i restauracja
ADRES	ul. Pałacowa 1 63-421 Przygodzice
NR REJESTRU ZABYTKÓW	pałac myśliwski decyzja uznająca za zabytek nr KS.Z.I.2/28/48 z dn. 6.03.1948 r. Grobowiec na wyspie nr rej. 906/A decyzja z dn. 20.07.1970 r.
	park nr rej 719/A decyzja z dn. 25.09.1995 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac został zaprojektowany dla księcia Antoniego Radziwiłła przez wybitnego niemieckiego architekta Karla Friedricha Schinkla. Stworzył on oryginalną budowlę na rzucie krzyża greckiego, będącą połączeniem centralnej, ośmiobocznej sali z czterema prostopadłymi do niej skrzydłami bocznymi. Pałac jest otoczony rozległym parkiem krajobrazowym, w którym znajdują się pozostałe budynki założenia, m.in. tzw. „ogrodówka”. Cechą charakterystyczną budowli wzniesionej w latach 1822–1824 jest hol myśliwski o oryginalnym wystroju, którego dominującym elementem jest centralna, kanelowana kolumna, ozdobiona głowami jeleni z porożami. W podstawie kolumny zachowały się dwa kominki. Pierwszą i drugą kondygnację obiegają wewnątrz galerie, prowadzące do pokoi umieszczonych w skrzydłach pałacu. Główna konstrukcja pałacu wykonana została z drewna, na fundamencie z rudy darniowej. Ściany zewnętrzne parteru i pięter zbudowane w konstrukcji szkieletowo-ryglowej z wypełnieniem ceglanym, z zewnątrz oszalowane deskami modrzewiowymi.

W 1840 r. do skrzydła południowo-wschodniego dobudowano przybudówkę wejściową oraz schody wewnętrzne w skrzydle zachodnim. W 1928 r. Michał Karol Alojzy Radziwiłł przeprowadził remont pałacu: poddano konserwacji posadzkę w holu myśliwskim, wprowadzono centralne ogrzewanie. W czasie II wojny światowej w pałacu stacjonował oddział SS. Po 1945 r. obiekt przejęła Spółdzielnia „Las”, później znajdował się tam ośrodek kolonijny Ostrowskich Zakładów Piwowarsko-Słodowych. Przez pewien czas pałac był użytkowany jako magazyn. Od lat 60. XX w. obiekt ulegał szybkiej dewastacji. W latach 1974-78 przeprowadzono jego generalny remont wraz z adaptacją na ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy min. przenosząc schody ze skrzydła zachodniego do innego skrzydła, rozebrano także wtórną przybudówkę. W ostatnich latach pałac

* Obiekty zostały ułożone w porządku alfabetycznym według nazw miejscowości. Stan na dzień 15.11.2021 r.

przeszedł remont drewnianej konstrukcji dachu, pokrycia dachowego, stropów oraz wnętrz. Zrewitalizowano także park krajobrazowy oraz wyremontowano alejki oraz drogę dojazdową.

Na lata 2021 – 2024 zaplanowane są kolejne działania nad poprawą atrakcyjności pałacu i jego otoczenia, przywracające mu świetność - zgodnie z sugestiami wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Kontynuowane będą dalsze prace związane z remontem alejek i obiektów mostowych w parku, a także realizacja ogrodzenia Pałacu Księżąt Radziwiłłów w Antoninie wraz z bramą wjazdową i powtarzalnymi przęsłami, zgodnie z posiadaną dokumentacją techniczną.

3.2. Cerekwica Nowa gm. Jaraczewo pow. jarociński - zespół pałacowy

OBECNA NAZWA	Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno – Wychowawczych w Cerekwicy Nowej
OBECNA FUNKCJA	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii
ADRES	Cerekwica Nowa 1, 63-233 Jaraczewo
NR REJESTRU	zespół pałacowy nr rej. 125/Wlkp/A decyzja z dn. 3.04.2003 r.: pałac, kuchnia, ob. warsztaty, oficyna, dom mieszk., szkoła, park.
STAN ZACHOWANIA	sala gimnastyczna – dobry, budynek nr 2,5,6,7,8 – średni, Internat A,B,C – dobry, budynek szkoły - dobry, budynek garażowy – zadowolający, budynek gospodarczo – garażowy – zadowolający, budynek kotłowni – zły

Założenie pałacowo-parkowe w Cerekwicy obejmuje teren o kształcie zbliżonym do prostokąta. W centralnej części założenia usytuowany jest pałac. Budowę pałacu rozpoczęli w końcu XVII w. Bojanowscy a ukończył go kolejny właściciel Fr. Rychłowski w połowie XVIII w. Z tego okresu pochodzi też oficyna po północnej stronie pałacu. W końcu XIX w. po nabyciu majątku przez Komisję Kolonizacyjną przekształcono zespół pałacowo-parkowy na potrzeby utworzonego zakładu wychowawczego dla młodzieży. Została wówczas zmieniona pierwotna koncepcja otoczenia rezydencji w postaci regularnego ogrodu i dziedzińca z podjazdem, rozebrano budynki gospodarcze i folwarczne. Wzniesiono nowe obiekty: szkołę, kuchnię, dom dla nauczycieli, warsztaty. W ciągu XX w. całkowitemu zniszczeniu uległa dekoracja architektoniczna elewacji. Na przełomie XIX i XX w. dobudowano do pałacu niewielki parterowy aneks.

Pałac usytuowany w centrum założenia parkowego, zniesiony jest na rzucie wydłużonego prostokąta z pseudoryzalitem na osi fasady i niewielkim prostokątnym aneksem dobudowanym

do północnej elewacji. Jest to budowla dwukondygnacyjna kryta wysokim czterospadowym dachem. Elewacje o regularnym osiowym układzie, z prostokątnymi otworami okiennymi, kryte gładkim tynkiem wsparte są na niskim cokole. Przed elewacją masywny portyk złożony z czterech kolumn w wielkim porządku wspierających trójkątny szczyt.

W roku 2021 rozpoczęła się inwestycja w budynku nr 5, współfinansowana ze środków UE pn. „Podniesienie efektywności kształcenia zawodowego poprzez modernizację obiektu, zakup nowoczesnego wyposażenia sal dydaktycznych oraz innych środków wsparcia procesów edukacyjnych.”

Na lata 2022-2023 zaplanowane są prace związane z odbudową ogrodzenia murowanego z kamienia polnego łupanego z zachowaniem technologii i parametrów technicznych, odbudowa opłotowania drewnianego na podmurówce. W roku 2022 będzie realizowane zadanie pn. „Poprawa stanu technicznego budynku mieszkalnego nr 6”. Natomiast na lata 2021-2024 zaplanowano: remont pracowni gastronomicznej, odnowienie malatury w budynku internatów C, odnowienie malatury w budynku internatów B, remont klatki schodowej budynku szkoły, odnowienie malatury w budynku internatów A, poprawę stanu technicznego budynku mieszkalnego nr 2.

3.3. Chalin gm. Sieraków pow. międzychodzki - zespół dworsko-parkowy

OBECNA NAZWA	Ośrodek Edukacji Przyrodniczej w Chalinie
OBECNA FUNKCJA	ośrodek edukacji Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego
ADRES	Chalin 1 a, 64-410 Sieraków
NR REJESTRU ZABYTKÓW	dwór nr rej. 1578/A decyzja z dn. 27.07.1974 r. park nr rej. 2554/A decyzja z dn. 11.08.1995 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Dwór o skromnych cechach klasycystycznych wzniesiony został około połowy XIX w. dla Apolinarego Kurnatowskiego (na miejscu wcześniejszej budowli). W kolejnych latach był wielokrotnie przebudowywany. Jednokondygnacyjny obiekt z wysokim, mieszkalnym poddaszem, murowany, tynkowany, przykryty dachem naczółkowym w partii bryły głównej oraz dwuspadowym nad dobudówką. Dwór zbudowano na planie prostokąta, z dwiema przybudówkami, jedną przylegającą od zachodu drugą od północnego-zachodu. Elewacje są symetryczne. W elewacji frontowej na osi znajduje się wejście ujęte dwoma parami pilastrów dźwigających fronton o falistej linii.

Park krajobrazowy o charakterze leśnym powstał równocześnie z dworem z wykorzystaniem istniejącego drzewostanu leśnego i naturalnego ukształtowania terenu. Zachowane elementy kompozycyjne parku to podjazd przed dwór, polana z pozostałościami po starym sadzie oraz częściowo czytelny pierwotny układ komunikacyjny.

W poprzednich latach w budynku dworu m.in. wymieniono stolarkę okienną oraz wymalowano część pomieszczeń. W 2021 r. wykonano ekspertyzę techniczną obiektu. Natomiast w odniesieniu do parku w 2021 r. wykonano inwentaryzację dendrologiczną oraz zaplanowano usunięcie drzew oraz konarów zagrażających bezpieczeństwu odwiedzających park.

3.4. Charcice gm. Chrzypsko Wielkie pow. międzychodzki - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Zakład Leczenia Uzależnień w Charcicach
OBECNA FUNKCJA	Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej
ADRES	Charcice 12, 64-112 Chrzypsko Wielkie
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zespół pałacowy: pałac i park nr rej 1680/A decyzja z 04.04.1975 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac został wzniesiony na początku XIX w. dla rodziny Żychlińskich, przebudowany w 1883 r., przed 1896 oraz na początku XX w. przez kolejnych właścicieli. Budynek o cechach stylowych neogotyckich, założony na rzucie zbliżonym do prostokąta z licznymi ryzalitami i dostawioną współcześnie do ściany zachodniej dobudówką. Murowany, tynkowany, piętrowy z niskim poddaszem i trójkondygnacyjną wieżą w narożniku południowym, kryty dachami dwuspadowymi.

Elewacje pałacu zostały rozcłonkowane gzymsami międzykondygnacyjnymi i podokapowymi. Fasada frontowa południowa z licznymi ryzalitami akcentowanymi pilastrami zakończonymi ośmiobocznymi wieżyczkami. Na wschodnim skraju fasady w narożniku pałacu umieszczona została wysmukła ośmioboczna wieża rozcłonkowana gzymsami i zwieńczona ażurową attyką. Elewacja wschodnia ujęta od południa wieżą, od północy masywnym ryzalitem ze szkarpami. Elewacja północna z masywnymi ryzalitami, z których część zwieńczona została małymi wieżyczkami. Elewację zachodnią przekształcono i zmieniono w 1960 r.

Na lata 2021-2024 planowane są następujące zadania: wykonanie izolacji poziomej w pałacu (2022), obejmującej swym zakresem m.in. skucie tynków, wykonanie iniekcji, ułożenie posadzki, remont pomieszczeń piwnicznych; modernizacja układu grzewczego Zakładu (2022) obejmująca swym zakresem m. in. remont rozdzielaczy c.o.; modernizacja zasilania ciepłego centrali wentylacyjnej kuchni; modernizacja wejścia do zaplecza kuchennego pałacu (2022–2023), obejmującej swym zakresem przebudowę wejścia do piwnic pałacu (zaplecza kuchni); wentylacja piwnic pałacu - projekt i wykonanie (2022-2023), w celu zapewnienia efektywnej wentylacji

pomieszczeń i utrzymania ich we właściwym stanie higieniczno-sanitarnym; zwiększenie bezpieczeństwa ppoż. Zakładu - projekt i wykonanie (2022), obejmującej wykonanie zaleceń PSP w zakresie ppoż. (decyzje administracyjne) wraz z zadaniami wskazanymi w zatwierdzonej ekspertyzie pożarowej dla pałacu, w celu poprawienia warunków bezpieczeństwa pożarowego w obiekcie; oświetlenie punktów zbiórek ewakuacyjnych oraz tras dojścia do nich - projekt i wykonanie (2022); w celu poprawy warunków ewakuacji i bezpieczeństwa pożarowego na terenie Zakładu i zabezpieczenie możliwości ewakuacji z pałacu pacjentów i personelu, zwłaszcza w porze nocnej; inwentaryzacja i renowacja terenów zielonych - projekt i wykonanie (2023-2026), obejmującej swym zakresem wykonanie inwentaryzacji terenów zielonych wraz z kompleksowym projektem rewaloryzacji zabytkowego parku zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi; wykonanie renowacji terenu w celu utrzymania jego walorów zabytkowych; trzyletnia fachowa pielęgnacja zieleni; malowanie pomieszczeń pawilonów i pałacu oraz drobne prace remontowe (2022).

3.5. Chełmno nad Nerem gm. Dąbie pow. kolski - teren hitlerowskiego obozu zagłady, Las Rzuchowski

OBECNA NAZWA	Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem
OBECNA FUNKCJA	muzeum, Oddział Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie
ADRES	Chełmno 59 a, 62-660 Chełmno
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zespół dworsko-parkowy, nr rej.: A-509/250 decyzja z dn. 8.08.1994 r.: relikty ruiny pałacu i piwnica pałacu, zabudowania gospodarcze, park. teren hitlerowskiego obozu zagłady, Las Rzuchowski, nr rej. A-508/249 decyzja z dn. 17.06.1994 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Niemiecki obóz zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem był miejscem największego ludobójstwa na terenie Wielkopolski w czasie II wojny światowej, a zarazem — pierwszym obozem zagłady na okupowanych przez III Rzeszę ziemiach polskich. Zaczął funkcjonować w grudniu 1941 r. jako ośrodek masowej zagłady Żydów w Kraju Warty oraz Romów. W przejętym w tym celu zespole dworskim we wsi mieściło się centrum operacji, dokąd przywożono ofiary i kierowano do mobilnych komór gazowych. W tym miejscu gromadzono także zagrabione ofiarom rzeczy osobiste. Ciała ofiar grzebano w oddalonym o 4 km Lesie Rzuchowskim w masowych grobach, z których z powodu zagrożenia epidemiologicznego w 1942 r. zwłoki wydobywano i palono w polowych krematoriach. W 1943 r. po decyzji o likwidacji obozu wysadzono pałac i krematoria. W czerwcu 1944 r. ponownie uruchomiono obóz a na terenie Lasu wzniesiono baraki i dokonywano eksterminacji. Na terenie tej części obozu znajdują się zbiorowe mogiły ofiar,

fundamenty krematorium, lapidarium gromadzące macewy pochodzące z okolicznych, zlikwidowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej cmentarzy żydowskich, budynek administracyjny Muzeum oraz pomniki wzniesione po II wojnie światowej. Spośród tych ostatnich na szczególną uwagę zasługuje monumentalny pomnik w formie leżącego graniastosłupa wpartego na piramidach z 1964 r. proj. plastyka J. Stasińskiego oraz arch. J. Buszkiewicza z wrytym fragmentem listu jednego z więźniów.

W 1990 r. otwarto Muzeum, a w 1998 r. przekazano mu teren, na którym znajduje się spichlerz – jedyny w całości zachowany oryginalny budynek, w 1998 r. podczas prac archeologicznych odkryto relikty piwnic wysadzonego w 1943 r. pałacu. W 2009 r. spichlerz przekształcono na obiekt wystawienniczy. Większość zbiorów muzeum stanowią przedmioty odnalezione podczas prac archeologicznych prowadzonych we wsi Chełmno (1997-2004) i w Lesie Rzuchowskim (1986-1987, 2003-2004). 1 lipca 2013 r. Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem stało się oddziałem Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie. Od tego czasu na terenie byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem prowadzone są badania, systematyczne prace konserwatorskie, których celem jest zachowanie istniejącej substancji dawnego obozu oraz prace nad polepszeniem infrastruktury muzeum – do użytku oddano m.in. pawilon wystawienniczo-administracyjny w formie dobudowy do istniejącego budynku pawilonu obsługi historycznej oraz wykonano konserwację i ekspozycję relikwów ruin pałacu i sąsiadującej z nimi piwnicy przypałacowej.

Na lata 2022-23 planuje się dalszą modernizację ścieżek dla zwiedzających na kwaterze III i IV oraz wygrodenienia mogił na kwaterze II i III.

3.6. Dobrzyca gm. Dobrzyca pow. pleszewski - zespół pałacowo-parkowy

OBECA NAZWA	Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy - Zespół Pałacowo-Parkowy w Dobrzycy
OBECA FUNKCJA	muzeum
ADRES	ul. Pleszewska 5a, 63-330 Dobrzyca
	uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 31 grudnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2493)
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zespół pałacowy, nr rej. 848/Wlkp/A decyzja z dn. 3.10.1949, z dn. 14.10.1958, z dn. 21.02.1964 i z dn. 5.10.2011 r.: pałac, dom ogrodnika (oficyna), monopter, łoża masońska – „Panteon”, park z ogrodami użytkowymi,
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac wzniesiony w latach 1795-1800 dla gen. Augustyna Gorzeńskiego przez Stanisława Zawadzkiego, stanowi jeden ze znamienitszych przykładów architektury klasycystycznej. Po 1816 r. majątek odziedziczyli Turnowie, a w 1835 roku na 55 lat Dobrzyca przeszła w ręce niemieckiej rodziny. Od 1890 do 1939 r. majątek był własnością rodziny Czarneckich. Od 1939 do 1943 r. w pałacu mieścił się magazyn zboża a następnie przebywały w nim rodziny niemieckich emigrantów znaną Morza Czarnego. Po 1945 r. pałac ulegał dewastacji, park degradacji. Jeszcze w latach 50. XX w., w budynku znajdowały się pozostałości oryginalnego wyposażenia. W 2002 r. Samorząd Województwa Wielkopolskiego przejął zespół pałacowo-parkowy od władz powiatowych.

Rozpoczęto wówczas, trwający do 2004 r., gruntowny remont obiektu wraz z kompleksowymi pracami przy polichromiach ściennych. Odkryto wówczas wewnątrz polichromie A. Smuglewicza i J. B. Plerscha z 1800 r. Otwarcie Muzeum nastąpiło 14 lutego 2005 r. W 2009 r. placówka została przekształcona w Muzeum Ziemiaństwa Zespół Pałacowo-Parkowy w Dobrzycy.

Pałac zbudowany na rzucie litery „L” - dwóch skrzydeł zestawionych pod kątem prostym, z usytuowanym u ich zbiegu portykiem w wielkim porządku o kolumnach dźwigających belkowanie z fryzem tryglifowym, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem obwiedzionym gzymsem z dwiema tarczami herbowymi w tympanonie. Do portyku prowadzą schody rozszerzające się wachlarzowo. Skrzydła dwukondygnacyjne, kryte dachem czterospadowym. Elewacje tynkowane, wsparte na wysokim cokole, zdobione są detalem architektonicznym o klasycystycznym repertuarze form: boniowaniem, kondygnacje rozdzielone są fryzem z motywem kimionu doryckiego i gzymsem parapetowym, zwieńczone belkowaniem z fryzem tryglifowym i gzymsem kostkowym. Pomieszczenia wewnątrz pałacu ozdobione są klasycystycznymi malowidłami i sztukateriami.

Park o kompozycji krajobrazowej został utworzony wraz z budową pałacu. Podczas jego aranżacji wykorzystano otwarte trawiaste wnętrza i zwarty drzewostan. Jeden z głównych akcentów kompozycyjnych stanowi szeroka, otwarta oś widokowa wychodząca od portyku pałacu. W parku, po wschodniej i zachodniej stronie pałacu znajdują się trzy stawy parkowe (największy otacza go od strony północnej i zachodniej). Czwarty staw jest położony dalej na południe, przy wschodniej granicy zespołu. Na terenie parku zachowała się część budowli wzniesionych według projektów Zawadzkiego: po południowej stronie pałacu usytuowana jest oficyna, a dalej Panteon, natomiast w zachodniej części stawu położonego w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu została usypana sztuczna wyspa, na której wzniesiono Monopter. Na skraju parku, przy południowej i zachodniej granicy zespołu znajdują się dwa ogrody użytkowe, a na ich terenie tzw. domek ogrodnika z końca XVIII w. oraz współczesne budynki niewielkiego hoteliku i oranżerii.

W parku występuje wiele gatunków drzew, wśród nich: dęby, platany, buki, lipy, kasztanowce, graby, w tym ponad trzydzieści pomników przyrody. Najważniejszymi z nich są: platan klonolistny z poł. XVIII w., znajdujący się niedaleko wjazdu na teren zespołu pałacowo-parkowego, oraz najstarszy w Polsce klon polny z końca XVII w., znajdujący się w pobliżu oficyny.

Ostatnie kompleksowe prace konserwatorsko-remontowe odbyły się na terenie obiektu 15 lat temu. W latach 2014-2015 przeprowadzono prace pielęgnacyjne szaty roślinnej parku. W okresie 2015-2016 w pałacu Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy miały miejsce prace remontowo-konserwatorskie głównej klatki schodowej pałacu oraz w jego piwnicach, a następnie prace konserwatorsko-restauratorskie dekoracji ściennych niektórych pomieszczeń.

W najbliższym czasie planowane są prace konserwatorskie przy Monopterze i mostku prowadzącym na wyspę. Przygotowany jest program konserwatorski.

Na 2023 r. planowane jest zakończenie projektu osuszania piwnic w pałacu i realizacji działań konserwatorskich dla ukształtowania sposobu wykończenia powierzchni ścian po zbitych tynkach renowacyjnych.

3.7. Dziekanowice gm. Łubowo pow. gnieźnieński - Wielkopolski Park Etnograficzny

OBECNA NAZWA	Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
OBECNA FUNKCJA	Ekspozycja plenerowa
ADRES	Dziekanowice 23, 62-261 Lednogóra
	dom podcieniowy z Imielna nr rej 446/A decyzja z dn. 01.02.1969 r., Rybitwy – ekspozycja w otulinie Ostrowa Lednickiego: lamus z Gniezna nr rej 362/A z dn. 21.11.1968r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

W latach 60. XX w. zaczęto przenosić pierwsze obiekty architektoniczne na obrzeże jeziora Lednica w celu stworzenia zaplecza konserwatorsko-technicznego i usługowego dla Ostrowa Lednickiego, a później dla nowopowstałego Muzeum Początków Państwa Polskiego na Lednicy, późniejszego Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

W styczniu 1974 roku została wydana decyzja o ostatecznym ustaleniu lokalizacji Wielkopolskiego Parku Etnograficznego nad jeziorem Lednica, we wsi Dziekanowice. W tym samym roku powstał też projekt koncepcji przestrzennej i funkcjonalnej skansenu. Przeniesiono 26 obiektów, z których w 15 przygotowano ekspozycje bądź pomieszczenia administracyjno-techniczne. Oficjalne otwarcie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego miało miejsce w 1982 r. a w 1993 r. został przemianowany na Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Na terenie skansenu zebrano przykłady budownictwa z terenów historycznej Wielkopolski (od XVII po XX w.), typowy układ wsi, kompletne wyposażenie domostw i dekoracja wnętrz z oryginalnym umeblowaniem, sprzętami gospodarstwa domowego, narzędziami rękodzielniczymi i maszynami rolniczymi.

Najstarsze obiekty to chałupa konstrukcji sumikowo-łątkowej z 1602 r. (Zdrój, gm. Grodzisk Wlkp.), chałupy w konstrukcji zrębowej z połowy i 2 połowy XVIII w. (Sulmierzyce, Ołobok) oraz spichlerz z XVIII w. (Dębe, gm. Lubasz) o konstrukcji sumikowo-łątkowej. Pozostałe to przeniesione budynki konstrukcji zrębowej i szkieletowej. Na terenie skansenu wzniesiono kopie dworu ze Studzieńca gm. Rogoźno (XVIII w.), oficyn z Łomnicy gm. Zbąszyń (1770 r.), murowanych budynków inwentarskich z Wysocka Wielkiego gm. Ostrów Wlkp., Fałkowa gm. Łubowo, Gałęzewa gm. Rogowo, wiatraka z Truskołonia gm. Niechanowo.

Ponadto do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego należy Punkt Etnograficzny Lednogóra z trzema wiatrakami koźlakami z XIX w., stodołą konstrukcji szkieletowej i chałupą przeniesioną z Gębarzewa gm. Gniezno o konstrukcji częściowo murowanej i zrębowej z pięciosłupowym podcieniem szczytowym; ekspozycja w Rybitwach gm. Łubowo z budynkami konstrukcji sumikowo-łątkowej, zrębowej i szkieletowej oraz punkt etnograficzny w Rogierówku gm. Rokietnica z wiatrakiem z 1905 r. typu holender. Muzeum sukcesywnie przeprowadza konserwację muzealiów, m.in. wiatrak z Kędzierzyna, z Mierzewa, budynek inwentarski z Goździna, Krobi Starej a także dokonuje translokacji nowych, np. plebania z Noskowa.

Na lata 2021-2024 planuje remont domu z Dzierżanowa; (remont podwaliny i wymiana słomianego poszycia dachu), wymian pokrycia dachu na domu z Gaju; pełną konserwację lamusa z Gniezna, a także montaż stodoły z Kruchowa i stodoły z Wymysłowa.

3.8. Giecz gm. Dominowo pow. średzki - grodzisko średniowieczne

OBECNA NAZWA	Rezerwat Archeologiczny Gród Wczesnopiastowski w Gieczu
OBECNA FUNKCJA	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
ADRES	Grodziszczko 2, 63-012 Grodziszczko
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela uznany za zabytek orzeczeniem konserwatorskim z dnia 22 grudnia 1932 r. Nr dz.: A.K.I.11a/177, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod nr rej. 2434/A Park w obrębie historycznego obwałowania w Gieczu-Grodziszczku, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod nr 1785/A decyzją z dn. 14 02. 1979 r. Grodzisko wznoszące się wśród bagna, zbudowane na palach w Grodziszczku (pow. średzki), uznane za zabytek orzeczeniem

	konserwatorskim z dn. 18 04. 1934 r. N. dz. AK.I.11a/30/34, poz. 6, wpisane do rejestru zabytków archeologicznych pod nr rej. 74/Wlkp/C.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Gród (zwany obecnie Grodziszczkiem) wzniesiono na półwyspie nieistniejącego już jeziora. Był jednym z najważniejszych ośrodków pierwszych Piastów, pełniącym przez długi czas ważną rolę polityczną, militarną i administracyjną ich rozprzestrzeniającego władztwa. Rangę ośrodka grodowego w Gieczu w tym okresie potwierdzają zapiski w kronice Galla Anonima, który opisuje siłę militarną grodu umieszczając go obok Gniezna, Poznania i Włocławka w grupie wielkich grodów Bolesława Chrobrego. Duże jego znaczenie w tym okresie dla dynastii poświadczają również prace wykopaliskowe, w efekcie których odsłonięto wewnątrz grodu pozostałości dwóch przykładów z grupy najwcześniejszych obiektów monumentalnej architektury kamiennej na terenach obecnych ziem polskich. W południowej części grodu – są to fundamenty zaplanowanego na wielką skalę niezrealizowanego palatium książęcego (4. ćw. X lub przełom X/XI w.), w części północnej – bardzo dobrze zachowane relikty wyjątkowej, wzniesionej na początku XI w., inwestycji – kościoła z unikatową kryptą relikwiarzową. Najazd księcia Brzetysława I na tereny osłabionego władztwa piastowskiego, podobnie jak w przypadku innych piastowskich ośrodków, zahamował na pewien czas rozwój Gieczu. Mimo, że – jak informuje kronikarz czeski Kosmas – część mieszkańców Gieczu została przesiedlona do Czech, bardzo szybko, bo już na początek 2. połowy XI w. datuje się dalszą dbałość Piastów o to miejsce. Przejawiała się ona odbudową (i rozbudową) umocnień grodowych, dalszymi inwestycjami budowlanymi przy kościele grodowym, budową nowego kościoła Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja na osadzie znajdującej się po przeciwległej stronie jeziora oraz ustanowieniem grodu w Gieczu siedzibą obszernej kasztelanii. W zmienionych okolicznościach politycznych Giecz odzyskał nie tylko swoje znaczenie administracyjne, kościelne oraz militarne, lecz również i gospodarcze – o czym świadczą niezwykle liczne gieckie znaleziska monetarne z 2. poł. XI – XIII w. Powolną utratę kilkusetletniego znaczenia ośrodka zauważyć można dopiero w 2. połowie XIII w., kiedy to przy zmieniających się warunkach polityczno-gospodarczych, powstaniu w pobliżu Gieczu miast (m.in. Kostrzyna, Słupcy i Środy Wlkp.), przejmujących jego dotychczasowe funkcje, przesunięte zostały dotychczasowe główne szlaki komunikacyjno-handlowe. W konsekwencji tego ośrodek giecki znalazł się na uboczu ówczesnych centrów decyzyjnych, co spowodowało wyludnienie grodu (około 1. połowy XIV w.). Z wielu ważnych funkcji, jakie Giecz posiadał w okresie państwa piastowskiego pozostała jedna – o tysiącletniej tradycji funkcja religijna z dwoma istniejącymi do tej pory parafiami – Grodziszczko z drewnianą XVIII-wieczną świątynią powstałą na ruinach XI-wiecznego kościoła grodowego oraz parafia Giecz z romańskim XII-wiecznym kościołem Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja znajdującym się na terenie byłej osady znajdującej się po wschodniej stronie byłego jeziora gieckiego.

Badania archeologiczne w Gieczu rozpoczęto w 1949 r. W pierwszym etapie badań, zakończonym w 1966 roku, dokonano wielu spektakularnych odkryć, zarówno na terenie grodziska (odślonięto fundamenty palatium książęcego, fragment kościoła oraz częściowo rozpoznano umocnienia grodowe), jak też na terenie z nim sąsiadującym (odkryto m.in. wczesnośredniowieczne cmentarzysko, relikty mostu łączącego gród z osadą targową oraz znajdującą się na niej świątynię poprzedzającą późniejszy romański kościół św. Mikołaja). W 1963 r. na terenie grodziska powstał rezerwat archeologiczny będący pierwotnie oddziałem Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Obecnie Grodziszczko stanowi Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Kolejne etapy badań nastąpiły po kilkudziesięcioletniej przerwie. Rozpoczęto je w latach 90. XX w. Rozpoznano wówczas w szerszym niż dotąd zakresie wały grodu, rozpoczęto i kontynuowano systematyczne badania przy architekturze kamiennej Gieczu (palatium, kościół grodowy i kościół św. Mikołaja). Badaniami objęto też teren znajdujący poza grodziskiem (most, cmentarzyska, osady). W ich efekcie dokonano wielu istotnych korekt w datowaniu przemian gieckiego ośrodka grodowego oraz wykazano jego, wyjątkową na tle innych wczesnopiastowskich ośrodków centralnych, metrykę sięgającą czasów przedpaństwowych. Dzięki badaniom archeologicznym ujawniony został szeroki zestaw niespotykanych inwestycji budowlanych podejmowanych w czasach piastowskich na terenie grodu oraz bogaty zbiór unikatowych przedmiotów kultury elitarnej będącymi jednymi z ważnych przyczynków potwierdzających tezę o specjalnym znaczeniu miejsca, jakie nadali mu pierwsi Piastowie. Prace archeologiczne na terenie trwają nadal.

Od roku 2010 ważną częścią składową rezerwatu jest osada edukacyjna – otoczona palisadą swobodna rekonstrukcja osady wczesnośredniowiecznej. W jej linię wpisany jest budynek wystaw czasowych.

Na lata 2022-2024 planuje się kompleksową renowację (prace remontowo-konserwacyjne) obiektów znajdujących się na terenie osady edukacyjnej oraz konserwację fragmentu relikwów kościoła grodowego (eksponowana in situ górna partia północnego muru nawy).

3.9. Gniezno - zespół szpitala psychiatrycznego "Dziekanka"

OBECNA NAZWA	Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Aleksandra Piotrowskiego „Dziekanka”
OBECNA FUNKCJA	zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Poznańska 15, 62-200 Gniezno

NR REJESTRU ZABYTEKÓW	zespół szpitala nr rej.72/Wlkp/A decyzja z dn. 23.11.2001 r.: - szpital ob. budynek administracyjny, - portiernia (izba przyjęć), - pawilony szpitalne (oddziały nr 4, 5, 10, 15, 16, 19), - willa dyrektora, - willa lekarzy, - budynek gospodarczy, - prosektorium, - dom ogrodnika
	park szpitalny nr rej. 2312/A decyzja z dn. 10.08.1994 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

W 1872 r. ze względu na niedostatek miejsc w ośrodkach psychiatrycznych na terenie Wielkopolski, Ministerstwo Oświaty i Medycyny w Berlinie zdecydowało się zorganizować nowy zakład na terenach odkupionego folwarku Dziekanka pod Gnieznem. W latach 1891-1894 zbudowano gmach główny szpitala, 12 oddziałów psychiatrycznych, kaplicę, budynek gospodarczy oraz budynki mieszkalne. Około 1900 r. powstały 2 oddziały zakaźne, 6 „wolnych domów” dla pacjentów wymagających jedynie opieki, założono park, wzniesiono kolejne domy dla pracowników szpitala. Po 1919 r. dotychczasowy Provinzial-Irrenanstalt przeszedł na własność Skarbu Państwa Polskiego jako Krajowy Zakład Psychiatryczny „Dziekanka”.

Budynki szpitala są murowane, o dachach płaskich krytych papą. Otwory okienne zamykają łuki odcinkowe. Elewacje symetryczne, przeważnie nietynkowane, z wysokim cokołem, rozdzielone zostały gzymsami międzykondygnacyjnymi oraz gzymsem wieńczącym wspartym na kroksztynach. Część budynków posiada tarasy lub loggie z zadaszeniem wspartym na ozdobnej konstrukcji z profilowanych belek.

W latach 2017-2020 wykonano remont audytorium terapeutyczno-dydaktycznego, pomieszczeń budynku portierni, dachu budynku administracyjnego, pomieszczeń części kuchni głównej zlokalizowanej w budynku nr 31, modernizację dróg i chodników; wykonano kompleksowy remont budynku szpitalnego nr 15, remont dachu w części nad dawną kotłownią zlokalizowaną w budynku gospodarczym nr 31, remont części pomieszczeń budynku „willi lekarzy” nr 28. W roku 2021 wymieniona została stolarka okienna w budynku dawnej izby przyjęć oraz przystąpiono do opracowywania dokumentacji projektowej związanej z rewitalizacją zachodniej części parku szpitalnego (zakończenie prac planowane jest w roku 2022).

Na rok 2022 planowane jest przeprowadzenie robót budowlanych w kuchni centralnej stanowiącej część budynku gospodarczego nr 31 (w ramach prac wykonane zostaną między

innymi nowe okładziny ścienne i posadzkowe, instalacja elektryczna i sanitarna, wymieniona zostanie stolarka okienna i drzwiowa, przeprowadzony zostanie remont elewacji wtórnej przybudów do obiektu).

W kolejnych latach planowana jest wymiana zewnętrznej instalacji oświetleniowej na terenie całego szpitala, wymiana stolarki okiennej w budynku administracyjnym.

3.10. Gniezno - Zespół Gimnazjum Królewskiego

OBECNA NAZWA	Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie
OBECNA FUNKCJA	edukacyjna
ADRES	ul. Mieszka I 27, 62-200 Gniezno
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Zespół gimnazjum nr rej. 2203/A decyzja z dn. 24.04.1991 r.: budynek szkoły, sala gimnastyczna, ogrodzenie kute.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Szkoła powstała w 1863 r. jako wyższa szkoła miejska dla chłopców. Jej otwarcie nastąpiło 15 października. W 1864 r. została przekształcona na progimnazjum a w 1866 r. upaństwowiona i w jej miejsce utworzono królewskie gimnazjum (Koenigliches Gymnasium zu Gnesen). W 1869 r. drogą zapisu testamentowego szkołę powiększono o budynek mieszkalny (obecnie nie wchodzący w skład zespołu), w którym umieszczono bibliotekę oraz mieszkanie dyrektora. W 1875 r. wzniesiono w osobnym obiekcie salę gimnastyczną. W 1911 r. do budynku szkoły dobudowano nowe, południowe skrzydło. Od 1919 r. szkoła nosiła nazwę „Gimnazjum i szkoła realna w Gnieźnie”, od 1929 r. Państwowego Gimnazjum Męskiego im. Bolesława Chrobrego. W tym samym roku nadbudowano drugie piętro w skrzydle południowym, a do sali gimnastycznej dobudowano sanitariaty. Od 1978 r. w zespole mieścił się Zespół Szkół Medycznych im. Karola Marcinowskiego.

Budynek szkoły wzniesiony został w dwóch fazach – jest obiektem dwuskrzydłowym na rzucie zbliżonym do litery „L”. Skrzydło starsze zachodnie, powstało najprawdopodobniej przy współdziałaniu architekta Roberta Tyrocke, założone na planie prostokąta z ryzalitami skrajnymi, skrzydło południowe prostokątne. Pokrycie skrzydła zachodniego dachami dwu- i czterospadowymi, skrzydło południowe kryte dachem mansardowym z wystawkami okiennymi.

Elewacje starszego skrzydła zdobione zostały detalem neorenesansowym. Elewacje na wysokim cokole, rozdzielone są szerokim profilowanym gzymsem kordonowym, zwieńczone gzymsem koronującym wspartym na kroksztyinach, boniowaniem w kondygnacji parteru (od podwórza brak boniowania). Otwory okienne ujmują profilowane obramienia. Elewacje skrzydła południowego o klasycyzującym charakterze, odznaczają się podziałami wertykalnymi w postaci pilastrów w wielkim porządku, prostokątnych płycin, dużych prostokątnych sześciopolewych otworów okiennych.

Sala gimnastyczna wzniesiona została w stylu neogotyckim, formą przypomina świątynię. Zbudowana została na planie wydłużonego prostokąta - złożona jest z głównego korpusu mieszczącego salę gimnastyczną i niższych aneksów od strony zachodniej i wschodniej, mieszczących szatnie i sanitariaty. Elewacje ceglane, nieotynkowane, opracowane zostały z użyciem detalu neoromańskiego m.in. lizeny z konsolkowym fryzem wyznaczające prostokątne płaszczyzny ścian.

Ogrodzenie żelazne, kute na podmurówce z przełomu XIX i XX wieku.

W ostatnich latach budynek szkoły został poddany termomodernizacji, w tym częściowo wymieniono stolarkę okienną i drzwiową. Na lata 2021-2024 zaplanowano realizację zadania „Renowacja elewacji budynku szkoły wraz z modernizacją pomieszczeń i ich wyposażeniem”. Przedsięwzięcie będzie obejmowało: renowację elewacji, renowację wnętrz: renowację posadzek i schodów lastrico, renowację posadzek i schodów kamiennych renowację posadzek i schodów z płytek, renowację posadzek i schodów drewnianych, renowacja balustrad, renowację stolarki drzwiowej i stolarki p.poż, program prac konserwatorskich w auli, instalacje sanitarne: instalację wodociągową, instalację gazową, instalacje elektryczne: roboty w zakresie przewodów instalacji elektrycznej (montaż oświetlenia zewnętrznego), roboty w zakresie instalacji odgromowej, instalowanie pożarowych systemów alarmowych System SAP, montaż instalacji teletechnicznej domofon IP, kamery IP, instalacje elektryczne Aula etap II, wyposażenie pomieszczeń dydaktycznych, biurowych, socjalnych i Auli.

W latach poprzednich w odniesieniu do sali gimnastycznej zrealizowano zadanie: „Poprawa warunków sanitarnych oraz stanu technicznego podłogi, stopni wejściowych w sali gimnastycznej”. Wymieniono okna na drewniane wraz z konserwacją krat, drzwi zewnętrzne na drewniane, drzwi wewnętrzne na drewniane. Na lata 2021-2024 zaplanowano realizację zadania „Renowacja budynku sali gimnastycznej” - planuje się wykonanie dokumentacji projektowo-kosztorysowej oraz roboty w zakresie: odwilgocenie ścian - wykonanie izolacji zewnętrznej fundamentów i uporządkowanie odpływów z rur spustowych oraz wymiana studzienek burzowych, renowacja elewacji budynku, naprawa pokrycia dachowego z blachy wraz z częściową wymianą uszkodzonych płyt, remont pomieszczeń sali gimnastycznej, wymiana parkietu drewnianego w sali gimnastycznej, kompletny remont magazynku sprzętu sportowego z przeznaczeniem na część socjalną męską (szatnia, toaleta, prysznic).

W ostatnich latach dokonano renowacji kutego ogrodzenia.

3.11. Grzybowo gm. Września pow. wrzesiński - grodzisko wczesnośredniowieczne

OBECNA NAZWA	Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie
OBECNA FUNKCJA	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
ADRES	Grzybowo 10 A, 62-309 Września
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Grodzisko w miejscowości Grzybowo-Rabierzycze wpisano do rejestru zabytków pod nr 1746/A decyzją z dn. 5 marca 1976, następnie przepisano do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod nr 57/Wlkp/C decyzją z dn. 19 maja 2008 r.
	budynek mieszkalno-gospodarczy Dziekanowice 44, wpis do rejestru zabytków nr rej. 2141/A decyzją z dn. 03.12.1987 r. (przeniesiony z Dziekanowic)
STAN ZACHOWANIA	dobry

Grodzisko w Grzybowie to obok Giecza jeden z najważniejszych i największych tego typu ośrodków wczesnopiastowskich w Polsce. Pierwsze badania grodu miały miejsce jeszcze w XIX w. Powierzchnia stanowiska obejmuje obecnie około 4,5 hektarów, otoczone jest wałem sięgającym 9 m. Obniżenie obserwowane w wałach sugeruje, że pierwotnie wejście do grodu zlokalizowane było od strony wschodniej. Na podstawie badań archeologicznych, prowadzonych od lat 80. XX w. wiadomo, że początki grodu sięgają lat 20. X w. Niewielki początkowo gród w latach 40. X w. został znacznie rozbudowany. Wówczas uzyskał kształt i wielkość czytelną obecnie. W obrębie wałów stały budynki mieszkalne naziemne, półziemianki oraz obiekty gospodarcze. Archeologiczne badania wykopaliskowe dowodzą licznych etapów przebudowy. Ostatni to początki XI w. Gród zamieszkiwany był do XII w. Stanowisko archeologiczne użytkowane było bardzo intensywnie o czym świadczą bardzo bogate nawarstwienia kulturowe, oraz bardzo duża ilość ceramiki, kości zwierzęce i liczne zabytki ruchome odkryte podczas badań, między innymi liczne przęśliki, paciorki, a także gwoździe, przedmioty z kości i poroża w tym wyjątkowy zespół czterech grotów z poroża. Grodzisko w Grzybowie jest jednym z najważniejszych ośrodków świadczących o początkach Państwa Polskiego. Od 1994 r. wczesnośredniowieczny gród stanowi Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Badania grodziska nie ograniczają się jedynie do terenowych prac wykopaliskowych. Od kilku lat prowadzone są systematyczne badania elektrooporowe obejmujące całą powierzchnię grodu. Stosowane są analizy specjalistyczne, w tym badania dendrochronologiczne.

Początkowo rozpoczęto prace wykopaliskowe z zamiarem przecięcia całego grodu wzdłuż jednej osi uzyskując swoisty przekrój przez wszystkie nawarstwienia kulturowe. Prócz

kontynuowania tego zamierzenia, aktualnie wykonywane są dodatkowe wykopy zależnie od doraźnych potrzeb, a także wynikające z postępu dotychczasowych prac badawczych.

3.12. Jaracz gm. Rogoźno pow. obornicki - zespół osady młyńskiej

OBECNA NAZWA	Muzeum Młynarstwa i Wodnych Urządzeń Przemysłu Wiejskiego w Jaraczu-Młynie
OBECNA FUNKCJA	Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
ADRES	64-610 Jaracz
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zespół osady młyńskiej nr rej. A-752 decyzja z dn. 30.12.1993 r.: młyn, dom młynarza, stajnia.
STAN ZACHOWANIA	dobry

W Jaraczu od XV w. funkcjonował młyn drewniany poruszany kołem wodnym. W XIX w. osada Jaracz należała do rodu Grabowskich, od których w 2 połowie XIX w. przeszła w ręce niemieckie – na przełomie XIX i XX w. właścicielem była rodzina Schwanke, następnie Koerth. Pierwotnie w skład założenia wchodziły: drewniany młyn o napędzie na koło wodne, dom właściciela, podwórze folwarczne z budynkami gospodarczymi i inwentarskimi, w tym m.in. obora oraz spichlerz. W latach 80. XIX w. w osadzie mieszkało 31 osób w 3 domach. Po regulacji rzeki Wełny w k. XIX w. drewniany młyn na koło wodne przestał być wykorzystywany, a na młyn przerobiono spichlerz. Po II wojnie światowej zespół młyna został upaństwowiony. W 1981 r. właścicielem zostało Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie i zorganizowano w nim jego oddział – Muzeum Młynarstwa i Wodnych Urządzeń Przemysłu Wiejskiego. Zachowane obiekty zostały wyremontowane i adoptowane na cele muzealne. Ekspozycje zostały rozmieszczone we młynie, stajni przymłyńskiej i domu młynarza.

Drewniany młyn wodny wykorzystywano do lat 90. XIX w., następnie na młyn z napędem turbiną Francisa przebudowano murowany spichlerz z 2. połowy XIX w. Budynek ten w 1924 r. uległ częściowemu spaleni, następnie został odbudowany. Jest to obiekt murowany z cegieł, trójkondynacyjny, nietynkowany, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim nachyleniu połaci. Od południowego zachodu do budynku przylega dwukondygnacyjna przybudówka kryta dachem pulpitowym. Wewnątrz młyna znajduje się ekspozycja przemysłowej techniki młynarskiej obejmująca cały cykl przemiatu zboża na mąkę. Maszyny i urządzenia we młynie pochodzą z lat dwudziestych XX wieku

Dom młynarza to budynek o zwartej bryle – jednokondygnacyjny, osadzony na kamiennym cokole, kryty dachem dwuspadowym. Elewację frontową poprzedza współczesny, drewniany ganek odtworzony na miejscu dawnego. Elewacja ta jest zdobiona gzymsem kordonowym, odcinkami gzymśów nadokiennych i profilowanym gzymsem podokapowym.

Stajnia o nietynkowanych elewacjach kamiennie-ceglanych, jednokondygnacyjna, kryta dachem dwuspadowym. W elewacjach bocznych na osiach umieszczone zostały otwory okienne. Elewacja frontowa jest jednoosiowa, z wrotami i drzwiami poddasza. Budynek zaadaptowany na cele wystawowe z ekspozycją poświęconą tradycyjnemu przetwórstwu zbożowemu.

Teren oraz budynki wchodzące w skład zespołu młyńskiego muzeum sukcesywnie poddawane są remontom i konserwacjom, m.in. w roku 2020 wykonano przebudowę i remont wejść do domu młynarza, ponadto dobudowano podjazd do budynku dla osób z niepełnosprawnościami.

Na lata 2021-2024 planowany jest remont domu młynarza - malowanie wewnątrz wraz z modernizacją instalacji elektrycznej oraz remont dachu budynku stajni przymyłyńskiej.

3.13. Kalisz - teatr im. W. Bogusławskiego

OBECNA NAZWA	Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu
OBECNA FUNKCJA	Teatr
ADRES	Pl. Bogusławskiego 1, 62-800 Kalisz.
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. 424/A decyzja z dn. 15.11.1979 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pierwotnie budynek teatru został wzniesiony w 1900 r. w stylu tzw. mieszczańskiego neorenesansu – otrzymał wtedy nazwę Teatru Miejskiego. Po zniszczeniach podczas I wojny światowej w 1919 r. podjęto odbudowę teatru - według neoklasycystycznego projektu Czesława Przybylskiego, która trwała do 1936 r. Środki na ten cel pochodziły głównie z datków społecznych. W czasie II wojny światowej budynek został zniszczony po raz kolejny, następnie wyremontowany w latach 1945-1950. W latach 80. XX w. przeprowadzono remonty stropów, fundamentów i piwnic, więźby dachowej oraz elewacji budynku.

Jest to budynek murowany, tynkowany, o rozczłonkowanej bryle - złożonej z kilku nakładających się i spiętrzonych elementów o zróżnicowanych gabarytach. Korpus główny dwukondygnacyjny poprzedzony został od strony fasady (północ) wysuniętym półkolistym portykiem wspartym na ośmiu kolumnach dźwigających półkolisty dach. W części środkowej korpus zwieńczony jest ażurową balustradą tworzącą taras. Od południa do korpusu głównego dostawiono trójkondygnacyjny ryzalit z czterokolumnowym, portykiem zwieńczonym trójkątnym naczółkiem.

Elewacje tynkowane gładko z detalem architektonicznym. Otwory okienne obramione są opaskami z uszakami i podokiennikami z prostymi wspornikami. W elewacji wschodniej poniżej otworów okiennych umieszczono płyciny z maskaronami i girlandami. W elewacji zachodniej umieszczone cztery pilastry. Wewnątrz zachowane wyposażenie teatru z 1936 r.

W latach 2017-2020 zrealizowano m.in. inwestycję dotyczącą Dużej Sceny Teatru pn.: „Zwiększenie atrakcyjności oferty poprzez modernizację infrastruktury Teatru im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu”, pomalowano część pomieszczeń oraz wykonano prace remontowo-naprawcze zewnętrznego gzymsu profilowanego stanowiącego elewację budynku.

W planach jest rewaloryzacja elewacji.

3.14. Kalisz - budynek korpusu kadetów

OBECNA NAZWA	Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu
OBECNA FUNKCJA	sala kinowa, widowiskowa, galeria
ADRES	ul. Łazienna 6, 62-800 Kalisz
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zabudowania korpusu kadetów: sala musztry, nr rej. 70/A decyzja z dn. 22.02.1965 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Budynek przeznaczony na kaplicę, salę musztry i sale wykładowe wybudowany został w 1825 r. na tyłach ogrodów pojezuickich. Jego budowa była związana ze zmianą zarządu Korpusu Kadetów w 1820 r. i zwiększającymi się potrzebami jednostki. Kaplica i sala mieściły się na parterze, na piętrze odbywała się musztra. W związku z wybuchem powstania listopadowego w 1830 r. kadeci zgłosili się do wojska, jednak nie pozwolono im na udział w walce. Mimo tego wielu kadetów przyłączyło się do powstania – z korpusu zbiegł wtedy m.in. Ludwik Mierosławski – późniejszy naczelny wódz powstania w Wielkopolsce w 1848 r. W 1832 r. władze carskie za udział w powstaniu listopadowym zlikwidowały kaliski korpus a budynek ok. 1840 r. został przeznaczony na cerkiew. W 1850 r. dobudowano od strony zachodniej wieżę, kaplicę oraz zmieniono detal architektoniczny elewacji. Między 1918 a 1939 r. w budynku mieściło się kasyno oficerskie. W latach 50. XX w. utworzono w nim Powiatowy Dom Kultury, a od 1975 r. Wojewódzki Dom Kultury. W latach 80. XX w. przeszedł remont kapitalny z częściową rozbudową. Obecnie w jego murach funkcjonuje Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu.

Budynek wzniesiony został na rzucie prostokąta z dostawioną przy krótszej elewacji kaplicą na planie kwadratu i dwoma ryzalitami zamkniętymi trójkątnymi naczółkami przy elewacjach wzdłużnych: północnej i południowej. Korpus główny jest dwukondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim nachyleniu połaci. Do budynku przylega czworoboczna wieża, kryta daszkiem dwuspadowym, zwieńczona sygnaturką. Elewacje budynku tynkowane, o zróżnicowanej fakturze: gładkiej i groszkowanej, dekorowane boniowaniem w dolnej partii i

narożnikach, otworami okiennymi ujętymi opaskami, odcinkami profilowanego gzymsu lub formą portalu z wysuniętym odcinkiem gzymsu wspartego na pilastrach zdobionych płycinami. W fasadzie kaplicy otwór wejściowy umieszczony na osi, elewacja podzielona została gzymsem międzykondygnacyjnym w kształcie uproszczonego belkowania.

W ostatnich latach budynek przeszedł prace polegające na poprawie infrastruktury informatycznej. Do końca 2021 r. ma zakończyć się zadanie polegające na dostawie, montażu i wdrożeniu systemu do transmisji i rejestracji sygnały Audio-Video online. Starania te mają między innymi ułatwić dostęp do działań CKiS szerszej publiczności.

Na lata 2021 – 2024 planowany jest remont wnętrza sali widowiskowo-kinowej, holu na parterze budynku od wejścia głównego do sali widowiskowej łącznie z szatnią, windy dla osób z niepełnosprawnościami oraz oświetlenia całego holu na parterze, wystroju i oświetlenia foyer za sceną oraz zakup niezbędnego wyposażenia audio oraz sprzętu oświetleniowego.

3.15. Kalisz - budynek Kasy Gubernialnej

OBECNA NAZWA	Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
OBECNA FUNKCJA	Muzeum – zamknięte na czas remontu
ADRES	Ul. T. Kościuszki 12, 62-821 Kalisz
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej 682/A decyzja z dn. 06.07.1993 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Budynek wzniesiony ok. 1909 r. z inicjatywy Guberni Kaliskiej z przeznaczeniem na siedzibę kaliskiej Kasy Gubernialnej. W okresie międzywojennym mieściła się w nim Państwowa Kasa Skarbowa i Miejskie Biuro Adresowo-Meldunkowe. W połowie lat 20. XX w. rozbudowano jednokondygnacyjny do tej pory budynek o dalsze trzy kondygnacje. Umieszczono w nim kaliski oddział polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych. Po II wojnie światowej budynek pełnił różnorodne funkcje, w tym mieszkaniowe. W 1953 r. utworzono w nim Muzeum Ziemi Kaliskiej. Prace adaptacyjne ukończono w 1960 r. W latach 70. XX w. przeprowadzono rozbudowę obiektu o nowe skrzydło. W ten sposób powstała budowla w stylu eklektycznym z elementami modernistycznymi.

Zabytkowy budynek założony został na planie prostokąta. Jest to budowla o niejednolitej bryle, czterokondygnacyjna, kryta dachem czterospadowym. Elewacje dekorowane są skromnym detalem w postaci profilowanego gzymsu cokołowego, poziomego boniowania w tynku w kondygnacji przyziemia, gzymsu międzykondygnacyjnego, narożnych boniowanych pilastrów. Z pierwotnego budynku kasy zachowały się elewacje: frontowa (północno-wschodnia) z niesymetrycznie umiejscowionym ryzalitem wejściowym ujętym boniowanymi pilastrami, południowo-wschodnia i południowo-zachodnia obecnie sześćoosiowa dostępna od wewnętrznego dziedzińca.

Do sierpnia 2023 r. w ramach zadania pn. „Kompleksowa konserwacja i modernizacja Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej” odbywa się remont budynku głównego Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej wraz z remontem elewacji budynku, utworzeniem nowych wystaw stałych oraz zakupem wyposażenia. Wykonanie renowacji elewacji budynku głównego oraz remont schodów wejściowych do budynku będzie obejmowało w szczególności docieplenie budynku styropianem oraz wykonanie nowych tynków. Do zaprojektowania renowacji elewacji wykorzystano wyniki badań zawarte w „Programie konserwatorskim” opracowanym dla budynku głównego MOZK i zaakceptowanym przez Urząd Konserwatora Zabytków. W związku z zaprojektowaną (i obecnie realizowaną w aspekcie budowlanym) nową, większą przestrzenią ekspozycyjną zaprojektowane zostały nowe wystawy stałe: sztuki kaliskiej, pracownia kaliskiego grafika i rysownika Tadeusza Kulisiewicza, archeologiczna dotycząca Kalisza i okolic, etnograficzna dotycząca regionu kaliskiego oraz historyczna dotycząca miasta Kalisza. Dodatkowo realizowane jest zadanie polegające na modernizacji i powiększeniu przestrzeni magazynowej muzeum. Prace wykończeniowe w holu budynku głównego MOZK będą polegać na: dekoracyjnym wykończeniu ścian według przygotowanego projektu oraz montażu specjalnie zaprojektowanego oświetlenia.

3.16. Kalisz - Zawodzie- grodzisko wczesnośredniowieczne

OBECA NAZWA	Rezerwat Archeologiczny w Kaliszu-Zawodziu "Kaliski Gród Piastów"
OBECA FUNKCJA	rezerwat archeologiczny, Oddział Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej
ADRES	ul. Bolesława Pobożnego 87-105, Zawodzie, Kalisz
NR REJESTRU ZABYTKÓW	grodzisko wczesnośredniowieczne, nr rej. 701/A decyzja z dn. 12.10.1995
	chałupa (z ul. Bolesława Pobożnego 28 w Kaliszu) nr rej. 136/A decyzja z dn. 11.07.1968, ob. pawilon ekspozycyjny etnograficzny
STAN ZACHOWANIA	dobry

Około IX w. wśród rozlewisk rzeki Prosny wzniesiono jeden z najważniejszych średniowiecznych grodów na terenie Polski (ok. 1,5 km od obecnej dzielnicy Zawodzie). W X-XI w. miały miejsce jego liczne przebudowy. Osadę podzielono na część administracyjną i sakralną. W tym czasie wzniesiono mały drewniany kościół. Na jego miejscu w połowie XII w. Mieszko II Stary wybudował kościół murowany w stylu romańskim p.w. św. Pawła, z półkolistym prezbiterium, wysoką wieżą oraz emporą patronacką. W kryptach kościoła pochowano w 1202 r. Mieszka III Starego, obok zmarłego w 1193 roku jego syna Mieszka Młodszeo. W podziemiach pochowany był również inny syn Mieszka Starego - Bolesław Mieszkowic, który zginął w 1195 roku w bitwie pod Mozgawą. Koniec XII w. to czas licznych powodzi na terenie kaliskiego grodu. Doprowadziło to do zmniejszenia powierzchni grodu i utworzenia większych umocnień. W 1233 r. Henryk Brodaty najechał Wielkopolskę, zniszczył gród na Zawodziu, po czym wznosił nowy gród w miejscu

gdzie znajduje się obecnie centrum Kalisza. Od tego czasu stary, zniszczony gród ulegał degradacji. Ostateczny kres osadzie położył najazd Krzyżaków w 1331 r. Badania archeologiczne rozpoczęto w 1903 r., następnie prowadzono je w latach 1958-1965. Ostatni etap prac miał miejsce w latach 1983 - 1992. Podczas wielu sezonów badawczych odkryto fundamenty murowanej budowli sakralnej identyfikowanej jako kolegiata pw. św. Pawła. Zarejestrowano też liczny ruchomy materiał archeologiczny. W 2008 roku odtworzono w Rezerwacie częściową zabudowę średniowiecznej warowni, na którą składają się: brama wjazdowa do grodu wraz z palisadą i mostem, kamienny kurhan, siedem drewnianych chat, dwupoziomowa wieża obronna, wały skrzyniowe, fundamenty oraz część przyziemia romańskiej kolegiaty oraz liczne repliki średniowiecznych przedmiotów. W części etnograficznej znajduje się osiemnastowieczna chata przeniesiona ze starego miasta w Kaliszu. Obecnie mieści się tam rezerwat archeologiczny.

Od 2021 r. do sierpnia 2023 r. w ramach zadania pn. „Kompleksowa konserwacja i modernizacja Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej” prowadzona jest modernizacja infrastruktury na terenie oddziału Rezerwat Archeologiczny w Kaliszu – Zawodziu, w zakres której wchodzi: remont konserwatorski „białej chaty”, rewitalizacja terenu, remont ścieżek pieszych, pielęgnację zieleni, dostosowanie istniejących makiet budowli (kolegiata, gród) do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku, montaż stałych elementów edukacyjnych dla dzieci, modernizacja instalacji elektrycznych. W celu poprawy ochrony terenu przewidziano wykonanie remontu instalacji telewizyjnej dozorowej, instalacji ppoż. oraz instalacji alarmowej.

3.17. Konin-Gostawice - zamek biskupi

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowe w Koninie
OBECA FUNKCJA	Muzeum
ADRES	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gostawice
NR REJESTRU ZABYTKÓW	uznany za zabytek orzeczeniem nr Kl.IV.73/73/53 z dn. 11.11.1953 r., wpisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Konińskiego pod nr rej. 35/405/A, przepisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 1049/Wlkp/A decyzją z dn. 11.04.2018 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Gotycki bezwieżowy zamek zbudowany został w 1 połowie XV w. dla biskupa poznańskiego Andrzeja Łaskarzyca. Wzniesiono wówczas dwa skrzydła i łącznik południowy. W 2 połowie XV w. powstały mury obronne z wjazdem na dziedziniec. Podczas potopu szwedzkiego zamek został zniszczony, odbudowany w XVII i XVIII w. przez kolejnych właścicieli. W połowie XIX w. przebudowano zamek i częściowo przerobiono na browar. Po II wojnie światowej mieściły się w nim magazyny, a w budynkach na międzymurzach (pomiędzy murem obronnym a ścianą zamku)

mieszkali byli pracownicy folwarczni. W latach 1975 -1986 przeprowadzono adaptację obiektu na muzeum: odstonięto zachowane do kondygnacji pierwszego piętra mury gotyckie obu głównych budynków, nadbudowano jedną kondygnację zachowując pierwotne bryły budowli. Zrezygnowano z odbudowy obiektów wzniesionych dla celów gospodarczych w końcu XIX w., zaciemniających rzut zamku. Nadbudowane partie murów zostały otynkowane a 30 listopada 1986 roku zamek udostępniono zwiedzającym. Aranżację wystaw przygotowano według projektu i pod kierownictwem art. plastyka Krzysztofa Burnatowicza.

Zamek został wzniesiony na planie podkowy otwartej od północy - składa się z dwóch budynków mieszkalnych usytuowanych równolegle do siebie w kierunku północ-południe oraz przylegającego do południa łącznika, zapewniającego komunikację, pod którym znajdował się więzienny loch. Budynki są dwukondygnacyjne, nakryte dachem dwuspadowym, wraz z łącznikiem zostały podpiwniczone. Od północy, od strony jeziora, znajduje się niewielki wewnętrzny dziedziniec ze studnią, pierwotnie zamknięty bramą wjazdową. Całość założenia otacza mur obronny zwieńczony blankami.

Partia cokołowa korpusu zamkowego wzniesiona została z kamienia, wyższe partie są murowane z narożami wzmocnionymi ciosami piaskowca. Ściany murów obronnych w partii cokołu wykonane zostały z kamienia polnego, powyżej oblicowane cegłą i wypełnione gruzem. Mury z wyjątkiem odcinka wschodniego, posiadają gładkie zewnętrzne lico, a od międzymurza wzmocnione zostały arkadowymi wnękami, na których wsparty był ganek. Wschodnia część muru obronnego jest najgrubsza (2,3 m). W narożach muru otaczającego zamek zachowały się fragmentarycznie cylindryczne wieżyczki wsparte na konsolach.

Po potopie szwedzkim oba budynki zamkowe zostały odbudowane, zrezygnowano z łącznika południowego a w jego miejsce wprowadzono nowy wjazd do zamku.

Obecnie w Gosławickim Zamku swoją siedzibę posiada Muzeum Okręgowe w Koninie. W jego wnętrzach prezentowane są następujące wystawy stałe: „Magia światła” - przedstawiająca historię oświetlenia: lampki olejne, świeczniki, lampy olejne i naftowe, lampy gazowe i elektryczne; „Pradzieje Ziemi Konińskiej”, „Konin poprzez wieki”, „Biżuteria i styl”, „Deski renesansowe z kościoła św. Jakuba” w Rzgowie.

Sukcesywnie wykonywane są prace ratunkowe i konserwatorskie zamku i murów obronnych, w latach 2019-2020 m.in. zmodernizowano wejście główne do zamku oraz łącznik.

Na 2022 rok planuje się przeprowadzenie konserwacji ścian gotyckich Zamku w sali ekspozycji „Magia światła”.

3.18. Konin-Gosławice - spichlerz

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowe w Koninie
OBECA FUNKCJA	Muzeum
ADRES	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gosławice

NR REJESTRU ZABYTKÓW	uznany za zabytek orzeczeniem nr Kl.IV.73/73/53 z dn. 11.11.1953 r., wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. 964/A decyzją z dn. 5.03.1970 r., przepisany do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 1049/Wlkp/A decyzją z dn. 11.04.2018 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Spichlerz wzniesiony w 1838 r. w stylu klasycystycznym, stanowił część założenia Gosławic obok gotyckiego zamku, gorzelni i budynków gospodarczych. Został wybudowany w czasie kiedy właścicielem majątku był Hektor Kwilecki, o czym świadczą litery „H” „K” znajdujące się w kartuszu herbowym w fasadzie, pod którym data „1838”. Założenie zostało rozparcelowane po 1945 r. pomiędzy różnych użytkowników. Spichlerz przejęły Państwowe Zakłady Zbożowe. Budynek został przebudowany w 1965 r., kiedy zniszczoną konstrukcję wewnętrzną - to jest drewniane stropy i schody zastąpiono betonową. Jednocześnie podwyższono strych uzyskując dodatkowe piętro. W 1995 r. Muzeum Okręgowe w Koninie przejęło zdewastowany i opuszczony obiekt i rozpoczęło jego adaptację na cele muzealne. Ekspozycje, m.in. Działu przyrodniczego, w budynku uruchomiono w 2010 r.

Jest to budynek o zwartej bryle - wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, czterokondygnacyjny, z pseudoryzalitem w osi fasady, kryty dachem dwuspadowym. Na poziomie parteru elewacje zostały ozdobione boniowaniem, powyżej rozdzielone wydatnymi gzymсами kordonowymi i zwieńczone gzymsem koronującym. Otwory okienne z nadokiennikami w formie tympanonów. W ostatniej kondygnacji znajdują się niewielkie prostokątne okna. Zwieńczona w centrum trójkątnym frontonem W tympanonie umieszczony herb, wspomniane inicjały oraz data.

Spichlerz po przejęciu przez Muzeum Okręgowe w Koninie przeszedł gruntowny remont.

Od lipca 2021 r. trwa wykonanie zabezpieczenia przeciwpożarowego budynku – instalacja oświetlenia awaryjno-ewakuacyjnego, wydzielenie klatki schodowej oraz instalacja oddymiania.

3.19. Konin-Gosławice - budynek gorzelni

OBECNA NAZWA	Muzeum Okręgowe w Koninie
OBECNA FUNKCJA	Muzeum
ADRES	ul. Muzealna 6, 62-505 Konin Gosławice
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Nr rej. 1049/Wlkp/A decyzja z dn. 18.01.1988 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Gorzelnia wchodzi w skład założenia folwarcznego Gosławice. Wzniesiona została najprawdopodobniej w latach 40. XIX w. kiedy właścicielami majątku byli Kwileccy, następnie była kilkakrotnie przebudowywana. Jest to budynek o zróżnicowanej, rozczłonkowanej bryle z

dominującym wysokim kominem, złożony z trzech wysokich części nakrytych dwuspadowymi dachami o równoległych kalenicach oraz niższych przybudówek z jednospadowymi dachami. Od strony wschodniej do budynku przylegają pozostałości po budynku inwentarskim. W budynku znajduje się kilkanaście pomieszczeń pierwotnie pełniących funkcje produkcyjne oraz magazynowe. Część pomieszczeń stanowi wysokie jednokondygnacyjne hale połączone z innymi pomieszczeniami oraz piwnicami. Obiekt użytkowano jako gorzelnię do 2008 r., w roku tym zamknięto produkcję i wymontowano urządzenia i aparaturę przemysłową, co spowodowało zniszczenia w większości pomieszczeń.

Budynek gorzelnii został nieodpłatnie przekazany przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa na rzecz Województwa Wielkopolskiego w dniu 13.05.2021 roku, a następnie od dnia 01.07.2021 roku na czas nieokreślony oddany w użyczenie Muzeum Okręgowego w Koninie.

Na rok 2022 planowana jest inwentaryzacja budynku gorzelnii i opracowanie wszelkich niezbędnych ekspertyz, a także uporządkowanie terenu wokół gorzelnii.

3.20. Kościan - zespół szpitala dla nerwowo-chorych

OBECNA NAZWA	Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. O. Bielawskiego w Kościanie.
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	Pl. Paderewskiego 1 A, 64-000 Kościan
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Zespół szpitala nr rej 1313/A z dn. 03.06.1992 r.: założenie przestrzenne i zespół budowlany wraz z ogrodzeniem i bramami, dawny kościół bernardynów ob. budynek szpitalny, pawilony szpitalne nr 1,2, 9, 11, 12, 13, 14 a, 15,15a, 26, park, kaplica pw. NMP Anielskiej (dawne prezbiterium kościoła) nr rej. 522 z 18.02.1953 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego ma swoją siedzibę w dawnym klasztorze bernardynów w Kościanie. Bernardyni przybyli do Kościana w połowie XV w. - założyli w mieście swój kościół i klasztor. Obiekty pierwotnie wzniesione z drewna, w latach 1605-1611 r. przekształcone zostały w murowane. Z tego czasu zachowało się prezbiterium kościoła i mur korpusu nawowego. W 1839 r. klasztor uległ likwidacji. Na miejscu dawnego budynku klasztorowego został wzniesiony Prowincjonalny Dom Poprawy z dwiema wieżami. W 1866 r. nastąpiła zmiana funkcji obiektu na szpital wojskowy. W 1839 powstały budynki nr 1 i nr 2. W 1894 r. został otwarty Provinzial Irren und Idioten Anstat - Prowincjonalny Zakład dla Obłąkanych

i Idiotów, który był drugą tego rodzaju placówką na terenie ówczesnego Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W latach 1898-1901 r. na miejscu klasztoru i ogrodów klasztornych zbudowano cztery pawilony: wille Pinel'a i Conolly'ego, dom dyrektora i szkoła (willa Mazurkiewicza) oraz część zabudowy gospodarczej. Dalsza rozbudowa trwała do 1902 r. Po 1919 r. zakład przemianowano na Krajowy Zakład Psychiatryczny w Kościanie. W 1929 roku dyrekturę kościańskiego zakładu psychiatrycznego objął dr Oskar Bielawski - obecny patron szpitala, reformator polskiej psychiatrii. Maciej Zaremba Bielawski, jego syn zrekonstruował rodzinną historię w książce, której tytuł: „Dom z dwiema wieżami”, nawiązuje do wyglądu Domu Poprawy w kompleksie szpitala. W czasie II wojny światowej na terenie szpitala funkcjonował niemiecki szpital polowy, następnie niemiecka podoficerska szkoła piechoty. W 1945 r. przywrócono w jego murach szpital psychiatryczny a w 1949 r. otrzymał on nazwę Państwowego Sanatorium dla Nerwowo Chorych. W 1970 r. po raz kolejny zmieniono nazwę na Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w Kościanie. W 2020 r. zmienił nazwę na Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. Oskara Bielawskiego w Kościanie.

Założenie szpitalne składa się z trzech obszarów: willowego, z obiektami w otwartej zabudowie, otwartymi altanami, administracyjno-gospodarczego powstałego na terenie dawnego klasztoru z budynkami nr 1 i 2, dawnym budynkiem klasztornym oraz zabudową gospodarczą oraz parkowego z układem osiowym dziedzińców ogrodowych.

Budynek dyrekcji to dawny Dom Poprawy o cechach klasycyzujących, murowany. Wzniesiony został na rzucie prostokąta, z głównym trójkondygnacyjnym korpusem krytym dachem dwuspadowym flankowanym przez dwie prostopadłościennymi, sześciokondygnacyjne wieże z dachami czterospadowymi. Tynkowane elewacje są zdobione pseudoboniowaniem w tynku i rozdzielone gzymsami międzykondygnacyjnymi. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte półkoliście, ujęte w uskokowe wnęki. W elewacji tylnej na osi środkowej dostawiona została trójkondygnacyjna trójosiowa półkolista apsyda kryta dachem stożkowym. Do korpusu głównego dobudowano skrzydło.

Dawny budynek klasztorny był gruntownie przebudowany w początku XVII w. i w 1839 r. Wzniesiony na planie prostokąta, czterokondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym, na wysokim cokole z pseudoboniowaniem i gładkimi wyższymi kondygnacjami. Elewacje szczytowe są trójosiowe w niższych kondygnacjach, w przedostatniej rozdzielone trzema parami niewielkich okien i z trzema oknami w samym szczycie.

Dawna nawa kościoła klasztornego założona na rzucie prostokąta, murowana, czterokondygnacyjna, kryta dachem dwuspadowym. Elewacje tynkowane, boczne z otworami okiennymi. W dwóch niższych kondygnacjach otwory okienne są prostokątne, w wyższych zamknięte trójkątnie. Naroża z uskokowymi szkarpami. Fasada zachodnia przebudowana ok. 1830 r. We wschodniej elewacji trzy osie zostały wyznaczone przez otwory okienne umieszczone w arkadowych blendach.

Kaplica p.w. NMP Anielskiej (utworzona z prezbiterium dawnego gotyckiego kościoła bernardynów z 2 połowie XV w. i przebudowana w 1608 r.) jest budynkiem konstrukcji murowanej, trójprzęsłowym, zamkniętym trójbocznie, krytym dachem dwuspadowym. Korpus główny został przykryty sklepieniem kolebkowym z lunetami. Wewnątrz zachowało się barokowe wyposażenie.

Na terenie Centrum regularnie podejmowane są inwestycje, min. w latach 2017-2020 wyremontowano elewację budynku administracyjno-mieszkalnego wraz z izolacją przeciwwilgociową, częściową wymianą pokrycia dachowego i okien oraz zagospodarowaniem terenu (główny gmach szpitala) czy wykonano instalację fotowoltaiczną dla Oddziału Leczenia Alkoholowych Zespołów Abstynencyjnych i Oddziału Leczenia Uzależnień II, a także wyko wykonywano prace malarskie w poszczególnych budynkach szpitalnych.

Na lata 2021-2024 zaplanowano realizację następujących robót budowlanych: adaptację budynku oddziału Willa IV na Oddział Leczenia Uzależnień (roboty ruszyły w sierpniu 2021r.); przebudowę wraz z rozbudową i zagospodarowaniem terenu oddziału psychiatrycznego Dom im. Conolly oraz wykonanie bieżących prac malarskich w poszczególnych budynkach szpitalnych (kontynuacja).

3.21. Kowanówko gm. Oborniki pow. obornicki - zespół szpitalny

OBCENA NAZWA	Szpital Rehabilitacyjno-Kardiologiczny w Kowanówku - Szpital Wojewódzki w Poznaniu Filia nr 2
OBCENA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Sanatoryjna 34. 64-600 Kowanówko
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Zespół szpitalny nr rej. 2297/A decyzja z dn. 24.02.1994 r. budynek administracyjno-gospodarczy, pawilon I, pawilon II, pawilon III, budynek gospodarczy, przysiężnik, 3 leżakownie, park, nr rej.: 1957/A z 28.10.1984 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry, leżalnia pn. nr 2 i pd.- stan zły - bez zmian

Dawna lecznica przeciwgruźlicza dla mężczyzn, zbudowana według projektu architektów berlińskich Schmieden'a i Boethke'a, była pierwszym tego typu zakładem w Wielkopolsce. Obiekt stanowił upominek dla księcia Wilhelma i przyjmował na hospitalizację nerwowo chorych (obecne Miłowody). W końcu kwietnia 1903 r. ukończono pierwszy pawilon i uruchomiono lecznicę pod

nazwą Die Kronprinz Wilhelm Volkseilstätte, do końca roku ukończono pozostałe pawilony: A, B i C. Zakład w systemie pawilonowym miał zapewnić właściwe warunki klimatyczne tzn. nasłonecznienie i przewietrzanie. Między pawilonami wybudowano leżalnię, gdzie na świeżym powietrzu leżakowali chorzy. Do 1908 r. ukończono willę lekarza i dom woźnicy, do 1910 r. dwa domy mieszkalne dla personelu. W 1911 r. nadbudowano piętro w pawilonie II oraz zbudowano nową leżalnię. W 1926 r. powstały dwie murowane leżalnie dla kobiet. W czasie II wojny światowej urządzono tu szpital wojskowy, zbudowano portiernię, kostnicę i garaże. Od 1974 r. ośrodek funkcjonował jako Poznański Ośrodek Kardologiczno-Pulmonologiczny. W 1979 r. przy Szpitalu powstała pracownia Hemodynamiki. Sanatorium przemianowano na "Ośrodek Kardio-Pulmonologiczny", a w roku 1994 na "Szpital Rehabilitacyjno-Kardologiczny". W lipcu 2006 r. Szpital włączył w swoje struktury Szpital Miłowody i poszerzył swoją działalność o rehabilitację narządu ruchu.

Obecnie w skład założenia wchodzi: 3 pawilony, 3 leżakownie, budynek administracyjno-gospodarczy, budynek gospodarczy, willa lekarza, przytułek, dwa domy mieszkalne dla personelu oraz park. Wszystkie budynki wzniesiono z cegły. Leżalnie posiadały konstrukcję szkieletową.

W latach 2018-2019 przeprowadzono remonty budynku administracyjno-gospodarczego, budynków C, D, B i E. Natomiast nie zrealizowano remontu leżalni, rewitalizacji parku, remontu alejek, remontu tarasu oraz przebudowę fontann. W najbliższych latach planuje się remont budynku gospodarczego.

3.22. Kownaty-Mrówki gm. Wilczyn pow. koniński - grodzisko średniowieczne

OBECA NAZWA	Skansen Archeologiczny w Mrówkach
OBECA FUNKCJA	skansen archeologiczny, Oddział Muzeum Okręgowego w Koninie
ADRES	Mrówki, 62-550 Wilczyn
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Wpisany do rejestru zabytków pod nr Aa-2/92 decyzją z dn 06.07.1992 r. przepisany do księgi C rejestru zabytków Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 30/Wlkp/C decyzją z dn. 26.11.2007 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Na terenie skansenu archeologicznego zlokalizowanego na półwyspie jeziora Kownackiego, w miejscu naturalnie obronnym znajduje się późnośredniowieczny gródek stożkowaty. Kopiec liczy 7 m wysokości, posiada średnicę u podstawy 44 m, otoczony jest fosą o 2 m szerokości. Główną budowlą gródka była pięcioboczna wieża. Całość zwieńczona była palisadą.

Gródek zamieszkiwany był od końca XIII do połowy XIV w. Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 1969-1970 pozwoliły odkryć pozostałości kuźni i

piwniczki jednego z budynków. Podczas badań zarejestrowano liczny ruchomy materiał archeologiczny świadczący o intensywnym zamieszkiwaniu obiektu. Były to militaria w postaci grotów bełtów kuszy, haków do napinania kuszy, ostróg, w tym dziecięcej, elementy rzędu końskiego czy półfabrykaty z kuźni. W 1973 roku zrekonstruowano wieżę, chatę, dookólną palisadę, oczyszczono fosę i utworzono skansen archeologiczny. Przez lata działalności skansenu, nie przeprowadzono na jego terenie gruntownych remontów. Generalny remont popadającego w ruinę gródka podjęto w 2007 roku. W latach następnych przeprowadzono szeroki zakres prac naprawczych i modernizacyjnych.

Skansen został włączony do ścieżki przyrodniczo-krajoznawczej.

W 2021 roku częściowa wymiana częstokołu, naprawa wszystkich uszkodzonych elementów żerdzi oraz wypoziomowanie palisady.

3.23. Łąd nad Wartą gm. Łądek pow. słupecki - zespół dworski

OBECNA NAZWA	Ośrodek Edukacji Przyrodniczej w Łądzie Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego
OBECNA FUNKCJA	ośrodek edukacji Zespołu Parków Wielkopolskiego Krajobrazowych Województwa
ADRES	Łąd 39, 62-406 Łądek
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A- 410/152 decyzja z dn. 27.09.1988 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Siedzibą Ośrodka jest zabytkowy, odrestaurowany dawny dwór szlachecki pochodzący z XIX w., wokół którego rozpościera się park z kilkoma pomnikami przyrody. Dwór zbudowany został około 1870 r. W okresie międzywojennym i po 1945 r. został gruntownie przebudowany i zmodernizowany. Budynek podzielony jest stylistycznie na dwie odrębne, przylegające do siebie części: zachodnią pierwotną dwukondygnacyjną oraz wschodnią trójkondygnacyjną, dobudowaną wtórnie.

Na osi elewacji frontowej skrzydła zachodniego portyk wsparty na czterech żeliwnych, żłobkowanych kolumnach, z profilowanymi bazami i kompozytowymi kapitelami, do którego prowadzą schody. W partii ściany pilastry w wielkim porządku, sięgające do wysokości kalenicy. Na portyku balkon, do którego prowadzi wejście z drugiej kondygnacji. Na wysokości dachu, pomiędzy wystającymi pilastrami trójkątny szczyt. Elewacja zachodniego skrzydła w narożach ujęta jest lizenami.

Na terenie parku nie zachował się układ dawnych osi komunikacyjnych. Teren porośnięty jest gęstym drzewostanem liściastym.

Dwór jest odrestaurowany. Na terenie parku prowadzone są bieżące prace pielęgnacyjne.

Na rok 2022 zaplanowano remont pochylni dla osób z niepełnosprawnościami oraz ogrodzenie działki.

3.24. Leszno - dom Pl. Metziga 16

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowe w Lesznie
OBECA FUNKCJA	muzeum – budynek administracji i magazyny muzealne
ADRES	Pl. Metziga 16, 64-100 Leszno
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. 504/Wlkp/A decyzja z dn. 24.04.2007 r.
STAN ZACHOWANIA	do remontu

Budynek wzniesiony według projektu E. Steina w 1888 r., murowany, tynkowany, częściowo podpiwniczony. Obiekt składa się z korpusu głównego i tylnego skrzydła. Obydwie części są trójkondygnacyjne z użytkowymi poddaszami, kryte odrębnymi, spłaszczonymi dachami. Elewacja frontowa zdobiona jest historycznym detalem architektonicznym (klasycystyczny i rundbogenstil). Dolne kondygnacje są zdobione boniowaniem. Kondygnacje rozdzielają gzymsy kordonowe.

Otwory okienne w partii przyziemia umieszczone zostały w płytkich wnękach, zamknięte łukami pełnymi i połączone profilowanymi opaskami. Okna pozostałych kondygnacji są prostokątne z opaskami wykonanymi w tynku, z trójkątnymi naczółkami i odcinkami gzymsów nadokiennych.

Obecnie, po oddzieleniu w 2020 r. od Pastorówki przy pl. Jana Metziga 17, w której zlokalizowane były ekspozycje, budynek pełni funkcje magazynowe muzeum oraz jest siedzibą administracji.

Budynek nadaje się do remontu, szczególnie w zakresie drewnianego stropu - ekspertyza stanu technicznego stropu drewnianego I piętra z 2014 r. wykazała, że konstrukcja nośna stropu jest zmęczona użytkowaniem i wymaga wzmocnienia technicznego. Dodatkowo tynki na elewacji budynku posiadają ubytki z wyjątkiem części od strony pl. Jana Metziga. W związku z powyższym, na lata 2022-2024 planowane jest skucie tynku z elewacji.

3.25. Leszno - budynek dawnej octowni

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowego w Lesznie (budynek byłej Fabryki octu)
OBECA FUNKCJA	Nie użytkowany
ADRES	al. Jana Pawła II 13, 64-100 Leszno
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Nr rej. 501/Wlkp/A decyzja z dn. 15.05.1992
STAN ZACHOWANIA	do remontu

Budynek dawnej Fabryki Octu Józefa Góreckiego został zakupiony na rzecz Muzeum Okręgowego w Lesznie w dn. 4 października 2021 r.

Jest to perła przemysłowej infrastruktury miejskiej. Budynek zbudowany został w 1928 r. na miejscu wcześniejszej octowni z 1888 r. Wcześniejsza wytwórnia należała do Paula Wandela. W roku 1922 wykupił ją z rąk niemieckiego właściciela, destylator Józef Górecki. Wkrótce stary budynek rozbudował, a fabrykę wielokrotnie modernizował i dostosowywał do zmian technologicznych w branży. W latach międzywojennych, była najlepiej prosperującą fabryką przemysłu octowego w Polsce. Produkowała ocet winny wysokiej klasy. Właściciel fabryki Józef Górecki nazywany był „kwaśnym” z racji produkowanego przez niego octu, zaś jego brat Jan, „słodkim”, ponieważ produkował likiery i soki. W okresie okupacji octownia znalazła się pod zarządem niemieckim. W 1945 r. fabrykę przejął syn przedwojennego właściciela, jako spadkobierca. Jeszcze w tym samym roku uruchomiono produkcję octu spirytusowego. Właściciel był zarazem kierownikiem zakładu. W dniu 1 września 1951 r. Leszczyńska Fabryka Octu Spirytusowego i Winnego została przejęta pod przymusowy zarząd państwowy. Działała do końca lat 80-tych XX wieku.

Jest to budynek narożnikowy, złożony z dwóch prostopadłych skrzydeł, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Narożnik zaznaczony wyższą wieloboczną wieżyczką. Elewacje ceglane, nieotynkowane, artykułowane lizenami i kostkowymi gzymsami międzykondygnacyjnymi.

3.26. Leszno - budynek dawnej synagogi

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowego w Lesznie (budynek byłej synagogi)
OBECA FUNKCJA	muzeum
ADRES	ul. Gabriela Narutowicza 31, 64-100 Leszno
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej 1197/A decyzja z dn. 11.05.1991 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Synagoga została wzniesiona w końcu XVIII w. w swoim barokowym zrębie. W 1905 r. nastąpiła gruntowna przebudowa synagogi, na osi elewacji wschodniej dobudowano formę wieży zwieńczoną cebulastym hełmem i dwa niskie, symetryczne pomieszczenia synagogalne oraz ujednolicono całość elewacji wg projektu wrocławskich architektów Richarda i Pawła Ehrlichów; w nowej szacie architektonicznej nadano jej ducha wiedeńskiej secesji - w stylu bizantyjsko-mauretańskim. Świątynia dominowała nad nieregularną zabudową tej części Leszna. Synagoga do 1939 r. pełniła funkcje modlitewne dla gminy żydowskiej. Podczas II wojny światowej zniszczone zostały portale wejściowe do aneksów, w 1956 r. zniszczeniu uległa ostatnia kondygnacja wieży a

elewację wschodnią przekształcono obniżając ją i pozbawiając kopuł. W latach 50. XX w. obiekt funkcjonował jako łaźnia miejska; a następnie pełnił funkcje magazynowe.

Jest to budynek dwukondygnacyjny, na planie nieregularnego prostokąta nieznacznie zwężonego w partii północno-zachodniej z dołączonymi od strony północnej i południowej aneksami. Fasada trójkondygnacyjna o wysokości kondygnacji różnej od podziałów wewnątrz budowli. Fasada rozczłonkowana - wieżową partię centralną w przyziemiu doświetla rząd trzech wąskich arkadowych okien, w następnej kondygnacji duża arkada z otworami okiennymi zamkniętymi łukiem koszowym oraz okulusem. Ta część zwieńczona jest trójkątnym szczytem.. Aneksy boczne są niższe. Elewacja południowa artykułowana jest czterema pilastrami toskańskimi.

Po rewitalizacji synagoga stała się oddziałem Muzeum Okręgowego, w którym umieszczono Galerię Sztuki i Dział Judaistyczny. Synagoga w Lesznie należy do największych i najstarszych zachowanych synagog w Wielkopolsce, jest świadectwem życia religijnego jednej z największych gmin żydowskich regionu w XVIII i na pocz. XIX wieku.

Obecnie w trakcie są prace związane z modernizacją kotłowni gazowej oraz instalacji grzewczej obiektu. Na 2022 r. wstępnie zaplanowano obłożenie granitem cokołu budynku synagogi. Na lata 2022-2024 zaplanowano sporządzenie dokumentacji na remont elewacji budynku, ponieważ ze względu na pogarszający się stan elewacji budynku, w najbliższych latach wymagane jest jej odnowienie.

3.27. Lewków gm. Ostrów Wlkp. pow. ostrowski - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Muzeum w Lewkowie Zespół Pałacowo-Parkowy
OBECNA FUNKCJA	muzeum – w związku z realizacją inwestycji nieczynne
ADRES	ul. Kwiatkowska 6 c, Lewków 63-410 Ostrów Wielkopolski
NR REJESTRU ZABYTEKÓW	pałac nr rej. I-4/4/51 decyzja z dn. 20.07.1951 r.
	2 oficyny nr rej. 79/A decyzja z dn. 15.06.1965 r.
	park nr rej. 79/A decyzja z dn. 15.06.1965 r.
	2 budynki gospodarcze nr rej 153/A decyzja z dn.16.07.1968 r. (I budynek nie istnieje)
STAN ZACHOWANIA	dobry pałac, oficyna zachodnia, budynki gospodarcze i park po kompleksowym remoncie. Oficyna wschodnia nie remontowana – stan zły/średni

Klasykistyczny pałac zbudowany został w latach 1788-1791 dla Wojciecha Lipskiego i jego żony Salomei z Objezierskich. Pałac zaprojektował prawdopodobnie Jan Christian Kamsetzer – nadworny architekt Stanisława Augusta. Należy do pierwszej serii rezydencji klasycystycznych w

Wielkopolsce i jest wierną kopią pałacu w Siernikach koło Wągrowca. Elewacje ozdobiono dekoracją sztukatorską, malarską oraz rzeźbą pełnoplastyczną. Program dekoracyjny nawiązuje do rzemiosła wojennego (elewacja frontowa) oraz rodowo-heraldycznego. Dekoracje wnętrz, zwłaszcza polichromie o charakterze iluzjonistycznym, pochodzą z ok. 1800 roku a wykonał je Antoni Smuglewicz. Wraz z budynkiem założono park krajobrazowy. W 1943 r. pałac został przejęty przez Niemców i całkowicie zniszczony w 1945 r. W 1946 r. przejęty przez PGR w Lewkowie, wyremontowany w latach 1960-61 z przeznaczeniem na biura PGR. Podczas remontu w latach 1974-1980 przeprowadzone zostały prace techniczno-konstrukcyjne, w latach 80. XX w. kompleksowa konserwacja polichromii i sztukaterii. Obiekt przejęło w tym czasie Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu tworząc oddział muzeum pn. Zespół Pałacowo – Parkowy w Lewkowie.

Pałac jest murowany, piętrowy, na rzucie prostokąta z czterokolumnowym wgłębnym portykiem jońskim zwieńczonym trójkątnym tympanonem. Na frontonie budynku widnieje maksyma „Sobie, Swoim Przyjaciołom, Potomności”. Od strony parku znajduje się okazała sala rotundowa zamknięta półkolistym ryzalitem. Pałac jest dwukondygnacyjny, kryty dachem czterospadowym. Elewacje są wieloosiowe, z narożami zdobionymi boniowaniem. Kondygnacje rozdzielone są fryzem z dekoracją stiukową z wijącej się draperii i wici roślinnej. Fasada bogato zdobiona, z portykiem wspartym na czterech kolumnach wielkiego porządku i umieszczonymi z dwóch stron naczółka attykami z pełnoplastycznymi rzeźbami żołnierzy. Wewnątrz zachowała się część stolarki, podłogi, sztukaterie i malowidła ściennie. Uchwałą NR XXX/773/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 24 kwietnia 2017 r., 1 czerwca 2017 r. dokonano podziału Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu, poprzez wyłączenie z tej instytucji wyodrębnionej jednostki, stanowiącej jeden z jej oddziałów - Zespół Pałacowo-Parkowy w Lewkowie, w celu utworzenia nowej instytucji kultury.

W ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 w 2017 r. opracowana została kompletna pełnobrańzowa dokumentacja projektowa dla zadania inwestycyjnego pod nazwą „Konserwacja, rewaloryzacja i modernizacja Zespołu Pałacowo – Parkowego w Lewkowie”. W 2018 r. przystąpiono do realizacji tego zadania. W 2021 zakończono część budowlaną projektu, trwają prace nad aranżacją wystawy stałej w pałacu. Na kolejne lata przewidziany jest remont oficyny wschodniej – wynika to z projektu zadania inwestycyjnego sporządzonego w 2017 roku.

3.28. Ludwikowo gm. Mosina pow. poznański - zespół sanatoryjny „Staszycówka” gm. Mosina, pow. poznański

OBECNA NAZWA	Szpital w Ludwikowie - Wielkopolskie Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej

ADRES	Ludwikowo k. Poznania, 62-050 Mosina
NR REJESTRU ZABYTEKÓW	budynek główny – pawilon I – nr rej 1845/A decyzja z dn. 25.03.1981 r.
	2 leżakownie – nr rej 1845/A decyzja z dn. 25.03.1981 r.
	pawilon II – nr rej 108/Wlkp/A decyzja z dn. 3.09.2002 r.
	willa dyrektora – nr rej 107/Wlkp/A decyzja z dn. 3.09.2002 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

W latach 1888-1902 spółka „Die Gesellschaft Luftkurorte und Willenanlage Ludwigshöhe” wzniosła w okolicach Ludwikowej Góry kompleks budynków kuracyjnych: pawilon I, leżalnię wschodnią oraz nieistniejącą muszlę koncertową. W 1899 r. w Poznaniu założono pierwsze na ziemiach polskich Towarzystwo do Walki z Gruźlicą Po 1908 r. nieruchomości nabyła spółka „Sanatoriums und Siedlung Genossenschaft Ludwigshöhe”. W 1911 r. w pobliże sanatorium doprowadzono linie kolejową. W 1920 r. teren przejęty został przez „Staszycówka” sp. z o.o. z Poznania oraz dalszych współwłaścicieli. W latach 1926-1932 rozbudowano pawilon I i zbudowano inne obiekty. W 1927 r. zespół uznano jako sanatorium „Staszycówka” leczące choroby płuc. Od 1925 właścicielem kompleksu był Okręgowy Związek Kas Chorych, od 1933 r. Związek Kas Chorych w Warszawie. W czasie II wojny światowej w budynkach sanatorium Niemcy zorganizowali zakład wychowawczo-wynaradawiający dla dziewczynek a następnie sanatorium chorób płuc dla dorosłych. Po 1945 r. zespół należał do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Pawilon I wzniesiony został około 1903 r. na miejscu wcześniejszego drewnianego, w konstrukcji murowanej, tynkowany, z ryzalitami od wschodu, południa i zachodu, kryty wysokim dachem z ozdobnymi wystawkami. Budynek był remontowany w 1926 r. W 1932 r. od północy dobudowano nową część z pomieszczeniami rekreacyjno-reprezentacyjnymi. Elewacje pawilonu są wieloosiowe, zdobione drewnianym ażurowymi balustradami balkonów oraz otworami okiennymi ujętymi w nadokienniki, profilowanymi końcówkami krokwi.

Leżalnia wschodnia z 1890 r. i północna z 1910 r. są drewniane, kryte dachami dwuspadowymi o silnie wysuniętych okapach. Leżalnia wschodnia została założona na rzucie prostokąta z trzema symetrycznie rozmieszczonymi ryzalitami w elewacji zachodniej i otwartą ścianą rozczłonkowaną słupami. Leżalnia północna posiada otwartą ścianę południową ze słupami i środkowym ryzalitem oraz elewację północną z otworami okiennymi.

Willa dyrektora z 1929 r. wzniesiona została w stylu typowym dla architektury dwudziestolecia międzywojennego. Budynek jest murowany, na rzucie prostokąta z niewielkimi ryzalitami w elewacji północnej i południowej, jednokondygnacyjny, kryty czterospadowym dachem z wystawkami od wschodu i zachodu. Elewacja frontowa została poprzedzona czterokolumnowym portykiem wspierającym trójkątny fronton. W elewacji północnej znajduje się wystawka wsparta na 4 filarach.

Pawilon II z lat 1929-1930 przeznaczony był dla kobiet. Budynek murowany, trójkondygnacyjny, tynkowany, założony na rzucie prostokąta z dwoma półkolistymi aneksami od strony południowej i dwoma ryzalitami mieszczącymi klatki schodowe od strony południowej. Elewacje są symetryczne, trójosiowe, z otworami okiennymi ujętymi w opaski.

Budynki na terenie kompleksu są systematycznie remontowane i dostosowywane do wymogów rozporządzenia Ministra Zdrowia, m.in. w latach 2018-2019 wykonano gruntowny remont Pawilonu Chorych nr 2.

Na rok 2022 zaplanowano wykonanie dokumentacji projektowo – technicznej oraz remont balkonów znajdujących się na elewacjach oraz drewnianych detali więźby i snycerki wsporników podokapowych na obwodzie całego budynku Pawilonu Chorych nr 1. Na lata 2023-2024 zaplanowano naprawę i konserwację dwóch leżakowni.

3.29. Nowy Tomyśl - dom ul. Wojska Polskiego 16

OBECNA NAZWA	Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomyślu
OBECNA FUNKCJA	Budynek ekspozycyjny, Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
ADRES	ul. Topolowa 10, 64-300 Nowy Tomyśl.
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. 938/A decyzja z dn. 25.02.1970 r
STAN ZACHOWANIA	dobry

Budynek wzniesiony w końcu XVIII w. przez osadników holenderskich. Pierwotnie zlokalizowany był na terenie miasta Nowego Tomyśla, usytuowany kalenicą wzdłuż ulicy. Dom parterowy w konstrukcji szachulcowej, kryty był dachem naczółkowym. Elewacja frontowa z prostokątnymi otworami okiennymi. W tej elewacji znajduje się wysunięta przed lico ściany drewniana wystawka o dachu dwuspadowym, wsparta na niewielkich drewnianych wspornikach.

W izbach przyziemia zachowały się belkowane stropy z profilowanymi belkami.

W chacie urządzono ekspozycję Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym - wystawa przedstawia tradycję uprawy wikliny oraz plecionkarstwa, prezentuje również odmiany wikliny oraz sposoby jej wykorzystania i technikę produkcji wyrobów wiklinowych. Kolejna wystawa przedstawia historię chmielarstwa i wykorzystanie chmielu do produkcji piwa oraz w przemyśle kosmetycznym i farmaceutycznym.

Na lata 2022-2024 zaplanowano impregnację ścian zewnętrznych budynku ekspozycyjnego.

3.30. Osieczna gm. Osieczna pow. leszczyński- zespół zamkowy

OBECNA NAZWA	Centrum Rehabilitacji im. Prof. M. Walczaka w Osiecznej
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Zamkowa 2, 64-113 Osieczna.
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zamek nr rej. 1497/A decyzja z dn. 27.03.1974 r.
	park nr rej. 1625/A decyzja z dn. 02.03.1990 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Ponieważ od początku istnienia osady aż do 1512 roku włości były własnością Borków - to właśnie oni musieli wznieść zamek w Osiecznej. Zamek został wzniesiony na fundamentach wcześniejszego z XV w., wzniesionego najprawdopodobniej przez Maciej Borka, który zmarł w 1452 roku. Przebudowany został w latach 1592-1601 przez Andrzeja Czarnkowskiego. Z tego czasu zachował się piaskowcowy portal w zachodnim skrzydle oraz trzy tablice na wschodniej ścianie północnego skrzydła zamku. W 1512 roku Osieczna przeszła w ręce Łukasza II Górki, którego rodzina władała tymi terenami do 1592 roku. Potem do 1618 roku była w rękach Czarnkowskich. Adam Czarnkowski w 1598-1601 dokonał kolejnej rozbudowy warowni, o której świadczy tablica fundacyjna z herbem Nałęcz oraz manierystyczny portal. Potem zamek z miejscowością przeszedł w ręce Przyjemskich, a następnie Opalińskich. W 1665 roku miał miejsce pożar, po którym zamek został odbudowany przez Jana z Bnina Opalińskiego. Po Opalińskich zamek był jeszcze w posiadaniu Gajewskich i Skórzewskich. W 1752 roku przeprowadzono inwentarz zamku. Od 1793 roku zamek należał do rodzin niemieckich. Kiedy u schyłku XIX wieku zamek należał do Heydebrandów, dokonali oni kolejnej przebudowy, a w latach 1908-1911 zamek uzyskał obecną postać podczas przebudowy przez berlińską firmę Reimer i Körte. Po 1945 r. obiekt przeszedł na własność Skarbu Państwa i do 1953 r. użytkowany był przez Polską Akademię Nauk a następnie przez sanatorium państwowe.

Początkowo miał plan zbliżony do kwadratu o boku 25 metrów, a mury obwodowe obejmowały drewnianą zabudowę zamkową. Jeszcze w XV wieku wzniesiono trzy skrzydła zamkowe oraz czworoboczną wieżę w narożniku północno-wschodnim. Obecnie zamek jest budowlą eklektyczną, niejednorodną stylistycznie, a jego obecny kształt jest wynikiem wielokrotnych przebudów dokonywanych przez kolejnych właścicieli na przestrzeni kilku stuleci. Nieregularny rzut budynku tworzą trzy skrzydła otaczające wewnętrzny, otwarty od wschodu dziedziniec. Skrzydło południowe jest trójkondygnacyjne z pięciokondygnacyjną wieżą. Do jego południowo-zachodniego naroża dostawiony został ryzalit klatki schodowej w kształcie walca a do ściany zachodniej piętrowy podcień reprezentacyjnego wejścia do zamku. Skrzydło zachodnie dwukondygnacyjne, skrzydło północne jednokondygnacyjne.

Elewacje są wieloosiowe, zdobione boniowaniem, profilowanymi opaskami okiennymi, szachulcowymi szczytami, arkadami. Otwory okienne wykonane zostały w formie prostokątów

lub zamknięte odcinkiem łuku. Wieża zamku posiada wykusz na drugiej kondygnacji i cztery wieżyczki w narożnikach ostatniej kondygnacji.

Wyposażenie we wnętrzu zachowało się w sali recepcyjnej w narożniku południowo-zachodnim - boazeria oraz kominek. W westybulu, w dużej sali w skrzydle zach. oraz w zach. sali w skrzydle pn. zachowały się drewniane ławy oraz krzesła o rzeźbiarskiej dekoracji ornamentalnej mocowane do ścian. W klatkach schodowych zachowały się również drewniane balustrady.

Zamek jest położony na terenie parku krajobrazowego założonego w XIX w., o pow. ponad 2 ha. W jego zach. części przepływa rzeka Samica, która łączy się z położonym na pd. Jeziorem Łoniewskim.

W zamku mieści się obecnie Centrum Rehabilitacji im. Prof. Mieczysława Walczaka.

Na lata 2021 – 2024 nie zaplanowano żadnych remontów i modernizacji.

3.31. Osiek nad Notecią gm. Wyrzysk pow. pilski

OBCENA NAZWA	Muzeum Kultury Ludowej w Osieku nad Notecią
OBCENA FUNKCJA	Oddział Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile
ADRES	ul. Dworcowa 12, 89-033 Osiek nad Notecią
NR REJESTRU ZABYTKÓW	cmmentarzysko kultury wschodniopomorskiej nr rej 139/C decyzja z dn. 15.03.1973 r. przepisane do księgi C Województwa Wielkopolskiego pod nr rej. 231/Wlkp/C decyzją z dn. 19.03.2008 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

O powstaniu muzeum w Osieku n. Notecią zdecydowało przypadkowe odkrycie archeologiczne w 1972 roku. Podczas pobierania piasku na cele budowlane, na wzniesieniu morenowym w części Osieka nazywanej Praczem, odkopano wielokomorowy grób skrzynkowy z kilkunastoma popielnicami. Rozpoczęte potem prace wykopaliskowe, odsłoniły pochówki ciałopalne od wczesnej epoki żelaza do czasów wpływów rzymskich. W czasie badań, które trwały od 1972 do 1977 r. odkryto ogółem 581 pochówków, naczynia gliniane, stopy ciałopalne wyłożone warstwą kamieni, pojedyncze narzędzia, broń i ozdoby z brązu.

W 1974 roku ukonstytuował się społeczny komitet Budowy Rezerwatu Archeologiczno-Etnograficznego w Osieku nad Notecią. Po zakończeniu badań archeologicznych zbudowano trzy pawilony prezentujące pradziejowe znaleziska. Pod koniec lat 70. XX wieku zaczęto przenosić na teren muzeum ginące przykłady drewnianego budownictwa wiejskiego.

Na terenie skansenu zgromadzone zostały muzealia i obiekty architektury wiejskiej z terenu Krajny, Pałuk i Puszczy Noteckiej, w tym unikatowe eksponaty z XVIII w. Obecnie znajduje się tam 28 dużych obiektów architektonicznych: chałupy i zabudowania gospodarcze od XVIII do początku XX w., remiza z początku XX w., 3 wiatraki („koźlak”, „paltrak” i „holender”), kościół, kuźnia i tartak

szkoła wiejska, warsztaty rzemieślnicze (kowala, szewca), sklep i karczma oraz przykłady tzw. małej architektury: kapliczki przydrożne, piece chlebowe, studnie i piwnica ziemna.

Do najcenniejszych obiektów przeniesionych na teren skansenu należą chałupy podcieniowe z przełomu XVIII i XIX w. z Dźwierszna Wielkiego i Głubczyna (Krajna).

Muzeum sukcesywnie remontuje obiekty znajdujące się na jego terenie, w latach 2017-2021 m.in. dokonano wymiany strzechy w zagrodzie z Marylina (chałupa i stodoła), strzechy w stodole z Dzierżązna Wielkiego, remont stodoły z Dzierżązna Wielkiego, czy strzechy w chałupie z Przysieczyna i innych.

Na rok 2022 zaplanowano wykonanie dokumentacji architektonicznej chałupy z Świętej, inwentaryzację architektoniczną organistówki z Runowa Krajeńskiego, wymianę strzechy w chałupie ryglowej z Dźwierszna Wielkiego, konserwację elementów drewnianych i remont elewacji chałupy ryglowej z Dźwierszna Wielkiego, konserwację elementów drewnianych i remont elewacji chałupy ryglowej z Kościerzyna Wielkiego. Natomiast na lata 2023 – 2024 zaplanowano wymianę pokrycia wiatraka z Gromadna, montaż chałupy podcieniowej z Świętej, montaż organistówki z Runowa Krajeńskiego, remont elementów drewnianych i elewacji kościoła z Lasek Wałeckich oraz remont elementów drewnianych i elewacji stodoły z Dźwierszna Wielkiego.

3.32. Ostrów Lednicki gm. Łubowo pow. gnieźnieński

OBECA NAZWA	Wczesnopiastowska Rezydencja na Ostrowie Lednickim, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
OBECA FUNKCJA	muzeum
ADRES	Dzieskanowice 32, 62-261 Lednogóra.
	Wyspa - Ostrów Lednicki uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421)
NR REJESTRU ZABYTKÓW	obszar krajobrazu kulturowego - otoczenie wyspy Ostrów Lednicki, nr 18/Wlkp/C z 10.11.2006 r.
	wyspa „Ostrów Lednicki nr 73/78/57 z 26.03.1957 r.
	ruiny palatium i kaplicy nr 2404/A z 12.03.1930 r.
	wyspa „Ledniczka” nr 73/77/57 z 26.03.1957 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Na Ostrowie Lednickim funkcjonował jeden z najważniejszych ośrodków państwowości za czasów pierwszych Piastów. Okres świetności wyspy przypadł na X-1. poł. XI w. Wówczas na wyspie powstał niewielki, szybko rozwijający się gródek, który z czasem znacznie się rozbudował. Odkryte podczas badań wykopaliskowych prowadzonych w obrębie kaplicy pałacowej dwa baseny chrzcielne świadczą mogą, że w tym miejscu w 966 r. mogło dojść do chrztu Mieszka I

(taką chronologię potwierdza seria dat 14C uzyskane z prób pobranych podczas badań wykopaliskowych). Z terenu wyspy na stały ląd prowadziły dwa mosty tzw. poznański i gnieźnieński, które podczas najazdu Brzetysława 1038 r. zostały spalone i nigdy później już nieodbudowane. Wraz z najazdem Brzetysława skończyła się świetność Ostrowa Lednickiego. Prawdopodobnie gród ostatecznie upadł po najazdach Krzyżackich w 1331 r.

Pierwsze prace terenowe wokół i we wnętrzu budowli prowadził w 1845 r. landrat gnieźnieński - Grevenitz wraz inspektorem budowlanym – Gadowem. Intensywną eksplorację ruin wraz z szerokim zakresem badań rozpoczęto dopiero w 1858 r., po wcześniejszym zakupie wyspy (w 1856 r.) przez hrabiego Albina Węsierskiego.

Ważną dla Ostrowa Lednickiego datą jest 12 marca 1930 r., kiedy to wyspa wraz z ruinami została wpisana do rejestru zabytków. W kolejnych latach wykopaliskowe prace badawcze skupiały się na wnętrzu grodu. Przebadano wtenczas ok. 2600 m² odkrywając 2100 grobów. Znaczna część dokumentacji i zabytków zaginęła w trakcie wojny.

Regularne archeologiczne badania wykopaliskowe rozpoczęte w latach 50. XX w. potwierdziły znaczenie Ostrowa Lednickiego. Podczas nich odkryto, iż wyspę ochraniały 12 m wały o konstrukcji rusztowej obłożone ziemią, gliną i płaszczem kamiennym (w latach późniejszych odsonięto również potężne, drewniano-kamienne, umocnienia zachodniego brzegu wyspy). Najważniejszą, zachowaną do dziś budowlą Ostrowa są pozostałości zespołu pałacowo-sakralnego, złożonego z pałacu na planie prostokąta z pięcioma pomieszczeniami oraz kaplicy pałacowej, która znajdowała się we wschodniej części założenia. Kaplica wybudowana była w kształcie krzyża greckiego i posiadała niegdyś dwie kondygnacje. Nieopodal usytuowany był jednonawowy kościół grodowy, w którym podczas badań archeologicznych zarejestrowano dwa grobowce kamienne, w których pochowano prawdopodobnie kogoś z rodu panującego. W pobliżu kościoła odkryto liczne pochówki oraz obiekty mieszkalne i ruchomy materiał zabytkowy. Do wyjątkowych znalezisk zaliczyć należy min. staurotekę (puszkę relikwiarzową przeznaczoną do przechowywania relikwii drzewa Krzyża Świętego), pozostałości kolejnej puszkę relikwiarzowej, muszlę pielgrzymią związaną ze szlakiem św. Jakuba, grzebień liturgiczny wykonany z kości słoniowej czy pozłacane okucie księgi liturgicznej.

W północnej części wyspy znajdowało się podgrodzie, gdzie swoje siedziby mieli wojowie, służba pałacowa oraz rzemieślnicy. Funkcjonowało tam również lokalne targowisko. Od lat 60. XX w. (do dziś) prowadzone są badania podwodne (w szczególności przy zachodnim brzegu wyspy oraz na linii mostów i ich przyczółkach). Most poznański okazał się najdłuższym mostem czasów wczesnopiastowskich. Według badaczy oba mosty były na tyle szerokie, że możliwy był na nich ruch w obu kierunkach. W okolicach mostów (oraz przy brzegu zachodnim) odkryto duże zbiory militariów, co zapewne świadczy o tym, iż jego mieszkańcy zaciekle bronili się w trakcie najazdu w 1038 r. Całość założenia grodowego na Ostrowie Lednickim w czasach tworzenia państwa polskiego była kilkakrotnie przebudowywana co świadczy o jego dużym znaczeniu w tym czasie. Dopiero w XII w., kiedy Ostrów stał się siedzibą kasztelani, jego znaczenie znacznie zmalało.

Wyspa Ostrów Lednicki na Jeziorze Lednickim w 1994 r. została uznana za Pomnik Historii ze względu na unikatowe wartości historyczne, architektoniczne, materialne i niematerialne. (Zarządzenie Prezydenta RP z 8 września 1994 roku, Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 421)

W latach 2018-2021 realizowana jest budowa nowego pawilonu magazynowowystawienniczego (w ramach środków WRPO Dziedzictwo Pierwszych Piastów – Rozbudowa infrastruktury magazynowo-konserwatorsko-wystawienniczej Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy). Ponadto przewidziano również plan zagospodarowania zieleni dla wewnętrznego dziedzińca oraz plan poprawy infrastruktury wokół budynków. W efekcie do końca 2021 r. powstanie obiekt o powierzchni użytkowej 3300 m², posiadający nowoczesne pracownie archeologiczne, naukowe i archiwum, sale edukacyjne, nowoczesne pomieszczenia magazynowe, sale ekspozycyjne i konferencyjne oraz niezbędne dla tego typu obiektu pomieszczenia socjalne, techniczne, sanitarne i kasę. Obiekt po rozbudowie będzie dostosowany dla osób niepełnosprawnych i niewidzących. Już od dłuższego czasu trwają też prace nad koncepcją nowej wystawy stałej pt. „Tajemnice początków Polski – Ostrów Lednicki”, która będzie prezentowana na powierzchni ponad 900 m² parteru modernizowanego budynku.

Szczególną uwagę zwrócić należy również na zagospodarowanie przestrzeni Małego Skansenu: stworzenie nowoczesnej bazy handlowo-usługowej i gastronomicznej w przestrzeni parkingowej Ostrowa Lednickiego (Mały Skansen), które zabezpieczą podstawowe potrzeby turystów (dotychczas Muzeum takich zabezpieczeń nie posiada).

Muzeum na bieżąco chroni poprzez całodobowy monitoring wszystkie zabytkowe budowle na Ostrowie Lednickim oraz przeprowadza konieczne remonty (np.: zadaszania nad palatium, orynowania i odpływu wody deszczowej), prowadzi wymagane zabiegi konserwatorskie (np.: uzupełnianie zapraw, odchwaszczanie w obrębie ruin), a także modernizuje ekspozycje plenerową (wymiana plansz informacyjnych, wymiana przykrycia zabezpieczającego jeden z grobowców w obrębie kościoła grodowego).

3.33. Piła - dom mieszkalny ul. Browarna 7

OBECA NAZWA	Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile
OBECA FUNKCJA	muzeum
ADRES	ul. Browarna 7, 64-920 Piła
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A-751 decyzja z dn. 29.12.1993
STAN ZACHOWANIA	dobry

Budynek został wzniesiony około 1875 r. w typie architektury odwołującym się do willowej architektury włoskiej. Obecnie jest jednym z najstarszych obiektów w mieście, bowiem w wyniku działań wojennych na początku 1945 r. większość zabudowy miejskiej legła w gruzach. Budynek

ma szczególne znaczenie dla historii Piły, ponieważ w 1934 r. został zakupiony przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i w latach 1934 – 39 był siedzibą polskiego konsulatu, będąc jednocześnie jedyną w mieście własnością skarbu państwa polskiego. Konsulat reprezentował interesy Polaków mieszkających w niemieckiej prowincji Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie. W siedzibie konsulatu odbywały się liczne imprezy o charakterze narodowo – patriotycznym, a pracownicy konsulatu inicjowali i wspomagali działalność kulturalną i oświatową wśród Polaków na Pograniczu. W 1939 r. po internowaniu polskich pracowników konsulat przejęła Ambasada Królestwa Szwecji w Niemczech. Po 1945 r. w budynku mieścił się szpital zakaźny, od 1947 r. sąd grodzki następnie rejonowy. W 1971 r. skuto cały detal architektoniczny elewacji, zlikwidowano balkon oraz loggię. W latach 1995-1997 przeprowadzono remont kapitalny z adaptacją na muzeum. Jest siedzibą muzeum od 1997 r.

Budynek zbudowany został w konstrukcji murowanej, tynkowany, dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną częścią północną i czterokondygnacyjną wieżą. Kryty dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci, z częścią południową krytą dachem trójspadowym i wieżą z dachem płaskim. Obiekt założony na rzucie prostokąta z dwoma ryzalitami od frontu. Elewacja frontowa z dwoma ryzalitami o narożnikach akcentowanych lizenami i skromnym detalu w postaci pasów tynku oraz poziomych rowków rytych w tynku. Elewacja boczna, północna z trójkondygnacyjną częścią centralną i wysuniętą partią wieży o narożnikach akcentowanych lizenami. Elewacja południowa czteroosiowa i elewacja tylna zachodnia sześćoosiowa z ornamentem z poziomych rowków rytych w tynku.

W latach 2017-2021 wykonywano prace związane z ochroną przeciwpożarową, roboty budowlane zewnętrzne naprawcze: taras, schody, ściany, cokoty od strony ogrodu, elewacja południowo wschodnia, miejscowo poszycie dachu; czyszczenie elewacji budynku oraz montaż zabezpieczeń przed ptakami; montaż urządzeń do osuszania pomieszczeń piwnicznych; malowanie pomieszczeń piwnicznych. Na rok 2022 przewiduje się malowanie sal wystawowych - parter i pomieszczeń biurowych na 1-szym piętrze.

3.34. Poznań - kantor fabryki Hipolita Cegielskiego

OBEENA NAZWA	Wielkopolskie Centrum Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie
OBEENA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Strzelecka 33, 61-846 Poznań
NR REJESTRU ZABYTEKÓW	nr rej. A 243 decyzja z dn. 13.12.1982 r.
STAN ZACHOWANIA	bardzo dobry

Budynek o cechach klasycystycznych powstał w latach 1869-1870 według projektów Stanisława Hebanowskiego i wskazówek Hipolita Cegielskiego, właściciela. Stanowił centralny akcent dziedzina niezachowanych zabudowań fabrycznych założonej w 1859 r. „Fabryki Machin, Lejarni i Handlu Żelaza” Hipolita Cegielskiego. Jego wysoka, oktogonalna wieża stanowiła

dominantę wśród pozostałych zabudowań fabryki. Po 1945 r. budynek przeszedł w ręce prywatne a następnie w 1985 r. został nabyty na rzecz Skarbu Państwa wraz z całą parcelą. Od 1987 r. kantor jest częścią kompleksu Wielkopolskiego Centrum Onkologii (mieszczą się w nim pomieszczenia dyrekcji i administracji), którego zabudowania otaczają go od pn., pd. i wschodu.

Kantor złożony jest z dwukondygnacyjnego prostokątnego korpusu krytego dachem dwuspadowym oraz ośmiobocznej, czterokondygnacyjnej wieży krytej ośmiopłóciowym dachem. Elewacje boczne budynku o oszczędnych formach, rozczłonkowane są prostymi gzymsami, obramieniami okiennymi i blendami. Elewacja frontowa z umieszczoną na osi środkowej neorenesansową wieżą z kondygnacjami rozdzielonymi gzymsami kordonowymi oraz półkoliście i prostokątnie zamkniętymi oknami i wnękami.

W 2006 r. przeprowadzono kompleksowy remont budynku, po którym pełni on funkcje administracyjne. Wszelkie prace konserwacyjne wykonywane są na bieżąco a stan obiektu jest bardzo dobry. Co kilka lat odświeżane jest malowanie ścian i sufitów pomieszczeń budynku.

3.35. Poznań - Teatr Miejski

OBECNA NAZWA	Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki w Poznaniu
OBECNA FUNKCJA	Teatr – obecnie, w związku z remontem sceny głównej, spektakle teatru odbywają się w innych miejscach Poznania i wyjazdowo
ADRES	ul. Fredry 9, 60-967 Poznań
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A-21 decyzja z dn. 16.04.1966 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Gmach niemieckiego teatru miejskiego (ob. Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki - Opery w Poznaniu) został wzniesiony w latach 1909-1910 według projektu niemieckiego architekta Maxa Littmanna, jako jeden z najważniejszych budynków reprezentacyjnego założenia Dzielnicy Cesarskiej. Został wzniesiony na osi zaprojektowanej w powiązaniu z nim fontanny. Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. został zamieniony na polską operę. Do wybuchu II wojny światowej budynek nie podlegał większym zmianom. W latach 1940-1941 został przebudowany według projektu niemieckiego architekta Paula Baumgartena. Wówczas usunięto charakterystyczne narożne wieżyczki wieńczące pawilon restauracyjny po stronie wschodniej oraz przebudowano wewnątrz, likwidując lożę cesarską, salonik oraz prowadzące do nich osobne wejście i klatkę schodową. Na osi pierwszego balkonu wprowadzono lożę dla Führera. Z okresu tej przebudowy pochodzi dekoracja plafonu nad widownią oraz okazały kryształowy żyrandol. Po 1945 r. nie wprowadzono znaczących zmian w układzie wnętrza.

Monumentalny, neoklasycystyczny budynek nawiązuje kompozycją elewacji frontowej do Villi Rotonda - jednego z najświetniejszych projektów renesansowego włoskiego architekta Andrea

Palladio. Budynek postawiony został z cegły oraz ciosanych bloków piaskowca, na nieregularnym rzucie. Część główna stanowi prostopadłościenny korpus, kryty dachem dwuspadowym o niewielkim spadku. Do korpusu przylegają od wschodu i zachodu szerokie ryzality zakończone dwuspadowymi szczytami. Do ściany wschodniej dostawiono parterową przybudówkę krytą tarasem.

Elewacja frontowa jest symetryczna, poprzedzona szerokim portykiem w wielkim porządku z sześcioma masywnymi kolumnami z głowicami jońskimi dźwigającymi belkowanie i naczółek. Pomiedzy kolumnami, w dolnej kondygnacji, umieszczono prostokątne otwory drzwiowe. Nad całością fasady góruje rzeźba pegaza na cokole. Elewację tą poprzedzają jednobiegowe schody szerokości portyku. Po ich obu stronach umieszczone zostały cokoły, na których znajdują się rzeźby lwa z siedzącą na nim kobietą oraz kroczącego mężczyzny z panterą. Elewacja północna w układzie symetrycznym z niewielkim ryzalitem z umieszczonym na osi i szerokim balkonem na wysokości pierwszego piętra. Elewacje wschodnia i zachodnia nie są symetryczne. Wszystkie elewacje zdobi pseudoboniowanie oraz dekoracja neoklasyczna.

Najbardziej okazałymi wnętrzami teatru są widownia z 859 miejscami siedzącymi i 4 miejscami na ustawienie wózka inwalidzkiego zaprojektowanymi na planie podkowy, utrzymana w konwencji estetycznej „złota i czerwieni”, nakryta stropem z geometryczną, koncentryczną dekoracją plafonu i z kryształowym żyrandolem pośrodku, wysokim i zdobionym obramowaniem otworu sceny, obejmującym kanał orkiestrowy i centralną lożę honorową. oraz reprezentacyjne foyer na piętrze. Pośrodku pierwszego balkonu znajduje się wysunięta nieznacznie przed jego lico reprezentacyjna loża z lat 1940-1941, wydzielona bocznymi ściankami i zaakcentowana kolumnami podtrzymującymi belkowanie. Na zapleczu teatru znajdują się sale prób, magazyny przysceniczne, magazyny na dekoracje oraz pomieszczenia garderoby i prób dla artystów.

W latach 2017-2021 wykonywano remonty poszczególnych pomieszczeń – m.in. malowanie korytarzy, klatek schodowych, modernizację kasy biletowej. Zakupiono i zamontowano dwie platformy dla osób z niepełnosprawnościami typu HIRO 32. Przede wszystkim skupiono się jednak na głównym zadaniu jakim jest remont sceny głównej teatru. W 2017 r. przystąpiono do wykonania dokumentacji projektowo-kosztorysowej jej modernizacji. W latach 2022 – 2024 nastąpi modernizacja sceny głównej Teatru Wielkiego im. St. Moniuszki w Poznaniu (do marca 2023 roku) – w związku z remontem spektakle teatru odbywają się na innych scenach Poznania i w miejscach wyjazdowych. A także zaplanowana jest poprawa bezpieczeństwa pożarowego budynku Teatru Wielkiego, zgodnie z zaleceniami Straży Pożarnej - przebudowa drogi pożarowej i miejsc postojowych - od strony północnej, wymiana oświetlenia ewakuacyjnego i awaryjnego. W planach znajduje się także: prace renowacyjne, konserwacyjne - malarskie holu kasowego, foyer III piętra, wymiana wykładziny dywanowej kularów, przebudowa sanitariatów dla widzów i osób z niepełnosprawnościami, modernizacja toalety damskiej i męskiej na parterze w gmachu Teatru Wielkiego.

3.36. Poznań - kamienica przy ul. Dąbrowskiego 5

OBECNA NAZWA	Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego w Poznaniu
OBECNA FUNKCJA	teatr
ADRES	ul. Dąbrowskiego 5, 60-838 Poznań.
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A-423 decyzja z dn. 10.08.1993 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

W 1906 r., niedługo po włączeniu terenu Jeżyc w obręb miasta Poznania, rozpoczęto budowę kamienic przy obecnej ulicy Dąbrowskiego nr 3,5,6 według projektu spółki architektów poznańskich Hermana . Böhmera i Paula Preula. W 1907 r., w secesyjnej kamienicy nr 5 powstała sala widowiskowa „Bandolina”, której nazwę zmieniono później na ALT-Posen Vegnügugslokal. W latach 1921-1930 obiekt przeszedł na własność spółki „Domus” oraz Bratniej Pomocy Akademickiej Uniwersytetu Poznańskiego. W 1923 r. w wyremontowanej sali kamienicy rozpoczął działalność prywatny Teatr Nowy im. H. Modrzejewskiej. inauguracyjne przedstawienie miało miejsce 14 września 1923 roku. W 1937 roku teatr zbankrutował i został zamknięty. Otwarto go ponownie po zakończeniu II wojny światowej. W 1949 r. teatr upaństwowiono i włączono do przedsiębiorstwa Państwowe Teatry Dramatyczne w Poznaniu. W latach 1981-1973 r. salę teatru przebudowano według projektu J. Pawlaka. Po przebudowie Teatr Nowy wznowił działalność jako samodzielna placówka.

Teatr znajduje się w kamienicy o ścianach w konstrukcji szkieletowej wypełnionych cegłą i tynkowanych. Budynek wzniesiony został na rzucie prostokąta jako czterokondygnacyjny, kryty dachem o trzech połaciach. W dachu została umieszczona szeroka nadbudówka w formie dachu wieżowego zwieńczonego smukłą wieżyczką. Bryła kamienicy urozmaicona jest od strony południowej dwukondygnacyjnym wykuszem z przylegającymi z obu stron balkonami.

Elewacja frontowa w partii parteru została współcześnie przekształcona – przystosowana do funkcji foyer . Powyżej parteru zachowano jej pierwotny charakter z wykonanymi w jasnym tynku obramieniami okiennymi, fragmentami ścian oraz dekoracją o zgeometryzowanej formie. W części środkowej poddasza znajdują się dwie wystawki z widoczną w szczytach konstrukcją szkieletową. Elewacje wieńczy nadbudówka umieszczona w dachu, w formie dachu wieżowego o czterech połaciach, zwieńczona ażurową drewnianą wieżyczką z daszkiem o stalowej szpicie.

Obecnie w przygotowaniu jest dokumentacja przebudowy części budynku Teatru Nowego od strony Zaułka Krystyny Feldman – wejść na Scenę Nową oraz Trzecią Scenę - termin realizacji tej inwestycji planowany jest na lata 2021-2023. Na ten czas planuje się także remont/odnowienie drewnianych elementów elewacji frontowej głównego budynku Teatru od strony ul. Dąbrowskiego - głównie stolarki okiennej parteru.

3.37. Poznań - kamienica ul. Świętosławska 6

OBECA NAZWA	Dom Aktora Teatru Wielkiego im. Stanisława Moniuszki
OBECA FUNKCJA	dom aktora
ADRES	ul. Świętosławska 6, 61-840 Poznań
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A-105 decyzja z dn. 11.04.1958 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Kamienica została wzniesiona na miejscu wcześniejszych budynków z przełomu XV i XVI w. – zachowały się fragmenty ich ścian i piwnic. W 1870 r. zbudowano część nadziemną. Budynek był dwupiętrowy z wysokim poddaszem. Na parterze mieściły się sklepy i izby oraz piekarnia a w okresie międzywojennym zakład stolarski produkujący trumny. W 1972 r. budynek rozebrano do parteru, następnie odbudowano w 1976 r.

Obecna budowla założona jest na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjna, kryta dachem czterospadowym. W południowej połaci dachu znajduje się pięć lukarn krytych daszkami dwuspadowymi, w połaci wschodniej okno powiekowe. Elewacje są tynkowane, podzielone poziomymi pasami gzymsów, zwieńczone gzymsem koronującym. Otwory okienne w partii parteru umieszczone są w płytkich wnękach, powyżej ujęte w obramienia w tynku. Otwory okienne na piętrze dekorowane profilowanymi nadokiennikami. W dwóch pomieszczeniach na parterze zachowany jest drewniany strop belkowy z ozdobnie profilowanymi narożami.

Budynek użytkowny jest jako hotel dla pracowników artystycznych Teatru Wielkiego - posiada 22 pokoje hotelowe.

W latach poprzednich wymieniono stolarkę okienną i drzwiową w całym budynku, wyremontowano elewacje budynku, a także 6 pokoi hotelowych.

3.38. Poznań - Kiekrz - park dworski

OBECA NAZWA	Szpital Rehabilitacyjny dla Dzieci Filia 4 Szpitala Wojewódzkiego w Poznaniu,
OBECA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Sanatoryjna 2, 60-480 Poznań-Kiekrz
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Nr rej. 482/Wlkp/A decyzja z dn. 2.03.1981 i decyzja z dn. 21.03.2007 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Park krajobrazowy został założony w 2 połowie XIX w. na terenach dawnych dóbr rycerskich rodu Kierskich, przejętych w XIX w. przez Państwo Pruskie a następnie odkupionych przez prywatnych właścicieli. Jedna z działek parkowych w 1928 r. została nabyta przez Kasę Chorych Miasta Poznania z przeznaczeniem na kolonie letnie dla dzieci. Druga działka została wydzielona

w 1907 r. Jej właścicielem początkowo było Państwo Pruskie, następnie ewangelicka gmina kościelna z Rokietnicy a w 1968 r. została przejęta przez Skarb Państwa. Prawdopodobnie w czasie podziału park istniał w obecnych granicach.

W latach 1928-31 rozbudowany został „nowy” dwór z 1909 r. W 1931 r. zespół dworsko-parkowy nabył Okręgowy Związek Kas Chorych w Poznaniu i przekształcił w kolonię leczniczo-szkolną dla dzieci niedożywionych i zagrożonych gruźlicą. W 1934 r. kolonia przeszła na własność Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i została zmieniona na Prewentorium Przeciwgruźlicze dla Dzieci. W 1938 r. rozpoczęto rozbudowę dworu o dwa skrzydła. W czasie II wojny światowej w budynku stacjonowały wojska niemieckie, następnie Hitlerjugend oraz działał zakład leczenia gruźlicy kostno-stawowej dla dzieci niemieckich. W 1945 r. tymczasowo funkcjonował sierociniec, następnie prewentorium dla dzieci a od 1947 r. Sanatorium Przeciwgruźlicze dla Dzieci w Kiekrzu. W kolejnych latach miała miejsce rozbudowa i przebudowa budynku dworu. W latach 1964-66 nastąpiła renowacja parku, wykonanie oświetlenia oraz małej architektury. W 1967 r. sanatorium przekształcono w Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci.

Park krajobrazowy zajmuje powierzchnię około 6 ha z rozległą, położoną w części środkowej polaną z pojedynczymi starymi drzewami. Na terenie parku wydzielono pierwotnie mały cmentarz ewangelicki, na którym nie zachowały się żadne nagrobki. Istniejący układ przestrzenny, drózek spacerowych i granice parku za wyjątkiem cmentarza nie uległy większym zmianom od początku XX w.

W latach 2017 - 2020 prowadzono działania zmierzające do poprawy stanu roślinności, drzewostanu oraz ścieżek spacerowych w zabytkowym parku. Prace pielęgnacyjne prowadzone są na bieżąco.

Na lata 2021 – 2024 planuje się wykonanie przeglądu i sporządzenie dokumentacji drzewostanu rosnącego na terenie parku, usunięcie drzew (złomów) uszkadzających ogrodzenie, naprawę uszkodzonego ogrodzenia, przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych w drzewostanie, polegających na wyłamaniu jemioty, usunięciu posuszu, wykonanie wiązań stabilizacyjnych i innych zabiegach wskazanych w przeglądzie drzewostanu.

3.39. Poznań-Wola - tor wyścigów konnych i hipodrom

OBECA NAZWA	Centrum Wyszkozenia Jeździeckiego Hipodrom Wola Sp. z o.o.
OBECA FUNKCJA	hipodrom
ADRES	ul. Lutycka 34 Poznań
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. A 288 decyzja z dn. 5.02.1986 – sprecyzowana: nr rej. 724/Wlkp/A decyzja z dn. 1.12.2008 r.: - hipodrom, - drewniana trybuna, - stajnia,

	- wieża ciśnień - dom mieszkalny,
STAN ZACHOWANIA	dostateczny

Tor wyścigów konnych oraz obiekty towarzyszące zbudowane zostały w latach 1906-1908 jako zaplecze Zamku Cesarskiego w Poznaniu, składające się ze stajni i powozowni. Wkrótce potem stworzone zostały plany budowy toru wyścigowego. Zaprojektowany na powierzchni 54 hektarów obiekt składał się z dwóch torów, obok których znalazły się trzy trybuny oraz boiska do tenisa, krykieta i gry w piłkę. Do 1918 r. obiekty należały do Poznańskiego Towarzystwa Wyścigowego - Posener Rennverein. Po 1919 r. zostały przejęte przez Wielkopolskie Towarzystwo Wyścigów Konnych, które w 1931 r. zmieniło nazwę na Towarzystwo Wyścigów Konnych Ziem Zachodnich w Poznaniu. Po I wojnie Poznań był drugim miastem po Warszawie, w którym najszybciej wznowiono przedwojenne wyścigi konne. Już w październiku 1919 roku odbyły się pierwsze wyścigi połączone z zawodami hipicznymi, podczas których na trybunie honorowej gościł marszałek Józef Piłsudski. W latach 1939-1945 na hipodromie nie odbywały się zawody sportowe. W 1951 r. powstała Sekcja Jeździecka w ramach Zrzeszenia Sportowego – Unia, która w latach późniejszych otrzymała nazwę: Ludowy Zespół Sportowy – Poznański Pionier Jeździecki.

Zespół obiektów składa się z dwóch szeregów budynków o zróżnicowanej wielkości i stylistyce, umieszczonych liniowo po obu stronach drogi. Z pierwotnej zabudowy zachowała się drewniana trybuna, wieża ciśnień, stajnia, dom mieszkalny.

Brak planów remontowych i konserwatorskich na lata 2021-2024.

3.40. Rokosowo gm. Poniec pow. gostyński - zespół pałacowo-parkowy

OBECA NAZWA	Ośrodek Integracji Europejskiej w Rokosowie
OBECA FUNKCJA	hotelowa, konferencyjna
ADRES	63-805 Łęka Mała, Rokosowo
NR REJESTRU ZABYTKÓW	pałac nr rej. 238 decyzja z dn. 11.09.1968 r.
	park nr rej. 78 decyzja z dn. 25.01.1957 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac wzniesiony w stylu neogotyckim w latach 1849-1854 dla Józefa Mycielskiego według projektów sporządzonych przez jednego z bardziej znanych i cenionych architektów tamtych czasów, ucznia K. F. Schinkla - Fryderyka Augusta Stuelera. Obok zamku w Kórniku należy do najwybitniejszych realizacji dzieł sławnych architektów berlińskich na terenie Wielkopolski. Po 1900 r. został przebudowany przez nowych właścicieli Czartoryskich. W 1985 r. przeprowadzono kapitalny remont obiektu.

Budynek wzniesiony na miejscu wcześniejszego dworu obronnego, założony jest na planie zbliżonym do kwadratu, o zwartej trójkondygnacyjnej bryle krytej płaskim dachem z krenelażem i trzema czterokondygnacyjnymi basztami także z krenelażem. Elewacje są tynkowane, zdobione boniowaniem, o osiach wyznaczonych przez arkadowe okna. Elewacja frontowa zachodnia z pseudoryzalitem i usytuowanym na piętrze balkonem wspartym na konsolach. Naroża pseudoryzalitu zwieńczone zostały sterczynami. W ostatniej kondygnacji, ponad otworem okiennym umieszczonym na osi środkowej, znajduje się kartusz herbowy. Baszty o gładkich elewacjach rozdzielone zostały na kondygnacje profilowanymi gzymsami. W ostatniej czwartej kondygnacji baszt w polach wydzielonych słupkami mieszczą się arkadowe okienka. Elewacja południowa z ryzalitem dwuosiowym. Elewacja wschodnia identyczna jak frontowa. Wewnątrz w centrum znajduje się okazała, reprezentacyjna sień zamkowa w typie angielskim, z dwoma rzędami marmurowych kolumn o korynckich kapitelach wspierających krzyżowe sklepienie. W osi sieni zaprojektowano salon z wyjściem do parku, skomunikowany poprzez przyległe od wsch. wewnątrz z usytuowanym od tej strony aneksem ogrodu zimowego. Nad sienią i salonem znajduje się reprezentacyjna sala i kaplica. Zachowane dekorowane sklepienia, polichromie w baszcie, salonie i sieni oraz kominki o klasycyzujących formach. Pałac otoczony jest parkiem w stylu angielskim z dwoma stawami i wzgórzem widokowym.

W latach 2003-2009 przeprowadzono kompleksowe prace remontowe i modernizacyjne zespołu pałacowo-parkowego. W 2017 r. przystąpiono do dostosowanie budynku pałacu w Rokosowie do wymogów przeciwpożarowych. W kwietniu 2020 roku wykonano prace służące uporządkowaniu drzewostanu w parku.

W marcu 2021 roku została podpisana umowa na realizację zadania: „Rewitalizacja zespołu pałacowo – parkowego w Rokosowie”. Celem projektu jest kompleksowy remont zarówno pomieszczeń pałacowych w części hotelowej jak i gastronomicznej oraz rewitalizacja parku. Zakres robót obejmuje remont pokrycia dachu wraz z montażem paneli słonecznych, naprawę opierzeni, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej w ogrodzie zimowym, zabudowę tarasu zewnętrznego nad ogrodem zimowym, remont tarasu zewnętrznego, schodów zewnętrznych i balustrady stalowej, modernizacje i remonty pomieszczeń wewnętrznych (części hotelowej, biurowej, gastronomicznej oraz magazynowej), przebudowę świetlika, modernizację windy gastronomicznej oraz remont pomieszczeń i odbudowę ciągów gastronomicznych, wymianę instalacji wodno – kanalizacyjnej, sanitarnej, elektrycznej i c.o wraz z modernizacją kotłowni, montaż systemu fotowoltaicznego, roboty malarskie i wykończeniowe, rewitalizację parku w zakresie której wchodzi między innymi remont ogrodu, renowacja alejek parkowych, remont kortu tenisowego wraz z budową siłowni zewnętrznych, budowa placu zabaw dla dzieci, budowa platformy schodowej dla osób niepełnosprawnych, odbudowa pomostu nad stawem oraz modernizacja grilla wraz z zapleczem. Zgodnie z planem remont ma się zakończyć do 31 października 2022 roku.

3.41. Russów gm. Żelazków pow. kaliski - park dworski

OBECNA NAZWA	Dworek Marii Dąbrowskiej
OBECNA FUNKCJA	Skansen Etnograficzny w Russowie, Oddział Literacki Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej – dworek Marii Dąbrowskiej zamknięty dla zwiedzających do początku 2022 r. z powodu remontu
ADRES	Russów 49, 62- 817 Żelazków.
NR REJESTRU ZABYTEKÓW	park dworski nr rej. 445 decyzja z dn. 9.06.1989 r. zagroda nr 14 (przeniesiona z Żelazkowa) nr kl.IV-885/13/60 z dn. 17.03.1960 r.: - chałupa, - lamus „stółek”.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Dworek został odbudowany w 1971 r. Wówczas otwarto w nim Izbę Pamięci Marii Dąbrowskiej. Maria Dąbrowska urodziła się w Russowie pod Kaliszem. Dom rodzinny w Russowie nigdy nie był własnością jej rodziców. Na początku 1889 roku ojciec pisarki podjął tutaj pracę jako administrator majątku Kazimierza Waliszewskiego. W 1979 roku obiekt otrzymał status Oddziału Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej w Kaliszu.

Park krajobrazowy o powierzchni 3,88 ha utworzony został w końcu XIX w. na miejscu dawnego ogrodu użytkowego. W 1934 r. został powiększony i przekształcony. Prace związane z rewaloryzacją zaniedbanego parku rozpoczęto pod koniec lat 80. XX wieku. Po usunięciu samosiewów, wyznaczeniu alejek i dokonaniu nasadzeń, w ciągu kilku lat przywrócono jego krajobrazowy charakter. Ekspozycja etnograficzna na terenie parku powstała w latach 1988 - 1998 i obejmuje wybrane zabytki budownictwa chłopskiego związanego z regionem kaliskim. Znajduje się tam sześć obiektów: chata mieszkalna z Takomyśla, stodoła z Godzieszy, obora ze Skrzatek, spichlerz z Russowa z 2 poł. XVIII w., chata mieszkalna wyrobnika z początku XIX z Dobrzeca, spichlerz dworski z 1800 roku przeniesiony z Kuźnicy Grabowskiej.

Od 2021 r. do sierpnia 2023 r. w ramach zadania pn. „Kompleksowa konserwacja i modernizacja Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej” realizowany jest projekt: remont i modernizacja Oddziału Literackiego Dworek Marii Dąbrowskiej w Russowie obejmujący: remont konserwatorski skansenu (sześć zabytkowych chat drewnianych), rewaloryzację terenu zabytkowego parku, remont opłotowania i parkingu, oczyszczanie stawów i renowację zastawek, utwardzanie ścieżek pieszych, nasadzenia, modernizację instalacji elektrycznej zewnętrznej, remont dworku Marii Dąbrowskiej wraz z zakupem wyposażenia i utworzeniem nowych ekspozycji, budowę portierni umożliwiającej kontrolę dostępu do zabytkowego parku i skansenu, modernizację systemu ochrony (systemu alarmowego, ppoż. i telewizji dozorowej).

Remont Dworku Marii Dąbrowskiej wraz z wyposażeniem obiektu i modernizacją ekspozycji obejmuje m.in.: wymianę stolarki okiennej, stolarki drzwiowej zewnętrznej i wewnętrznej,

rozbiórkę ścianek działowych w części biurowej (pozostałych po dawnych mieszkaniach lokatorskich), zamurowania wnęk, nowe ścianki działowe w części biurowej, wymianę posadzek, remont łazienek, kotłowni i schodów wewnętrznych, tynkowanie i malowanie wewnątrz, wymianę instalacji elektrycznej, modernizację instalacji C.O. (na pompę ciepła), instalacji wentylacyjnej, instalacji niskoprądowych, wykonanie stalowej pochylni dla niepełnosprawnych, konserwacje zewnętrznych elementów drewnianych, wymianę orygnowania oraz tynkowanie i malowanie na zewnątrz.

W ramach tych działań powstaną trzy nowe sale wystawowe: hol ekspozycyjny na parterze, gdzie zwiedzający będzie miał możliwość zapoznania się ze zbiorem pamiątek, fotografii i dokumentów dotyczących życia Marii Dąbrowskiej oraz jej rodziny; na piętrze powstanie sala ekspozycyjna poświęcona filmowi „Noce i dnie” oraz sala ekspozycyjna poświęcona samemu dworcowi – miejscu urodzenia Marii Dąbrowskiej. Wystawy mają charakter stały, zostały zaprojektowane jako nierozzerwalna całość o stałym charakterze i stanowi element infrastruktury dworku.

Rewaloryzacja parku ma na celu ochronę zabytkowego drzewostanu i zbiorników wodnych oraz poprawę jakości przestrzeni publicznej, jej funkcji przyrodniczych, rekreacyjnych i edukacyjnych w obrębie historycznego założenia.

W ramach tych działań zaplanowano: Utrzymanie podziału na dwie parku na dwie strefy – park krajobrazowy z dworkiem oraz terenu skansenu, poprzez dostosowanie elementów zagospodarowania terenu do danego charakteru przestrzeni; Poprawę komunikacji: remont istniejących ścieżek gruntowych, korekta przebiegu ścieżki, korekta ścieżek gruntowych wokół dworku, wprowadzenie ścieżek gruntowych w skansenie, remont miejsc postojowych, po stronie południowo-zachodniej projektuje się dodatkową bramę w celu umożliwienia dostępu gospodarczego do skansenu; Rewaloryzację parku w części parkowej, która ma na celu uwzględnienie aspektu historycznego (m. in. uzupełnienie nasadzeń, odtworzenie sadu, głównej alei różanej, uzupełnienie szpaleru grabowego, posadzenie roślin wodnych) oraz poprawę funkcjonalności poprzez remont ogrodzenia; Rewaloryzację w części skansenu, która podkreśli aspekt kulturowy i etnograficzny zabudowań poprzez nasadzenie roślin magicznych i leczniczych (ogródek ziołowy), roślin barwiarskich, pole roślin miododajnych, warzywnik, pole zbóż chlebowych; Nawodnienie i regulację stawów w celu poprawy gospodarki wodnej.

3.42. Siekowo gm. Przemęt pow. wolsztyński - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Oddział psychiatryczny w Siekowie
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej Oddział Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego im. O Bielawskiego w Kościanie
ADRES	64-234 Siekowo

NR REJESTRU ZABYTEKÓW	Zespół pałacowy: pałac, park nr rej 1395 decyzja z dn. 24.02.1973 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac wzniesiono w stylu neorenesansu francuskiego według projektu Zygmunta Gorgolewskiego w latach 1878 – 1879 dla hr. Zygmunta Czarneckiego. W 1912 r. został zniszczony w wyniku pożaru i odbudowany w 1914 r. z uproszczeniem dekoracji elewacji. W 1970 r. przeprowadzono remont kapitalny obiektu.

Bryła pałacu złożona z prostokątnego dwukondygnacyjnego korpusu z ryzalitem na osi fasady oraz dostawionych do niego dwóch prostokątnych, zbliżonych do kwadratu skrzydeł wystających w formie skrajnych ryzalitów - alkerzy w elewacji ogrodowej. W elewacji frontowej zostały one cofnięte i połączone z korpusem okrągłymi wieżami. Do każdego ze skrzydeł przylegają w elewacjach bocznych prostokątne werandy.

Korpus budynku, który przykryty został wysokim czterospadowym dachem z dwoma poziomami okien powiekowych, poprzedza czterofilarowy trójarkadowy portyk z balkonem. Do korpusu przylegają niższe parterowe skrzydła z użytkowymi poddaszami, kryte dachami czterospadowymi z lukarnami od strony fasady i wystawkami w elewacji ogrodowej. Łącznikami pomiędzy skrzydłami a korpusem są dwie smukłe okrągłe trójkondygnacyjne wieże, zwieńczone wysokimi, stożkowymi hełmami z kulami i chorągiewkami. W elewacji ogrodowej na osi budynku znajduje się taras ze schodami.

Elewacje pałacu są tynkowane, posadowione na wysokim cokole, zwieńczone profilowanym gzymsem koronującym. Ryzalit elewacji frontowej w partii dachu zwieńczony został półkolistym naczółkiem, wspartym na czterech stylizowanych pilastrach jońskich. W polu tympanonu zachował się płaskorzeźbiony herb. Elewacja ogrodowa z umieszczonym na osi pseudoryzalitem poprzedzonym w przyziemiu czterofilarowym gankiem, do którego prowadzą dwa oddzielne biegi schodów. Pseudoryzalit wieńczy półkolisty naczółek z płaskorzeźbionym herbem Gozdawa w tympanonie. Elewacja boczne jednokondygnacyjne, poprzedzone czterofilarowymi gankami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami.

Park krajobrazowy zaprojektowany został przez Marię Czarnecką w latach 1870-1880, z dwoma stawami po południowej stronie pałacu. Wzdłuż nich biegnie aleja grabowa.

W latach 2017-2020 wymieniono m.in. poszycie dachowe oraz stolarkę okienną.

Na lata 2021-2024 planuje się opracowanie dokumentacji projektowo-kosztorysowej przebudowy wraz z rozbudową i zagospodarowaniem terenu oddziału psychiatrycznego w Siekowie.

3.43. Szreniawa gm. Komorniki pow. poznański -zespół pałacowo-folwarczny

OBECNA NAZWA	Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno- Spożywczego w Szreniawie
OBECNA FUNKCJA	Muzeum
ADRES	ul. Dworcowa 5, 62-052 Komorniki
NR REJESTRU ZABYTEKÓW	zespół pałacowy: - pałac nr rej. 1907/A decyzja z dn. 12.04.1983 r., - park nr rej. 1804/A decyzja z dn. 18.08.1980 r
	mauzoleum Bierbaumów nr rej. 2277/A decyzja z dn. 14.07.1993 r.
	dworek „myśliwski” (przeniesiony z Będlewa) na terenie parku nr rej.: 2354/A decyzja z dn.18.04.1995 r.
	zespół folwarczny nr rej. 9/Wlkp/A decyzja z dn. 27.05.1999 r.: rządcówka, spichlerz, gorzelnia, obora.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Wieś Marienberg (ob. Szreniawa) została założona w połowie XIX w. przez niemiecką rodzinę Bierbaumów.

W roku 1852 od Antoniny Pomorskiej z domu Przyjemskiej dobra te zakupił Niemiec Herrmann Bierbaum, posiadający wcześniej majątek w miejscowości Wiesau w powiecie głogowskim (obecnie wieś gminna Radwanice, pow. polkowicki, woj. dolnośląskie). W połowie XIX w. na skraju kompleksu leśnego, na tzw. surowym korzeniu, Herrmann Bierbaum rozpoczął budowę kompleksu rezydencjalno-folwarcznego – dzisiejszej Szreniawy. W Marienbergu stanęła siedziba właścicieli w postaci okazałej willi, nazywanej powszechnie Pałacem. Był on z trzech stron otoczony niewielkim parkiem, ogrodzonym murowanym parkanem z blankowanym zwieńczeniem. Z parkanu tego zachowało się tylko jedno naroże. Od traktu wrocławskiego do Pałacu wytyczono drogę obsadzoną szpalerem drzew liściastych. Druga aleja prowadziła od traktu na teren folwarku. Folwark usytuowany został w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu pałacowo-parkowego, od strony południowo-zachodniej. Założono go na planie zbliżonym do prostokąta o powierzchni 4,8 ha. Sukcesywnie budowano tam obiekty gospodarcze: dwie stodoły połączone spichrzem z bramą przejazdową, oborę, stajnię i kuźnię. Między folwarkiem a siedzibą właścicieli stanął budynek rządcy. Materiału budowlanego na stawiane obiekty dostarczała należąca do majątku cegielnia, funkcjonująca jeszcze w roku 1905. Drugim zakładem przemysłowym, działającym przy majątku co najmniej od roku 1872, była gorzelnia.

Pałac, a właściwie siedziba właścicieli w postaci okazałej willi, był wzniesiony w latach 1852-53 według projektu berlińskiego architekta Carla Heinricha Eduarda Knoblauch, z użyciem form

historyzujących. W początkach XX w. został nieznacznie przebudowany, następnie przekształcony w latach powojennych. Budynek murowany, tynkowany, na rzucie zbliżonym do kwadratu z niewielkimi ryzalitami. Bryła obiektu dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, kryta dachem czterospadowym i dachami dwuspadowymi nad ryzalitami. Elewacje są symetryczne, dekorowane gzymsami parapetowymi, zwieńczone gzymsem podokapowym z ząbkowaniem. Elewacja frontowa i tylna z płytkami ryzalitami, które zostały zwieńczone szczytami schodkowymi. Ryzalit elewacji tylnej poprzedza taras. Ekspozycja stała w pałacu poświęcona jest codziennemu życiu ziemiaństwa wielkopolskiego w latach 1920.-1930.

Mauzoleum rodu Bierbaumów, pełniące funkcję kaplicy zostało zbudowane około 1860 r. w formach neogotyckich. Budowla wzniesiona na rzucie zbliżonym do krzyża, w formie wysokiej czterokondygnacyjnej wieży z czterema jednokondygnacyjnymi aneksami krytymi dachami dwuspadowymi. Wewnątrz znajduje się ośmioboczna nawa oraz dwie kaplice, kruchta i prezbiterium. Elewacje są ceglane, nietynkowane. Ściany wieży dekorowane gzymsami i kamiennym fryzem z dekoracją roślinną, górna część wieży z ostrołukowymi arkadami. Obecnie mauzoleum funkcjonuje jako punkt widokowy.

Folwark powstał w połowie XIX w. Rządcówkę usytuowano pomiędzy dworem a oborami. Jest to budynek murowany, na podmurówce z kamienia polnego i cegły ceramicznej, jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, kryty dachem dwuspadowym. Wzniesiony na planie prostokąta z niewielkimi ryzalitami od wschodu i zachodu tworzącymi wystawki na wysokości poddasza. Otwory okienne są prostokątne. Ściany zdobi dekoracja architektoniczna w formie boniowanych naroży, gzymsów nadokiennych i kordonowych.

Spichlerz ze stodołami usytuowany jest w centralnej części podwórza gospodarczego. Murowany, nietynkowany na podmurówce z kamienia polnego. Budynek założony został na planie wydłużonego prostokąta ze spichlerzem w części środkowej i stodołami w formie skrzydeł bocznych. Spichlerz posiada dwie kondygnacje oraz użytkowe poddasze, przelot bramny zamkniętym łękiem pełnym w osi środkowej oraz umieszczone w osiach bocznych okna. Przykryty dachem namiotowym z umieszczonymi w narożach sterczynami. Stodoły jedno- i dwukondygnacyjne z dachami dwuspadowymi.

Gorzelnia zbudowana została w latach 1905-1907. W 1964 r. w budynku zakończono produkcję spirytusu, w kolejnych latach obiekt przebudowano na wytwórnię syropu słodowego usuwając dawne urządzenia produkcyjne. Budynek jest murowany, nietynkowany, podpiwniczony, z cokołem wykonanym z ciosanych kamieni granitowych. Założony na nieregularnym rzucie, dwukondygnacyjny w części głównej, krytej dachem dwuspadowym. Elewacje zdobione lizenami, gzymsem kordonowym, gzymsem ząbkowym. Gorzelnię częściowo przesłaniają przybudówki, wzniesione w różnych czasach działalności obiektu.

W latach 2017-2019 r. przeprowadzona została rewaloryzacja zabytkowego parku, zorganizowano wystawę stałą w budynku gorzelni związaną z produkcją piwa (produkcja) przebudowano instalację przeciwwłamaniową (system TV dozorowej, SSWiN) w budynku

gorzelni, zespole magazynowym i oborze, oraz na podwórzu folwarcznym ponadto zamontowano system transmisji do stanowiska nadzoru.

W latach 2017-2019 przeprowadzono częściową modernizację budynku zabytkowej obory polegającą na remoncie zadaszenia oraz remoncie wnętrza budynku które jest wykorzystywane do celów edukacyjno-wystawienniczych. W roku 2018 dokończono remont ogrodzenia parkowego od strony Wielkopolskiego Parku Narodowego.

Na lata 2022-2024 zaplanowano kontynuację przyrodniczej rewaloryzacji parku, remont klimatyzacji w budynku pałacu, wymianę stolarki okiennej w budynku rządcówki oraz porządzenie dokumentacji projektowej na podstawie, której zostanie przeprowadzony remont budynku Mauzoleum Bierbaumów.

Ponadto zaplanowano dokończenie remontu budynku obory w celu zwiększenia powierzchni ekspozycyjno-wystawienniczej. Planuje się również modernizację ciągów komunikacyjnych.

3.44. Śrem - zespół klasztorny klarysek

OBECNA NAZWA	Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w Śremie
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej
ADRES	ul. Promenada 7, 63-100 Śrem
NR REJESTRU ZABYTKÓW	zespół klasztorny klarysek nr rej. 856/Wlkp/A decyzja z dn. 18.02.1970 r. i z dn. 28.12.2011 r.: kościół klasztorny pw. św. Ignacego Loyoli, ob. kaplica szpitalna, klasztor ob. Zakład Opiekuńczo-Leczniczy, ogród klasztorny,
STAN ZACHOWANIA	dobry

Zespół klasztorny pierwotnie usytuowany był w centrum ogrodu klasztornego. Zachowane pozostałości obejmują teren tarasowo obniżający się w kierunku Warty, ze starodrzewem o ubogim składzie gatunkowym.

Klasztor klarysek został ufundowany w 1616 r. przez Teklę i Wiktorię Gułtowskie. Zasiedlono go w 1623 r. W latach 1863-65 klasztor został przebudowany i rozbudowany m.in. o część wschodnią skrzydła południowego. Całość ujedynolicono wprowadzając nową historyzującą neogotycką stylistykę. Od momentu kasacji zakonu przez władze pruskie w 1874 r. do 1893 r. budynki nie były użytkowane. Kiedy cały zespół zakupił Poznański Prowincjonalny Związek Stanowy, w istniejących budynkach klasztornych zaczął funkcjonować Krajowy Dom Ubogich dla Rejencji Poznańskiej. Obecnie na terenie zespołu klasztornego funkcjonuje Zakład Opiekuńczo-Leczniczy z oddziałami: stacjonarnym psychiatrycznym i pobytu dziennego. Do Zakładu kierowane są osoby dorosłe, przewlekle chore, ze schorzeniami układu nerwowego i psychicznego, których stan zdrowia nie wymaga leczenia szpitalnego lecz uzasadnia potrzebę całodobowej opieki.

Budynek klasztoru jest murowany, trójskrzydłowy, trójkondygnacyjny z użytkowym poddaszem, kryty dwuspadowymi dachami. Narożniki skrzydła zachodniego wspierają szkarpy. Główne wejście do budynków ulokowane jest od strony północnej i zaakcentowane niewielkim ryzalitem zwieńczonym frontonem z ostrołukami i blendami. Elewacje są tynkowane, wieloosiowe, symetryczne. Elewacja zachodnia z wąskim ryzalitem, zwieńczonym frontonem, który został ujęty dwoma sterczynami znajdującymi się na osi oraz dwoma szerszymi szczytami po bokach.

Kościół klasztorny klarysek p.w. św. Ignacego Loyoli został wzniesiony w 4 ćwierci XVIII w., w formach barokowych, na miejscu wcześniejszego drewnianego, zniszczonego przez pożar. Po przejęciu klasztoru przez jezuitów w latach 1863-1865 kościół został przebudowany: dobudowano kruchtę północną i zmieniono zewnętrzną stylistykę na neogotycką. Od 1893 r. kościół pełni funkcje kaplicy szpitalnej. Jest świątynią filialną, należąca do parafii św. Ducha.

Bryła kościoła przykryta dachem dwuspadowym z ośmioboczną wieżyczką z latarnią. Korpus nawowy trójprzęsłowy na planie prostokąta z wyodrębnionym wydłużonym prezbiterium zamkniętym pięciobocznie i pięcioboczną kruchtą. Elewacje są symetryczne, tynkowane, rozczłonkowane szkarpami i oknami. Elewacja frontowa zamknięta została schodkowym ceglany szczytem. Wnętrze rozdzielone jest filarami z umieszczonymi w prezbiterium trzema witrażami oraz bogato zdobionymi sklepieniem i ścianami. Zachowany jest drewniany chór muzyczny.

Od 2013 r. trwa systematyczna konserwacja polichromii ściennych w kościele.

W latach 2020 – 2021 realizowany jest remont Odcinka I mieszczącego się na parterze budynku głównego – wymiana instalacji elektrycznej, wymiana podłóg, poszerzenie otworów drzwiowych oraz przystosowanie budynku do aktualnych wymogów przeciwpożarowych. Planowana jest modernizacja piwnicy budynku głównego poprzez utworzenie nowych pomieszczeń na szatnie BHP dla pracowników.

Na lata 2022-2024 planowane są dalsze prace konserwatorskie przy polichromiach ściennych tj. drugie przęsło nawy głównej – pas sklepienny i 2 wycinki sklepienia oraz ostanie przęsło, ponadto konserwacji zostaną poddane dwa obrazy tj. MB Bolesna I oraz MB Bolesna II i empora balkonowa. Natomiast w budynku głównym planuje się remont Odcinka III tj, wymianę podłóg, drzwi, malowanie, wymianę instalacji elektrycznej, a także remont cokołu budynku.

3.45. Uzarzewo gm. Swarzędz pow. poznański - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie w Uzarzewie
OBECNA FUNKCJA	Muzeum, Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie
ADRES	ul. Akacyjowa 12, 62 – 006 Kobylnica
NR REJESTRU	pałac i park nr rej. 1421/A decyzja z dn. 11.04.1973 r.

ZABYTKÓW	stajnia nr rej. 1737/A decyzja z dn. 16.12.1975 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac w formie neorenesansowej willi oraz stajnia wzniesione zostały w 1860 r. przez Józefa Żychlińskiego, właściciela majątku. Do 1945 r. dobra pozostawały w rękach rodu Żychlińskich. Po II wojnie światowej zostały przejęte przez Kombinat PGO Owińska, następnie w 1977 r. przez Muzeum Łowiectwa Wielkopolskiego a w 1982 r. Muzeum Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

Pałac położony jest w otoczeniu sześćohektarowego parku krajobrazowego o urozmaiconej rzeźbie terenu. Jest to budynek murowany, tynkowany, na podmurówce z kamienia łamanego z ceglanyymi elementami. Wzniesiony został na rzucie prostokąta, z ryzalitem pośrodku elewacji frontowej i trójbocznym ryzalitem od strony elewacji ogrodowej. W końcu XIX w. do ścian bocznych dostawiono przybudówki. Budynek jest dwukondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym nad częścią środkową, dwuspadowym nad ryzalitem frontowym i pięciospadowym nad tylnym. Przybudówki przykryte są dachami pulpitowymi. Elewacje zdobione są dekoracją w tynku w postaci opasek okiennych, gzymsów kordonowych, płycinowej attyki.

Stajnia zbudowana została w tym samym czasie co pałac, na planie prostokąta, murowana, tynkowana, jednokondygnacyjna z pseudoryzalitem w części środkowej. Kryta dachem dwuspadowym. Elewacje są wieloosiowe z otworami okiennymi i drzwiowymi zamkniętymi odcinkiem łuku, dekorowane gzymsami, profilowanymi opaskami oraz ozdobnie zakończonymi końcówkami płatwi. W szczycie elewacji frontowej znajduje się okrągła blenda z rzeźbioną głową konia.

W pomieszczeniach pałacu znajduje się ekspozycja poświęcona historii łowiectwa – tej bardzo odległej, odtworzonej na podstawie wykopalisk, a także całkiem bliskiej, sięgającej XX wieku. W dziale archeologicznym wyeksponowane są narzędzia, jakimi posługiwali się pierwsi myśliwi. Ukazane są również dawne techniki myśliwskie oraz broń, akcesoria i trofea łowieckie. W salach ekspozycyjnych i w salonie myśliwskim zobaczyć można wyroby sztuki inspirowanej łowiectwem. W stajni-wozowni przedstawiono środowiska zwierząt łownych z gatunkami charakterystycznymi dla Wielkopolski oraz wystawę dla dzieci "Zwierzęta w czterech porach roku".

Na lata 2022-2024 planowane jest wykonanie remontu schodów zewnętrznych wejścia głównego do pałacu, remont stolarki okiennej oraz remont poszycia dachowego. Planowana jest również wymiana ogrodzenia terenu parkowego, natomiast w budynku stajni - remont pokrycia dachowego wraz z więźbą, orynowania oraz remont elewacji.

3.46. Winna Góra, gm. Nowe Miasto, pow. średzki - zespół pałacowo-parkowy

OBECNA NAZWA	Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze
--------------	--

OBECNA FUNKCJA	instytucja kultury
ADRES	Winna Góra 11, 63-000 Środa Wielkopolska
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Zespół pałacowo-parkowy: Pałac - nr rej. 1438/A decyzja z dn. 12 kwietnia 1973 r. Park – nr rej. 1789/A decyzja z dn. 27 czerwca 1980 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Dwór powstały w latach 60. XVIII wieku znany jest z przekazów ikonograficznych. Został wybudowany dla biskupa T.K. Czartoryskiego. Po konfiskacie dóbr kościelnych przez rząd pruski w 1796 roku Winna Góra została подарowana przez Napoleona w 1807 roku gen. Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu. Zamieszkał w dworze z żoną Barbarą Chłapowską w 1815 roku. Po jego śmierci w 1818 majątek odziedziczyła Chłapowska z dziećmi – Bogusławem i Bronisławem. Miejsowość odziedziczył Bronisław Dąbrowski, a po jego śmierci w 1880 roku przeszedł on w ręce rodziny Mańkowskich. W Winnej Górze zamieszkał Henryk Mańkowski, a następnie Andrzej Mańkowski. Henryk Mańkowski zlecił przebudowę pałacu według projektu Stanisława Boreckiego, którą ukończono w 1910 roku. Jej efektem jest obecny kształt budynku odwołujący się do wzorów barokowo klasycystycznych.

Budynek pałacu wzniesiony został na rzucie prostokąta z ryzalitem na osi oraz bocznymi od strony elewacji ogrodowej, pomiędzy którymi znajduje się taras. Jego bryła jest jednokondygnacyjna podpiwniczona z wysokim mansardowym dachem rozczłonkowanym środkowym ryzalitem. Od frontu wsparty na kolumnach okazały portyk. Elewacje są otynkowane na wysokim boniowanym cokole, artykułowane rytmicznie rozmieszczonymi otworami okiennymi ujętymi w płaskie obramienia z podokiennikami i zwieńczone kluczem pośrodku. Pomiedzy otworami okiennymi znajdują się pilastry podtrzymujące fryz podokapowy z ornamentem ząbkowym. Frontowy portyk zwieńczony trójkątnym naczółkiem z katuszami herbowymi. W przednim trakcie części centralnej znajduje się dwukondygnacyjny hall, w którym dwuzabiegowa klatka schodowa z antresolą i boazerie na ścianach.

Pałac usytuowany jest na terenie rozległego romantyczno-krajobrazowego parku. Główny wjazd prowadzi od bocznej drogi, oddzielającej park od pobliskiego folwarku.

Po 1945 roku majątek został przejęty przez Skarb Państwa. Powstała w nim rolnicza spółdzielnia produkcyjna, która w pałacu urządziła biura i mieszkania. W 1963 roku pałac przejął Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu. W 1970 roku przeprowadzono remont budynku wydzielając pomieszczenia biurowe i pracownie naukowe. W 1987 roku utworzono w nim Salę Pamięci generała J.H. Dąbrowskiego, którą przekształcono następnie w Muzeum gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, oddział Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. W 1995 roku przeprowadzono rewaloryzację więźby dachowej pałacu. W 1996 roku rozebrano kominek w dawnym salonie. W 1997 roku renowacji poddano kolumnadę portyku oraz wnętrza. W latach

2003-2018 pałac wraz z parkiem znalazł się w rękach prywatnych. W latach 2003 – 2005 przeprowadzono kapitalny remont pałacu – elewacji i wnętrza.

W 2018 roku budynek został zakupiony przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i stał się oddziałem Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy. Od 1 stycznia 2021 roku Oddział muzealny uległ przekształceniu w samodzielną, niemuzealną instytucję kultury samorządu województwa wielkopolskiego pod nazwą Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze. Jej celem jest interpretacja historii dążeń niepodległościowych, pokazanych w szerokim kontekście historycznym, począwszy od postaci gen. Dąbrowskiego, poprzez pozytywistyczny nurt budowania siły ekonomicznej polskiej społeczności w Wielkopolsce, a więc pracę organiczną, aż po Powstanie Wielkopolskie. Celem nadrzędnym jest zaś promocja patriotyzmu, który łączy w sobie w sposób spójny elementy walki zbrojnej o niepodległość z codzienną pracą na jej rzecz

W najbliższych latach przewiduje się wykonanie prac modernizacyjnych, konserwatorskich i adaptacyjnych, a także zakup wyposażenia niezbędnego do stworzenia w obiektach wchodzących w skład zespołu pałacowo-parkowego w Winnej Górze zarówno infrastruktury, jak i ekspozycji stałej dla Pałacu Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze – instytucji kultury, w której powstanie centrum historyczne poświęcone postaci gen. Dąbrowskiego, wielkopolskim organicznikom oraz historii pałacu w Winnej Górze. Instytucja odpowiedzialna będzie również za budowę i zarządzanie Szlakiem Pracy Organicznej.

Budynkami poddanymi modernizacji będą pałac oraz stajnia-wozownia – w jej ramach osiągną standard obiektów energooszczędnych oraz w pełni dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami. Zagospodarowaniu i rewaloryzacji poddany zostanie także park o pow. 8 hektarów.

Zmodernizowany pałac w całości przeznaczony będzie do realizacji celów statutowych instytucji poprzez udostępnienie na każdej kondygnacji wystawy stałej. Jej zakres tematyczny obejmuje: postać i losy gen. Dąbrowskiego (w tym Mazurek Dąbrowskiego), postać Dezyderego Chłapowskiego adiutanta Dąbrowskiego - prekursora pracy organicznej, wielkopolskich organiczników oraz Powstanie Wielkopolskie w 1918 r. jako konsekwencja pracy organicznej.

W stajni-wozowni powstanie wielofunkcyjna sala do prezentacji wystaw czasowych oraz realizacji działań edukacyjnych, seminariów, kameralnych koncertów itp., biura i będzie prowadzona działalność gastronomiczna.

W parku powstanie „park miniatur” – wielkoskalowa makieta Szlaku Pracy Organicznej, a także wydzielona zostanie przestrzeń do realizacji przedsięwzięć plenerowych. Na części działki dochodzącej do ul. Dworcowej (wyjazd z Winnej Góry w stronę Miłosławia) przewiduje się także urządzenie miejsc parkingowych.

Koncepcja Szlaku Pracy Organicznej

Jednym z zadań statutowych Pałacu Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze jest utworzenie i zarządzanie Szlakiem Pracy Organicznej. Zadanie to realizowane będzie w perspektywie wieloletniej.

Obecne założenia przewidują utworzenie szlaku w następujących lokalizacjach:

- Poznań – Zakłady H. Cegielskiego, siedziba PTPN, Bazar, Biblioteka Raczyńskich, Teatr Polski, Mieszkanie Julii i Antoniego Woykowskich, Pomnik Karola Marcinkowskiego
- Zamek w Kórniku
- Pałac w Turwii,
- Pałac w Rogalinie,
- Pałac w Pakoślawiu,
- Dawne kasyno w Gostyniu,
- Pałac w Winnej Górze.

Możliwe jest dołączanie do pierwotnie wytyczonego szlaku kolejnych lokalizacji.

Celem szlaku jest ochrona dziedzictwa związanego z pracą organiczną, podkreślenie źródła tego dziedzictwa jakim jest Wielkopolska, wskazanie na rolę organiczników w historii Polski, zarówno ich dążeń niepodległościowych, jak i wkładu w rozwój społeczny i ekonomiczny Polaków, a także propagowanie wartości organicznikowskich i wskazywanie na ich aktualność, czyli podejmowanie działań dla dobra wspólnego, poszanowanie krajobrazu, ekologia, a także promocja pracy organicznej jako wyrazu współczesnego patriotyzmu.

Efekty dodatkowe Szlaku Pracy Organicznej to promocja regionu oraz zwiększenie ruchu turystycznego.

Rola instytucji Pałacu Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze w budowaniu i zarządzaniu szlakiem

Funkcje zasadnicze:

- planowanie,
- organizowanie,
- przewodzenie,
- kontrolowanie.

Zadania szczegółowe:

- zbudowanie zespołu zajmującego się szlakiem,
- zbudowanie społeczności szlaku (właściciele obiektów, samorządowcy),
- stworzenie strategii marketingowej szlaku,
- opracowanie identyfikacji wizualnej szlaku i oznakowanie szlaku,
- inicjowanie wydarzeń na szlaku,

- pozyskanie środków na projekty związane z budową i działaniem szlaku,
- animowanie społeczności szlakowej,
- organizacja święta szlaku – w porozumieniu z lokalnymi strukturami i przy uwzględnieniu kalendarzy wydarzeń lokalnych.

Pierwszym krokiem w budowie szlaku będzie prezentacja w roku 2022, w miejscach przyszłego szlaku, wystawy mobilnej pod tytułem „Przyszłość u podstaw”, którą swą premierę będzie miała 17 grudnia 2021 roku w Pawilonie w Poznaniu.

3.47. Wonieść gm. Śmigiel pow. kościański - zespół pałacowy

OBECNA NAZWA	Oddział Psychiatryczny w Wonieściu
OBECNA FUNKCJA	samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej, Oddział Wojewódzkiego Wielkopolskiego Centrum Neuropsychiatrycznego im. O. Bielawskiego w Kościanie
ADRES	64-030 Wonieść 48
NR REJESTRU ZABYTKÓW	Zespół pałacowy: pałac i park – nr rej. 607/1396 A decyzja z dn. 24.02.1973 r.
STAN ZACHOWANIA	dobry

Pałac wzniesiony został przez Justusa von Wedemeyera w 1900 r. na miejscu istniejącego wcześniej dworu. Wonieść nabył w 1864 roku dr praw Ludwik Wilhelm von Wedemeyer. Rodzina Wedemeyer zamieszkiwała w Wonieściu do wybuchu II wojny światowej. W 1957 r. został przejęty na cele szpitalne.

Budynek o zróżnicowanej bryle nakryty dwuspadowym dachem z naczółkami, pierwotnie nakryty łupkiem i dachówkami a po pożarze dachu w 2013 r. dachówką. Urozmaicony licznymi sterczynami, kominami, szczycikami, ostrosłupowymi hełmami nad lukarnami. Wieżyczki od strony ogrodowej zwieńczone kopulastymi hełmami krytymi łupkiem. Główne wejście przez ozdobny portal powyżej którego znajduje się okno witrażowe przechodzące przez dwie kondygnacje. Na górze dwukondygnacyjna wystawka z kartuszem herbowym (bez herbu) i data budowy. Elewacje z zachowaniem pierwotnego historyzującego i secesyjnego detalu. We wnętrzu zachowana dawna stolarka drzwi, okien i schodów, drewniane stropy, kominki, witraże i sztukateria

Jest to budynek założony na rzucie nieregularnego prostokąta z dostawionymi wieżami i ryzalitami. Bryłę tworzy dwukondygnacyjny prostopadłościan kryty dachem wielospadowym z facjatkami. Od strony wschodniej dostawione do niego zostały cylindryczne wieże kryte hełmami

cebulastymi oraz taras ze schodami. Od strony zachodniej umieszczony został ryzalit oraz przybudówka kryta dachem kopulastym. Elewacja frontowa (północna) jest dwukondygnacyjna z boniowanymi narożami, trójbocznie zamkniętym ryzalitem i wystawką na osi. Wejście główne, usytuowane w ryzalicie, zwieńczone zostało niewielkim trójkątnym naczółkiem, w polu którego umieszczono datę „1900”. Ponad ryzalitem góruje duża arkada zajmująca półtora kondygnacji, ujęta w profilowane opaski. Ponad nią znajduje się szczyt o spływach wklęsło-wypukłych. Wewnątrz w części pomieszczeń zachował się pierwotny wystrój.

Od 2016 r. w pałacu realizowano zadania polegające m.in. na: wymianie stolarki okiennej, remoncie elewacji, przebudowie oranżerii czy dobudowie windy.

Na lata 2021-2024 planowana jest adaptacja części strychowej na sale chorych oraz dalsza wymiana pozostałej stolarki okiennej.

3.48. Żabikowo (Luboń-Żabikowo) gm. Luboń pow. poznański - teren obozu hitlerowskiego

OBECA NAZWA	Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie
OBECA FUNKCJA	muzeum
ADRES	ul. Niezłomnych 2, 62-030 Luboń.
NR REJESTRU ZABYTKÓW	nr rej. 35/Wlkp/A decyzja z dn. 18.07.2000 i decyzja z dn. 14.12.2009 r. (wpis rozszerzający)
STAN ZACHOWANIA	dobry

Niemiecki obóz karno-śledczy w Żabikowie (Polizeigefängnis der Sicherheitpolizei und Arbeitserziehungslager Posen-Lenzingen) istniał w latach 1941-1945. Obóz o pow. 3,74 ha zorganizowany został na terenie dawnej cegielni. Składał się z 2 części: więzienia policyjnego i obozu karnego. Na terenie obozu umieszczono 8 baraków dla więźniów i 10 budynków administracyjnych. Pośrodku obozu znajdował się basen przeciwpożarowy używany do znęcania się nad więźniami (topienia), żelazny bunkier, karcer gliny oraz specjalnie skonstruowane tzw. beczki "z drutu kolczastego", w których przetrzymywano odbywających karę więźniów. Obóz w Żabikowie był obozem przejściowym, z którego deportowano więźniów do innych obozów koncentracyjnych m.in. w Oświęcimiu, Goss-Rosen, Sachsenhausen i innych. Po wyzwoleniu obozu w 1945 r. funkcjonował jako obóz dla internowanej cywilnej ludności niemieckiej. W 1979 r. otwarto w nim muzeum w celu zachowania pamięci o ofiarach zbrodni niemieckich dokonanych na terenie Wielkopolski.

Teren muzeum zajmuje obecnie ok. 3 ha. Budynek muzealny powstał w jedynym zachowanym baraku poobozowym i rozbudowany został na pozostałościach willi komendanta obozu.

W 2021 roku przystąpiono do konserwacji Ściany Śmierci, kamienia pamiątkowego przy krzyżu oraz wykonano renowacje głównej drogi obozowej, chodnika i placu przy krzyżu wraz z wykonaniem nowego cokołu oraz wyrównano ścieżki żwirowe. Na lata 2022-23 planuje się dalszą konserwację reliktyw obozowych - fragmentów posadzek, murów baraków, pozostałości łaźni i baraku kobiecego.

4. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024

Cel główny

Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych
3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Kierunek działania 1.1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Monitorowanie i aktualizacja wiedzy na temat stanu zachowania, potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych znajdujących się w posiadaniu i użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
2.	Planowanie i podejmowanie zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ruchomymi i nieruchomymi będącymi w posiadaniu lub użytkowaniu Samorządu Województwa Wielkopolskiego lub jego jednostek organizacyjnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
3.	Zapewnienie w budżecie Samorządu Województwa środków finansowych na prowadzenie prac	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

	konserwatorskich lub robót budowlanych zabytków nieruchomości i ruchomych, będących własnością różnych podmiotów a znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego.	
--	---	--

Kierunek działania 1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Kontynuacja oraz planowanie badań archeologicznych przez instytucje podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Organizacja konkursów upowszechniających wiedzę na temat regionalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Wspieranie działalności edukacyjnej, upowszechnieniowej i kulturalnej obejmującej niematerialne dziedzictwo Wielkopolski.	Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Wspieranie badań nad historią i dziedzictwem niematerialnym Wielkopolski.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
4.	Wspieranie tworzenia repozytoriów wiedzy o lokalnym dziedzictwie niematerialnym Wielkopolski ze szczególnym zwróceniem uwagi na wykorzystanie technik cyfrowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
5.	Promowanie regionalnych zespołów muzycznych i folklorystycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

		Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
--	--	--

Kierunek działania 1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Uwzględnianie w wojewódzkich dokumentach strategicznych i planistycznych wytycznych zapewniających ochronę wartościowych elementów krajobrazu kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Biuro Planowania Przestrzennego
2.	Uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w obrębie planowania rozwoju powiązań komunikacyjnych również w wymiarze międzywojewódzkim.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Biuro Planowania Przestrzennego
3.	Zapobieganie zagrożeniu dla cennych krajobrazów kulturowych poprzez nadmierną ekspansję inwestycyjną.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Biuro Planowania Przestrzennego

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Kierunek działania 2.1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
-----	---------	------------------------

1.	Wsparcie nowoczesnej oferty edukacyjnej kształtującej świadomość regionalną, opartej na wykorzystaniu zabytków, tradycji i dziedzictwa kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Stwarzanie warunków współpracy pomiędzy szkołami a instytucjami kultury Samorządu Województwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Wspieranie konkursów adresowanych do młodzieży, dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego.	Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
4.	Wspieranie wydarzeń cyklicznych związanych z lokalnymi historiami Wielkopolski lub kulturą ludową.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
5.	Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element wzmacniający poczucie tożsamości.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 2.2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Podejmowanie działań zmierzających do wyeksponowania obiektów związanych z Powstaniem Wielkopolskim.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną miejsc pamięci dotyczących Powstania Wielkopolskiego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

		Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Wspieranie publikacji związanych z Powstaniem Wielkopolskim.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
4.	Wspieranie projektów edukacyjnych w tym konkursów oraz wydarzeń cyklicznych i jednorazowych związanych z Powstaniem Wielkopolskim.	Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 2.3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Wspieranie projektów zgłaszanych przez stowarzyszenia, fundacje, organizacje pozarządowe i inne podmioty, które prowadzą działania popularyzatorskie i edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Popularyzowanie idei społecznej opieki nad zabytkami i jej znaczenia w kształtowaniu kapitału społecznego wspólnot lokalnych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Kierunek działania 3.1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych poprzez wspieranie turystyki kulturowej i rekreacyjnej.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Promowanie istniejących szlaków kulturowych (Szlak Piastowski) oraz tworzenie nowych (Szlak Pracy Organicznej) jako istotnych działań dla promocji regionu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
3.	Wspieranie działań prowadzonych dla rozszerzenia listy miejsc objętych statusem Pomnika Historii oraz promowanie miejsc posiadających taki status.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego
4.	Propagowanie idei tworzenia parków kulturowych jako zintegrowanych form ochrony krajobrazu i lokalnych wartości kulturowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
5.	Wspieranie rozwoju turystyki związanej z pamięcią o Powstaniu Wielkopolskim w tym w szczególności przedsięwzięć zmierzających do tworzenia szlaków i miejsc pamięci o Powstaniu Wielkopolskim.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 3.2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Promowanie zabytków poprzez wsparcie dla publikacji i wydawnictw popularyzujących szlaki kulturowe oraz obiekty zabytkowe znajdujące się na szlakach lub w ich pobliżu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

		Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa niematerialnego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Promowanie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa wiejskiego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 3.3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Promowanie twórczości, wytworów, dzieł i aktywności lokalnych rzemieślników, artystów ludowych, muzyków oraz zespołów muzycznych i folklorystycznych, a także twórców inspirowanych się twórczością lokalną i regionalną.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Wparcie dla inicjatyw związanych z pokazami dawnych rzemiosł, technik, działań twórczych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Zaangażowanie instytucji kultury Samorządu Wielkopolskiego w działania edukacyjne, popularyzatorskie, upowszechnieniowe obejmujące niematerialne dziedzictwo Wielkopolski poprzez tworzenie kolekcji muzealnych w oparciu o kulturowe dziedzictwo regionu oraz organizowanie wystaw i programów poświęconych lokalnemu dziedzictwu z udziałem twórców regionalnych.	Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 4.1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Wzmacnianie infrastruktury kultury poprzez rozwój instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego i innych szlaków kulturowych.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
2.	Wspieranie inicjatyw gospodarczych związanych z wytwarzaniem produktów regionalnych oraz wprowadzaniem ich do obrotu.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
3.	Wspieranie powstawania miejsc pracy związanych z udostępnianiem zabytków, edukacją kulturową oraz interpretacją dziedzictwa.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
4.	Popularyzowanie działalności związanej z konserwacją, restauracją oraz dokumentacją zabytków.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 4.2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Wspieranie cyfryzacji i digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez realizację	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

	projektów im poświęconych, a także poprzez rozwijanie kompetencji cyfrowych i upowszechnianie dobrych praktyk.	Jednostki podległe Samorządowi Województwa Wielkopolskiego
--	--	--

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania

Kierunek działania 5.1. Udostępnianie obiektów zabytkowych

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Popularyzowanie wśród właścicieli obiektów zabytkowych idei powszechnej dostępności obiektów zabytkowych z uwzględnieniem dostępności osób ze szczególnymi potrzebami.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
2.	Prowadzenie działalności wydawniczej, mającej na celu wzrost społecznej świadomości znaczenia obiektów zabytkowych jako powszechnie dostępnego dobra wspólnego.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Kierunek działania 5.2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny
1.	Publikowanie na stronach internetowych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego informacji o możliwościach ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
2.	Publikacja informacji o funduszach ze środków Unii Europejskiej.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego

3.	Publikowanie informacji o możliwościach dotacji w Monitorze Wielkopolskim.	Samorząd Województwa Wielkopolskiego
----	--	--------------------------------------

Cel główny oraz cele szczegółowe programu wynikają z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków, są zgodne z celami krajowych i wojewódzkich dokumentów strategicznych. Program zakłada jednocześnie kontynuację celów o charakterze permanentnym przedstawionych w „Programie opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020”. Ewaluacja „Programu opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego 2021-2024” polegać będzie na sporządzaniu sprawozdań w cyklu dwuletnim z realizacji zadań programu.

5. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki

Dzięki regulacjom prawnym o wsparcie finansowe w formie dotacji celowych, podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim, z budżetów samorządów, a także ze środków europejskich.

5.1. Źródła samorządowe

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Wspomniany art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, iż dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Trzeba też zwrócić uwagę, że łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Dlatego w celu zapewnienia realizacji tego założenia organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Informacji na temat możliwości pozyskania środków należy szukać na stronach internetowych samorządów lub w Biuletynie Informacji Publicznej, który jest prowadzony przez każdą jednostkę samorządu terytorialnego.

5.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być również udzielona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister. Taka dotacja może być również udzielona a na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie: nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora

zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku; nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji; nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku. Wniosek o udzielenie dotacji, wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków

Zgodnie z art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Jeżeli zabytek, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Ważne jest łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie przekroczyła wysokości dofinansowania określonej w przepisach.

Corocznie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego organizuje nabory wniosków na różnego rodzaju działania, związane ze współfinansowaniem m.in. projektów, których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego oraz działania związane z kulturą.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków poza jednym programem – „Ochrona zabytków”.

Z zakresu ochrony zabytków oraz działań związanych z dziedzictwem kulturowym na rok 2021 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłosił następujące programy:

1. Ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
3. Groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.
4. Kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.
5. Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.
6. Wspieranie działań muzealnych - celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.
7. Edukacja kulturalna - celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego.
8. Kultura Dostępna - celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej.

5.3. Dofinansowanie Wojewódzkiego Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków

W oparciu o ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wojewódzki konserwator zabytków udziela dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Corocznie Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków ogłasza nabór wniosków i przyznaje dotacje na ww. cele w ramach przyznawanych środków budżetowych

O udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku może ubiegać się osoba fizyczna,

jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.

W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie: nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku; o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku; nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Kolejna dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym samym zabytku wpisanym do rejestru, obejmująca prace lub roboty, na które poprzednio udzielono dotacji celowej, może być udzielona, w przypadku, gdy prace lub roboty podlegające dofinansowaniu kolejną dotacją zostały albo zostaną przeprowadzone nie wcześniej niż po upływie 10 lat od końca roku, w którym została udzielona poprzednia dotacja celowa.

Dotacja może obejmować nakłady określone we wspomnianym art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Sporządzanie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów może stanowić koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są one częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

Wysokość udzielanych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest zgodna z ar. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z zastrzeżeniem, że trudna sytuacja finansowa wnioskodawcy w świetle ww. przepisów nie jest uzasadnieniem dla udzielenia wyższej kwoty dotacji niż 50%. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

5.4. Program Fundusze Europejskie dla Wielkopolski na lata 2021-2027

Fundusze Europejskie dla Wielkopolski na lata 2021-2027 to nowa nazwa programu regionalnego, która zastąpi wcześniejszy Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny. Jest on

przygotowany w oparciu o „Strategię Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku”. Do 5 listopada 2021 r. trwają konsultacje tego nowego programu.

5.5 Samorząd Województwa Wielkopolskiego

Corocznie Samorząd Województwa Wielkopolskiego ogłasza konkurs na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. Dotacja może obejmować nakłady określone we wspomnianym art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Samorząd Województwa Wielkopolskiego na rok 2021 przeznaczył na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków 1 500 000 złotych. O dotację może ubiegać się podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku położonego lub znajdującego się na obszarze województwa wielkopolskiego. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100% nakładów. Podstawą ubiegania się o dotację jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników.

Dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach udziela w formie uchwały Sejmik Województwa Wielkopolskiego na wniosek Zarządu Województwa.

5.6. Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822

– Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2022 zaplanowano 11.000.000,00 zł.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację następujących zadań: konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej. Mogą być one przeznaczone na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

5.7. Inne źródła

Źródła finansowania opieki nad zabytkami pochodzić mogą od osób fizycznych (np. składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej), prawnych, organizacji pozarządowych, fundacji, ambasad, różnego rodzaju funduszu, należą do nich m.in.:

1. Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga – fundacja realizuje cele m.in. poprzez dotowanie szczególnie wartościowych działań edukacyjnych w zakresie kultury, ze szczególnym uwzględnieniem muzyki i dziedzictwa kulturowego oraz przyznawanie nagród osobom zasłużonym na polu ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Fundacja KGHM Polska Miedź - celem fundacji jest ochrona oryginalnych i unikatowych zabytków w regionie; Budowanie świadomości oraz utrwalanie tożsamości historycznej i narodowej; kształtowanie wśród mieszkańców regionu wrażliwości na wartość dziedzictwa historycznego i kulturowego; troska o architektoniczne wizytówki regionu, takie jak m.in.: Zespół Pocysterski w Krzeszowie, Zespół Pocysterski w Lubiążu, Kolegiata w Głogowie czy Zespół Pobenedyktyński w Legnickim Polu; restauracja, rewaloryzacja, konserwacja, rewitalizacja – wspieranie darowiznami wszelkich działań prowadzących do zachowania w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej (w tym przemysłowej). Beneficjenci to fundacje i stowarzyszenia, muzea, kościoły, instytucje kulturalne.

6. LITERATURA, ŹRÓDŁA, MATERIAŁY

- Dziedzictwo kulturowe województwa wielkopolskiego w świetle danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przykład zabytków nieruchomych, Anna Sinięcka, Emilia Bogacka, w: *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 44, s. 53–66, 2018
- *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*, Warszawa 2019
- *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2020*, Warszawa 2019
- *Kultura w 2019 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, Kraków 2020
- *Miejski Konserwator Zabytków w Gnieźnie* <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-gnieznie>
- *Miejski Konserwator Zabytków w Lesznie* <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-lesznie>
- *Miejski Konserwator Zabytków w Ostrowie wielkopolskim* <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-ostrowie-wielkopolskim>
- *Miejski Konserwator Zabytków w Poznaniu* <http://poznan.wuoz.gov.pl/miejski-konserwator-zabytkow-w-poznaniu>
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego <https://www.gov.pl/web/kultura>
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji - Fundusz Kościelny <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>
- Narodowy Instytut Dziedzictwa <http://nid.pl/pl/>; <http://zabytek.pl>; <http://niematerialne.nid.pl>; <https://samarzad.nid.pl>
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów <https://nimoz.pl>
- *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+*, Poznań 2019
- *Powiatowy Konserwator Zabytków w Poznaniu* <http://poznan.wuoz.gov.pl/powiatowy-konserwator-zabytkow-dla-powiatu-poznanskiego>
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030* *Strategia Wielopolska 2030*, Poznań 2030
- *Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020*, Poznań 2017
- *Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2013-2016*, Poznań 2013
- *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, NID Warszawa 2017,
- *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie wielkopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, NID Warszawa 2017,

- Regionalna Strategia Innowacji dla Wielkopolski 2030, Poznań 2020
- Serwis Programu Infrastruktura i Środowisko - <https://www.pois.gov.pl/>
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, Warszawa 2020
- Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku, Poznań 2020
- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu <https://www.umww.pl/>
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu www.wfosgw.poznan.pl/
- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu <http://poznan.wuoz.gov.pl>

Ponadto materiały do opracowania zostały przygotowane przez:

- Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu
- Centrum Rehabilitacji im. prof. M. Walczaka w Osiecznej
- Centrum Wyszkolenia Jeździeckiego Hipodrom Wola Sp. z o.o.
- Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie
- Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno Spożywczego w Szreniawie
- Muzeum Okręgowe im. S. Staszica w Pile
- Muzeum Okręgowe w Koninie
- Muzeum Okręgowe w Lesznie
- Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu
- Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
- Muzeum w Lewkowie – Zespół Pałacowo-Parkowy
- Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy – Zespół Pałacowo – Parkowy w Dobrzycy
- Ośrodek Integracji Europejskiej w Rokosowie
- Pałac Generała Dąbrowskiego w Winnej Górze
- Szpital Wojewódzki w Poznaniu
- Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu
- Teatr Nowy im. T. Łomnickiego w Poznaniu
- Teatr Wielki im. S. Moniuszki w Poznaniu
- Wielkopolski Samorządowy Zespół Placówek Terapeutyczno-Wychowawczych w Cerekwicy Nowej
- Wielkopolskie Centrum Neuropsychiatryczne im. O. Bielawskiego w Kościanie
- Wielkopolskie Centrum Onkologii im. M. Skłodowskiej-Curie
- Wielkopolskie Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii im. Eugenii i Janusza Zeylandów

- Wielkopolskie Samorządowe Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Gnieźnie
- Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. Aleksandra Piotrowskiego „Dziekanka” w Gnieźnie
- Zakład Leczenia Uzależnień w Charcicach
- Zakład Opiekuńczo-Lecznicy w Śremie
- Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu

Uzasadnienie do uchwały Nr XXXVII/714/21
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 20 grudnia 2021 r.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) Zarząd Województwa sporządza wojewódzki program opieki nad zabytkami na okres 4 lat. Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wobec powyższego podjęcie niniejszej uchwały jest w pełni uzasadnione.